

Radicale dawa in verandering

De opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland

Inhoud

	Voorwoord	7
	Inleiding	9
I	<u>De opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland</u>	15
I.1	Drie fasen in het veranderingsproces van het Nederlandse moslimradicalisme	15
I.2	Eerste fase: uitbouw van moslimradicalisme onder buitenlandse aansturing	16
I.2.1	Moslimradicalisme raakt geworteld in Nederland	16
I.3	Tweede fase: opkomst van autonoom en op Nederland gericht moslimradicalisme	17
I.3.1	Buitenlandse aansturing valt weg, emancipatie volgt	17
I.3.2	Fragmentatie, gebrekkige organisatiegraad en amateurisme	18
I.3.3	Internet: belangrijke katalysator in fragmentarische tweede fase	19
I.3.4	Radicale dawa bepaalt positie ten aanzien van jihadisme	19
I.3.5	Autonomisering van de radicale dawa in Nederland en elders in Europa	20
I.4	Derde fase: opkomst van islamitisch neoradicalisme	21
I.4.1	Nog geen nieuwe stroming, wel een nieuwe oriëntatie	21
I.4.2	Naar meer structuur en coherent strategisch-tactisch denken	21
I.4.3	Een nieuwe visie op de achterban	22
I.4.4	Derde fase: afnemend belang van het internet voor de radicale dawa?	22
I.4.5	Gebruik van geweld niet opportuun	22
I.4.6	Opkomst van niet-radicalen bewegingen	23
I.4.7	Opkomst van ultraorthodoxe, niet-activistische bewegingen	24
I.4.8	Claim van de radicale dawa op representativiteit	25
I.4.9	Antwoord op de concurrentie: onverdraagzaam isolationisme en antidemocratisch activisme	26
I.4.10	Ondemocratische en democratiebelemmerende tactieken	27
I.4.11	De aanjagers van islamitisch neoradicalisme in Nederland en elders in Europa	28
I.4.12	Potentiële groeimogelijkheden van islamitisch neoradicalisme	29
I.5	De drie fasen: het ontstaan van drie manifestatievormen van moslimradicalisme in Nederland	29

2	Het dawa-salafisme in Nederland: <u>drijvende kracht bij de opkomst van islamitisch neoradicalisme</u>	33
2.1	Inleiding	33
2.2	Eerste fase: het ontstaan van een salafitische geloofsgemeenschap in Nederland	33
2.3	Tweede fase: een tweede generatie salafieten en de autonomisering van de dawa	34
2.4	Derde fase: opkomst van islamitisch neoradicalisme binnen het salafisme in Nederland	35
2.4.1	Toenemende professionaliteit en focus op de Nederlandse situatie	35
2.4.2	Professionalisering van de salafitische dawa door lezingencircuit	36
2.4.3	Politisering van de salafitische dawa	38
2.5	Het politieke dawa-salafisme: een brede radicale beweging in wording?	39
2.5.1	Groei in aanhang door salafitisch aangestuurd lezingencircuit	39
2.5.2	Een sociaal-maatschappelijk beroep op ressentiment	40
2.5.3	Een overkoepelende nieuwe identiteit als antwoord op identiteitscrisis	41
2.5.4	Het politieke discours behelst ook een socialisatieproces	41
2.6	De radicale dawa: onverdraagzaam isolationisme en antidemocratisch activisme	42
2.6.1	Het anti-integratieve theologische kader van het salafisme	42
2.6.2	De strijd tegen shirk (afgoderij) en bid'a (vernieuwing)	43
2.6.3	Onverdraagzaam isolationisme	44
2.6.4	Afwijzing van een op seculiere wetgeving gebaseerde rechtsstaat en van democratie	45
3	<u>Andere radicale dawa-bewegingen in Europa en de opkomst van islamitisch neoradicalisme</u>	47
3.1	Inleiding	47
3.2	De radicale dawa in Europa; vanuit de eerste naar de derde fase	47
3.3	Het moslimactivisme van radicale dawa-bewegingen in Europa	48
3.3.1	De groei van de radicale dawa in Europa	48
3.3.2	De Moslimbroeders; grondleggers van het huidige radicale moslimactivisme	49
3.3.3	Tablighi Jamaat; eerste fase religieus moslimactivisme	53
3.3.4	Hizb ut-Tahrir; polariserend moslimradicalisme	54
3.4	De groei van islamitisch neoradicalisme in Europa	56

4	<u>Veiligheidsrisico's van islamitisch neoradicalisme</u>	59
4.1	Wanneer vormt radicalisme een probleem voor de democratische rechtsorde?	59
4.1.1	Definitie van radicalisme met een veiligheidsproblematiek	59
4.1.2	De democratische rechtsorde: een politiek systeem en een wijze van samenleven	60
4.1.3	Een brede visie op veiligheid	61
4.1.4	Elementen in de beoordeling van risico's voor de democratische rechtsorde	62
4.2	De radicale dawa: risico's op dit moment en op langere termijn	63
4.2.1	Risico's op dit moment: gedeeltelijke belemmering van de democratische rechtsorde	63
4.2.2	Factoren voor een verdere groei van de radicale dawa	69
4.2.3	Voorstelbare ontwikkelingen ten aanzien van risico's op langere termijn	71
5	<u>De ontwikkeling van tegenstrategieën tegen islamitisch neoradicalisme</u>	75
5.1	Overheidsoptreden tegen radicalisme en de democratische paradox	75
5.2	Tegenstrategieën ten aanzien van radicalisering tussen preventie en repressie	77
5.3	Tegengaan van moslimradicalisme en de onjuiste beeldvorming erover	78
5.3.1	De problematiek van te relativerende en te absolute beeldvorming	78
5.3.2	Voorwaarden voor de ontwikkeling van adequate tegenstrategieën	79
	Samenvatting	83
	Bijlage	89
	Historische schets van het hedendaagse salafisme	89

Voorwoord

Met genoegen bied ik u het rapport *Radicale dawa in verandering* van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) aan. Met dit rapport continueert de AIVD zijn reeks van openbare publicaties en eerdere alerteringen over de radicale islam.

In dit rapport wordt, op basis van eigen operationeel onderzoek en operationele kennis die binnen het Europese samenwerkingsverband van veiligheidsdiensten is gedeeld, feitelijk en op detailniveau inzicht geboden in de aard en omvang van de problematiek van de verspreiding van radicaal, onverdraagzaam gedachtegoed en de daarbij behorende daadwerkelijke risico's voor de democratische rechtsorde.

De AIVD constateert dat de verspreiding van de niet-gewelddadige variant van de radicale islam in Nederland en Europa op steeds grotere schaal en in toenemende mate georganiseerd plaatsvindt. Ondanks de niet-gewelddadige oriëntatie zorgt deze variant wel voor verstoring van verhoudingen binnen en tussen etnische groepen. Radicalisering, polarisatie en maatschappelijk isolement zijn daarvan het gevolg.

Mijn hoop is dat de nuances en de reële inschatting van de risico's die door mijn dienst in *Radicale dawa in verandering* worden aangegeven, behouden blijven in de mogelijke reacties op dit rapport. Eenzijdige beoordeling van de problematiek kan gemakkelijk leiden tot overtrokken reacties. Zulke reacties kunnen het reeds bestaande wantrouwen tussen bevolkingsgroepen versterken. Alleen een zorgvuldige en genuanceerde benadering van de problematiek doet recht aan de complexiteit ervan.

Het hoofd van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst

S.J. van Hulst

Inleiding

De afgelopen jaren is, zeker na de moord op Theo van Gogh, in het publieke debat in Nederland veel aandacht besteed aan de radicale islam. Dit debat richtte zich in het bijzonder op de gewelddadige jihad. Deze stroming zet aan tot geweld tegen de ‘vijanden van de islam’ om zo maatschappelijke en politieke veranderingen in gang te zetten die overeenstemmen met de religieuze overtuigingen van de jihadisten. In de politiek, in de media en in de Nederlandse samenleving als geheel heeft dat geleid tot discussie over verschillende vragen. In hoeverre kan deze vorm van terrorisme de democratische rechtsorde ondermijnen? Welke juridische maatregelen kunnen eventueel preventief worden ingezet? Welke politieke of maatschappelijke ontwikkelingen hebben de gewelddadige jihad gegenereerd? Hoe kan worden voorkomen dat jonge moslims uit onvrede met hun positie in de samenleving hun toevlucht zoeken tot geweld? Het debat rond deze thematiek is nog steeds gaande en zal, mede onder invloed van internationale ontwikkelingen, de komende jaren waarschijnlijk niet in hevigheid en omvang afnemen.

De mobiliserende boodschap van de jihadisten lijkt voorlopig echter nauwelijks weerklank te vinden in de Nederlandse moslimgemeenschap. Hierdoor wordt de daadwerkelijke slagkracht van de in Nederland actieve jihadisten beperkt, al zal de ontwrichtende werking van een eventuele terroristische aanslag groot zijn. De AIVD blijft dan ook onverminderd alert op de verschijningsvormen van de gewelddadige jihad in Nederland.

De hedendaagse radicale islam uit zich echter niet alleen op een gewelddadige wijze, hoewel dit beeld soms nadrukkelijk naar voren komt. Er zijn thans in Nederland en in enkele ons omringende landen diverse islamitische bewegingen actief die op een activistische wijze een strikte toepassing van islamitische wet- en regelgeving nastreven. Juist deze bewegingen bevinden zich om allerlei redenen in een groeifase. Zij hebben hun oorsprong in de islamitische wereld, acteren vanuit een sterk religieuze agenda, nemen op diverse terreinen onverbloemd stelling tegen de waarden van de westerse rechtsstaat en wijzen integratie in deze samenlevingen af. Maar ze verkondigen in geen geval het gebruik van geweld om hun doelstellingen te verwezenlijken. Hun boodschap blijkt voor een belangrijk deel aan te sluiten bij het identiteitsvraagstuk dat nu actueel is onder groepen jonge moslims in Nederland en delen van West-Europa. Hierdoor is een ontwikkeling in gang gezet die er, gelet op de groei die deze bewegingen doormaken, in de toekomst misschien toe kan leiden dat een groeiend deel van de Nederlandse of Europese moslimgemeenschappen zich fysiek en mentaal van de hen omringende

samenleving afkeert. Er is hierbij echter geen sprake van een geweldsdreiging of acute aantasting van de democratische rechtsorde. Het is eerder een sluipend proces dat op den duur de cohesie en onderlinge solidariteit in de samenleving en de vrije uitoefening van (klassieke) grondrechten kan aantasten. Hier kan onder meer gedacht worden aan tendensen van extreem isolationisme die gepaard gaan met onverdraagzaamheid en in sommige gevallen zelfs het streven een eigen religieus rechtssysteem boven de Nederlandse wet te stellen.

De AIVD verricht onderzoek naar het bovenstaande fenomeen vanuit de constatering dat er verschillende vormen van radicalisering zijn met een diversiteit aan dreigingen en risico's. Het onderzoek dat de AIVD verricht is enerzijds gericht op radicaliseringsprocessen die kunnen leiden tot terroristisch geweld, maar anderzijds ook op andere vormen van radicalisering met andere ontwrichtende effecten voor de samenleving. Het kan daarbij gaan om het ontstaan van parallelle samenlevingsstructuren met verwerping van het gezag van de overheid en het streven naar eigen rechtssystemen, interetnische spanningen, ernstige maatschappelijke onrust en polarisatie. De AIVD hanteert daarom een brede definitie van radicalisme: het (actief) nastreven of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde, eventueel met het hanteren van ondemocratische of democratiebelemmerende methodes die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van die rechtsorde. In het verlengde hiervan is radicalisering dan het proces van groeiende bereidheid dergelijke veranderingen, eventueel op ondemocratische wijze, na te streven en/of anderen daartoe aan te zetten.¹

Met de 'democratische rechtsorde' wordt bedoeld op de specifieke wijze van reguleren van de *verhoudingen in de samenleving*: tussen burgers en overheid (verticale verhoudingen in de samenleving) en tussen de burgers onderling (horizontale verhoudingen in de samenleving). De democratische rechtsorde kent twee dimensies. Enerzijds is er de verticale dimensie van de democratische rechtsorde: het democratisch rechtsordelijke, politieke systeem dat de verhoudingen tussen burgers en overheid reguleert. Dit is de *democratische rechtsstaat*. Deze omvat het geheel van principes, procedures en instituties die de basis vormen van het politieke bestel van Nederland en de waarborging van klassieke en sociale grondrechten garanderen. Anderzijds is er de

¹ Deze definitie van radicalisme en radicalisering hangt samen met wat de AIVD als de 'brede benadering van het terrorisme en radicalisering' omschrijft. Zie *Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst – Jaarverslag 2006*, p. 11 voor de definitie van de 'brede benadering'.

horizontale dimensie van de democratische rechtsorde: de democratisch rechtsordelijke wijze waarop burgers onderling met elkaar omgaan. Dit is de *open samenleving*.

Dit rapport sluit aan bij een aantal eerdere publicaties van de AIVD, allereerst op het AIVD-rapport *Saoedische invloeden in Nederland – Verbanden tussen salafistische missie, radicaliseringsprocessen en islamitisch terrorisme van 2002*. Dit rapport gaat over de activiteiten van Saoedische religieuze missieorganisaties in Nederland en de mogelijke effecten die ze hebben op radicalisering onder Nederlandse moslims. Uitgangspunt van onderliggend rapport is echter de eind 2004 verschenen AIVD-publicatie *Van dawa tot jihad*, waarin de brede dreiging van de radicale islam voor de democratische rechtsorde werd beschreven. In *Van dawa tot jihad* komen twee afzonderlijke actoren binnen de radicale islam aan de orde: het gewelddadig jihadisme en de radicale dawa. Zij vormen samen het hedendaagse moslimradicalisme. Gewelddadig jihadisme houdt de bereidheid in om een bijdrage te leveren aan de gewapende strijd tegen het Westen en andere veronderstelde ‘vijanden van de islam’. De thematiek rondom de gewelddadige jihad is uitgewerkt in de AIVD-publicatie *De gewelddadige jihad in Nederland. Actuele trends in islamitisch-terroristische dreiging* uit 2006.

Dit rapport gaat in het bijzonder over de dawa-component van het moslimradicalisme. Met dawa – ‘oproep tot de islam’ – wordt primair bedoeld op het streven zoveel mogelijk moslims op vreedzame wijze de islam actief te laten belijden. In het geval van niet-praktiserende moslims betekent dit hen terug te laten keren tot de islam. Dit streven tot bekering wordt door moslims algemeen aanvaard als lovenswaardig en vormt niet het thema van dit rapport.

Dit rapport behandelt in het bijzonder de *radicale dawa*. Daarbij gaat het om islamitische missiebewegingen, moskeeën en/of predikers die een ultraorthodoxe en radicale boodschap uitdragen. De radicale dawa-bewegingen worden als ultraorthodox omschreven omdat zij zeer rigide zijn in hun religieuze interpretaties en alle vormen van religieuze moderniteit en hedendaagse aanpassingen van hun leer afwijzen. Het radicale van deze bewegingen is gelegen in het feit dat zij de samenleving diep ingrijpend willen hervormen en daarbij de westerse democratische rechtsorde afwijzen. Er is hier een sterk activistisch element aanwezig. Dit vormt ook een belangrijk onderscheid met meer traditioneel georiënteerde ultraorthodoxe stromingen. De radicale dawa wijst verder vanuit religieus perspectief de omringende niet-islamitische samenleving af en propageert verregaande vormen van onverdraagzaam isolationisme jegens andersdenkende moslims en niet-moslims. Ook roept de radicale dawa op tot

antidemocratisch handelen. Dit alles zonder het gebruik van geweld te verheerlijken, ertoe op te roepen noch het te ondersteunen.

De AIVD heeft de afgelopen jaren waargenomen dat radicale dawa-bewegingen in Nederland en enkele ons omringende landen in kracht toenemen. Deze bewegingen en hun predikers weten met steeds meer succes specifieke doelgroepen te bereiken met daarop toegesneden boodschappen. Aanvankelijk werden zij sterk vanuit het buitenland aangestuurd, zowel ideologisch, financieel als logistiek. Na een korte fase van fragmentatie, voor een deel het gevolg van de nationale en internationale reacties op de gewelddadige jihad, maken deze radicale dawa-bewegingen nu een proces van verzelfstandiging en professionalisering door. De AIVD betitelt dit proces als de opkomst van islamitisch neoradicalisme. Dit wordt beschreven in hoofdstuk 1.

In Nederland komt dit islamitische neoradicalisme vooral tot uiting binnen het salafisme.² Het salafisme is momenteel wellicht de meest radicale stroming binnen het soennitische spectrum van de islam en dient wereldwijd als inspiratiebron voor jihadisten. In Nederland, maar ook in België en Frankrijk, is echter vooral de niet-gewelddadige variant van het salafisme actief. Hoofdstuk 2 behandelt het salafisme zoals dat in Nederland actueel is.³ Deze radicale dawa-beweging bevindt zich thans in een groeifase die zich vooral manifesteert in een significante toename van het aantal salafitisch geïntereerde lezingen in heel Nederland. Bij de beschrijving van dit proces wordt niet alleen aandacht geschonken aan de boodschap van de salafitische radicale dawa, maar ook aan de wijze waarop salafitische predikers jonge gelovigen op religieus en politiek-maatschappelijk vlak weten te mobiliseren. Juist jonge moslims – en dus niet de zogenaamde eerste generatie migranten – lijken in een zoektocht naar hun identiteit ontvankelijk voor radicalisering.

Hoofdstuk 3 gaat vervolgens in op enkele radicale dawa-bewegingen die ook in Nederland actief zijn, maar in sterkere mate in ons omringende landen invloed hebben weten te verwerven. In onder meer Denemarken, Duitsland en Groot-Brittannië zijn

² De term 'salafisme' verwijst naar *al-Salaf al-Salih; de rechtvaardige voorouders*. Hiermee wordt verwezen naar de profeet Mohammed, zijn metgezellen en onmiddellijke opvolgers; volgens de overlevering de meest voorbeeldige mensen aller tijden. Het hedendaagse salafisme bouwt voort op de Hanbali rechtsschool. Deze rechtsschool staat binnen de soennitische islam bekend als de meest conservatieve.

³ Achterin dit rapport is de bijlage 'Historische schets van het hedendaagse salafisme' opgenomen.

radicale dawa-bewegingen zoals de Moslimbroeders, Tabligh Jamaat en Hizb ut-Tahrir in dit verband actief. Deze bewegingen vertonen belangrijke overeenkomsten met de in Nederland actief zijnde salafieten, maar hebben een andere ontstaansgeschiedenis, verschillen met elkaar op ideologisch vlak en hanteren een afwijkende strategische koers. Wat de opkomst van deze diverse dawa-bewegingen voor de democratische rechtsorde kan betekenen, is vrijwel overal hetzelfde, in welk land deze groei zich ook voordoet.

Hoofdstuk 4 maakt duidelijk op welke wijze radicalisme in het algemeen een probleem vormt voor de democratische rechtsorde en benoemt enkele veiligheidsrisico's, op zowel korte als lange termijn, die met de opkomst van de radicale dawa samenhangen. De AIVD signaleert dat de democratische rechtsorde reeds nu op beperkte schaal, binnen de islamitische gemeenschappen van Nederland, door de radicale dawa wordt beïnvloed. Op langere termijn kan een sterke groei van de radicale dawa leiden tot ernstige interetnische en interreligieuze spanningen en een toenemende polarisatie in de samenleving. Een bedreiging op langere termijn voor de horizontale dimensie van de democratische samenleving (de open samenleving) is dus voorstelbaar. Een blijvende aantasting of zelfs ontwrichting van de verticale dimensie van de democratische rechtsorde (de democratische rechtsstaat als politiek systeem) acht de AIVD echter niet aannemelijk, ook niet op langere termijn.

Hoofdstuk 5 doet suggesties voor het ontwikkelen van strategieën die mogelijk de groeikracht van het islamitisch neoradicalisme kunnen beteugelen. Hierbij is in het bijzonder van belang dat de activiteiten en opvattingen van islamitische neoradicalen, hoe confronterend ook, vallen binnen het kader van godsdienstvrijheid en vrijheid van meningsuiting en dat ze niet met conventionele juridische middelen bestreden kunnen worden. Tevens zal in dit hoofdstuk naar voren komen dat sterk relativiserende en verabsoluterende benaderingen van het probleem rondom de huidige vorm van moslimradicalisering – waarbij de dreiging wordt onderschat dan wel overschat – oplossingsgerichtheid in de weg kunnen staan. In zekere zin kan worden gesteld dat de veiligheidsproblematiek van het moslimradicalisme in toenemende mate niet alleen meer wordt bepaald door het fenomeen zelf maar ook door de onjuiste beeldvorming erover.

Dit rapport beoogt het debat in Nederland rondom de radicale islam (of de radicale dawa) van de juiste dimensie te voorzien. In de beeldvorming rondom dit thema wordt soms het beeld geschapen van een krachtige beweging die over niet al te lange tijd het Nederlandse politieke bestel van binnenuit omver zal werpen. Dit is

geenszins het geval. Toch is de radicale dawa ook geen marginale beweging van door externe omstandigheden gefrustreerde personen. De radicale dawa is een beweging die haar eigen dynamiek genereert, vanuit een innerlijke overtuiging opereert en met een duidelijke boodschap een redelijk groot bereik heeft weten te verkrijgen. De meerderheid van de Nederlandse moslims voelt echter geen ideologische verwantschap met deze beweging. Integendeel, vele moslims ervaren het ultraorthodoxe karakter ervan als intimiderend. Deze gematigde moslims vinden het echter veelal moeilijk de boodschap van de radicale dawa te pareren. De relativerende dan wel sterk verabsoluterende beelden die in de samenleving leven, belemmeren dit nog verder. Een beteugeling van de problematiek rondom de radicale dawa ligt in een juiste benoeming ervan: een kleine groep radicale dawa-activisten ondermijnt de multiculturele solidariteit die de Nederlandse samenleving kenmerkt.

1 De opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland

1.1 Drie fasen in het veranderingsproces van het Nederlandse moslimradicalisme

Het moslimradicalisme in Nederland is sinds een aantal jaren sterk aan het veranderen, net als in de rest van de westerse wereld. De veranderingen hangen allereerst samen met ontwikkelingen binnen het moslimradicalisme zelf. In de tweede plaats zijn ze het gevolg van veranderingen in de Nederlandse (en andere westerse) moslimgemeenschappen en in de samenleving als geheel.

In Nederland is dit proces voor het eerst merkbaar geworden in de laatste jaren van de twintigste eeuw en vervolgens goed op gang gekomen na 11 september 2001. Na de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004 zijn de veranderingen in een versnelling geraakt en lijken nog steeds toe te nemen. Behalve in Nederland zien we in andere westerse landen na 11 september 2001 een soortgelijk transformatieproces op gang komen na de aanslagen in Madrid in 2004 en die in Londen in 2005.

Dit rapport laat zien dat zich een volgende fase in het veranderingsproces aandient. Na een eerste fase waarin radicaal islamitische stromingen in Nederland zich onder buitenlandse aansturing uitbreidden, en nadat in de tweede fase een autonoom en op Nederland gericht moslimradicalisme opkwam, is een nieuwe fase inmiddels al voor een deel ingezet. Deze manifesteert zich in Nederland momenteel vooral binnen de radicale dawa. Waar in de eerste en tweede fase de ontwikkelingen binnen het jihadisme en de radicale dawa redelijk parallel verlopen, is er in derde fase sprake van een uit elkaar groeien van radicale dawa en jihad. Derhalve is het op dit moment nog onduidelijk of deze nieuwe fase zich ook bij het jihad-georiënteerde moslimradicalisme aandient.

De belangrijkste wijzigingen in deze derde fase van verandering hebben betrekking op de aansturing, organisatie, ideologische oriëntatie en strategisch en tactisch denken (onder meer over het mogelijke gebruik van geweld) in belangrijke delen van het Nederlandse moslimradicalisme. Het lijkt alsof deze nieuwe vorm van moslimradicalisme het leidende paradigma voor vele moslimradicalen gaat worden. Dat hoeft overigens niet te betekenen dat de twee eerdere paradigma's hun aanhang volledig zullen verliezen. Het nieuwe paradigma luidt de opkomst in van een nieuw

type van moslimradicalisme dat we kunnen omschrijven als *'islamitisch neoradicalisme'*. Alvorens uitvoerig te beschrijven wat de opkomst van het islamitisch neoradicalisme zal gaan betekenen, worden hierna eerst de twee voorafgaande ontwikkelingsfasen belicht.

1.2 Eerste fase: uitbouw van moslimradicalisme onder buitenlandse aansturing

1.2.1 Moslimradicalisme raakt geworteld in Nederland

Het moslimradicalisme bereikt Nederland voor het eerst in het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw. In deze periode, de eerste fase in het veranderingsproces van het moslimradicalisme, krijgen zowel jihadistische als radicale dawa-organisaties en -netwerken van buitenlandse oorsprong vaste voet aan de Nederlandse grond. Zij weten een beperkte, maar wel zeer overtuigende groep aanhangers aan zich te binden: vooral eerste-generatie moslimimmigranten van primair Marokkaanse afkomst. Zij hebben een nauwe band met de buitenlandse moederorganisaties of netwerken waar het gaat om aansturing, organisatorische uitbouw, ideologische oriëntatie, financiële ondersteuning en hun strategische en tactische keuzes.

In deze fase worden de jihadistische netwerken in Nederland, die gericht zijn op de gewapende strijd in conflictgebieden in de moslimwereld, meestal direct geleid of beïnvloed door een of meerdere Afghanistan- of Bosniëveteranen. Daarmee is in veel gevallen tenminste een ideologische band aanwezig met het Al-Qa'idanetwerk. En ook de radicale dawa in Nederland ontwikkelt zich in deze fase onder directe aansturing en met de financiële en logistieke steun van non-gouvernementele missieorganisaties die opereren vanuit islamitische gidslanden. Het voornaamste doel van deze missieorganisaties is hun religieuze gedachtegoed te verspreiden onder moslims in Nederland.

De radicale dawa manifesteert zich in Nederland met name binnen het salafisme. Saoedische non-gouvernementele missieorganisaties zoals al-Haramain en al-Waqf al-Islami zijn in de laatste twee decennia van de vorige eeuw nauw betrokken geweest bij de oprichting van enkele salafitische moskeeën. Deze moskeeën behoren tot de stroming van het politieke salafisme en worden aangestuurd door enkele predikers die op ideologisch en institutioneel vlak sterk aan Saoedi-Arabië verbonden zijn.

Zij domineren sinds midden jaren negentig het ultraorthodoxe debat binnen de islamitische gemeenschap van Nederland.

De ideologische banden tussen de radicale dawa en het jihadisme (de een kan een voedingsbodem zijn voor het andere) zijn in de eerste fase redelijk hecht ofschoon de bewegingen niet identiek aan elkaar zijn. De radicale dawa en het jihadisme opereren in deze fase vanuit een andere strategische invalshoek maar zijn bereid elkaar te steunen indien daartoe de noodzaak bestaat. Ook in de hieronder beschreven tweede fase is dat nog onverkort het geval.

1.3 Tweede fase: opkomst van autonoom en op Nederland gericht moslimradicalisme

1.3.1 Buitenlandse aansturing valt weg, emancipatie volgt

De tweede fase in het veranderingsproces van het moslimradicalisme voltrekt zich na de aanslagen van 11 september 2001. Het zijn nu autonome, vooral op de lokale Nederlandse (en in afgeleide daarvan de Europese) situatie gerichte jihadistische en radicale dawa-netwerken die zich laten gelden. Zij kunnen ontstaan omdat een aantal buitenlandse moederorganisaties en netwerken als gevolg van de internationale strijd tegen het terrorisme succesvol is ontmanteld. Deze buitenlandse organisaties zijn daardoor veel slagkracht en organisatievermogen kwijtgeraakt. Het gaat dan voor wat betreft het jihadisme om organisaties als al-Qa'ida en voor wat betreft de radicale dawa om internationaal opererende radicaal islamitische missieorganisaties zoals het Saoedische al-Haramain. Deze laatste kwam op een VN-lijst van verboden organisaties te staan vanwege banden met het islamitische terrorisme.

De opkomst van het autonome en op de lokale Nederlandse situatie georiënteerde moslimradicalisme komt ook voort uit het feit dat de aanhangers in Nederland van de gewapende jihad en de radicale dawa zich meer en meer losmaken van hun oorspronkelijke inspiratoren en overtuigd raken dat ook in Nederland 'de islam wordt onderdrukt en bedreigd'.

1.3.2 Fragmentatie, gebrekkige organisatiegraad en amateurisme

In de tweede fase groeit de aanhang van het moslimradicalisme in ons land, juist omdat er autonome (zelfstandige) netwerken ontstaan die gericht zijn op de Nederlandse situatie. Maar dit heeft wel een fragmentatie, gebrek aan organisatiegraad en amateurisme⁴ op het vlak van ideologisch, strategisch en tactisch denken tot gevolg. Dit geeft weer aanleiding tot diverse fenomenen binnen het jihadistische radicalisme en binnen de radicale dawa.

Bij een aantal jongeren manifesteert zich het fenomeen van een doorgedreven individualisering van jihadistische radicalisering. Zij radicaliseren in zeer korte tijd, geheel zelfstandig en zonder enige vorm van aansturing, maar veelal wel onder invloed van het internet; de zogenaamde zelfontbranders.⁵

Daarnaast vertoont een aantal kleine jihadistische groepen sterk sektarische trekken. Zij komen tot zeer extreme ideologische en strategisch-tactische opvattingen, in volstrekt isolement en als gevolg van hun zelfontwikkelde jihadistische ‘knip-en-plakideologie’, waarbij men selectief uit islamitische bronnen citeert. Dit gebeurde bijvoorbeeld bij de neo-takfiri⁶, waartoe de Hofstadgroep en Mohammed B. kunnen worden gerekend.

In weer andere gevallen leiden fragmentatie, lage organisatiegraad en amateurisme tot het ontstaan van de ‘moslimradicale lifestyle’. Mensen met een dergelijke lifestyle spreken bijvoorbeeld met specifieke vormen van retoriek (‘jihad talk’) en handelen volgens ‘ritualistische’ patronen (te herkennen aan bijvoorbeeld radicaal islamitische kledij, lichaamstaal, bepaalde omgangsvormen tussen de seksen enzovoort). De groep die deze lifestyle overneemt, is veel groter dan de groep ‘echte’ moslimradicalen. De

⁴ De aanduiding ‘amateuristisch’ betekent niet altijd dat men niet in staat is de gestelde doelen te bereiken.

⁵ In feite zou in deze gevallen in plaats van ‘individualisering’ van radicalisering gesproken moeten worden en in plaats van ‘solitarisering’ van radicalisering omdat het radicaliseringsproces hier een zeer solitaire aangelegenheid is geworden.

⁶ Het begrip ‘takfir’ komt voort uit het Arabische woord voor ongelovigen (*kufir*). Takfiri’s bepleiten het doden van in hun ogen afvallige moslims. Hiermee doelen zij feitelijk op elke moslim die niet de door hen bepleite radicale interpretatie van de islam voorstaat. Neo-takfiri’s rekken dit begrip op in een specifieke westerse context en bepleiten ook het doden van niet-islamitische critici van de islam. Zie verder de AIVD publicatie *De gewelddadige jihad in Nederland*, p. 33.

reden daarvoor is dat deze grotere groep de manier van leven 'cool' vindt zonder dat ze er diepgaande overtuigingen op na houden.

Daarnaast zijn er 'randgroepen' die proberen met beroep op het moslimradicalisme gedragingen te legitimeren die we eerder als escapisme, nihilisme, hooliganisme, vandalisme of criminaliteit zouden moeten omschrijven.

1.3.3 Internet: belangrijke katalysator in fragmentarische tweede fase

De snelle groei die het internet aan het begin van deze eeuw doormaakt, is ook binnen de radicale islam zichtbaar. Honderden radicaal islamitische websites (gewelddadig en niet-gewelddadig van aard) zien internationaal het levenslicht en trekken in de tweede fase de aandacht van jonge moslims.⁷ Voor het Nederlandstalige deel van het internet gaat het om enkele tientallen salafitisch georiënteerde sites die in meer of mindere mate een radicale ideologie uitdragen. Op deze websites discussiëren jonge moslims in volle hevigheid met elkaar en zijn zij door de relatieve anonimiteit niet beschroomd soms zeer radicale uitlatingen te doen. Dit duidt niet onmiddellijk op een werkelijk radicale levenshouding, maar draagt toch bij aan de groei van moslimradicalisme. Het blijkt voor veel jongeren moeilijk de radicale boodschappen in een juist perspectief te plaatsen en zich hiertegen te verweren. Ook dient het internet in de tweede fase als een ideologische vraagbaak. In relatief korte tijd kunnen radicaal georiënteerde moslimjongeren een veelvoud van islamitische websites raadplegen om zodoende exact op hun persoonlijke visie toegesneden radicaal islamitische citaten bij elkaar te plakken. De eerdergenoemde 'knip- en plakideologie' tiert dankzij het internet in deze fase welig hetgeen resulteert in fragmentatie en amateurisme.

1.3.4 Radicale dawa bepaalt positie ten aanzien van jihadisme

Het maatschappelijke debat na 11 september 2001 en de moord op Theo van Gogh dwingt de radicale dawa in de tweede fase om zijn positie op het gebied van de gewapende strijd in het Westen nader te bepalen. Mede onder druk vanuit de Nederlandse politiek en samenleving spreekt de radicale dawa in Nederland zich vervolgens in het openbaar uit tegen het gebruik van geweld in het Westen. In het verlengde hiervan komt men zelfstandig tot de conclusie dat het schade kan toebrengen aan de doelstellingen van de radicale dawa als men deze vorm van jihadisme ondersteunt. De radicale dawa is eerder gebaat bij een gestage, maar duurzame

⁷ Thans zijn er wereldwijd zo'n 4.500 radicale websites actief.

voortgang die geen negatieve en de groei belemmerende aandacht oproept van autoriteiten of samenleving. Daarbuiten is er soms ook sprake van een oprechte afkeer van geweld. Dit alles heeft tot gevolg dat jihadisten en radicale dawa – die eerder samen de beweging van moslimradicalen vormden – stilaan uit elkaar groeien en niet langer meer als een overkoepelende beweging kunnen worden gezien. Jihadisten betogen dat de radicale dawa teveel concessies doet aan de ‘ongelovigen’. De radicale dawa verwijt op zijn beurt de jihadisten dat ze de groei en reputatie van de islam schaden door onbezonnen en niet door schriftgeleerden gesanctioneerd optreden. Tegenover het defensief bijstaan van geloofsgenoten in islamitische conflictgebieden zien we een ambivalente houding. Zulk optreden wordt in de islamitische jurisprudentie goedgekeurd, soms ook noodzakelijk geacht. De radicale dawa in Nederland roept niet openlijk op tot deze vorm van jihad, maar zal deze ook zeker niet afkeuren.

1.3.5 Autonomisering van de radicale dawa in Nederland en elders in Europa

Zoals gezegd maakt de radicale dawa de afgelopen jaren in Nederland, evenals in diverse andere Europese landen, een proces van autonomisering door. Dit houdt in dat moskeeën steeds minder vanuit de islamitische gidslanden worden aangestuurd, dat zich ideologische fragmentatie voordoet, dat een op de lokale situatie toegesneden boodschap wordt uitgedragen en dat een steeds scherpere scheiding tussen jihadisten en de radicale dawa ontstaat.

Er staat bovendien een nieuwe generatie radicale dawa-predikers op. Waar de eerste generatie predikers ideologisch en institutioneel sterk afhankelijk is van de steun uit islamitische gidslanden, lijken de nieuwe predikers zich geheel of gedeeltelijk aan deze steun te ontworstelen. Men deelt nog wel het ideologische discours van het religieuze establishment in de islamitische gidslanden. Maar tegelijkertijd slagen de nieuwe predikers er steeds meer in dit zonder aansturing en met een aanpassing naar de lokale situatie te doen. Dit zorgt voor een professionelere boodschap en voor een hogere organisatiegraad van de radicale dawa. Het zet bovendien aan tot bundeling van krachten. Daarmee staat de radicale dawa nu in Nederland en enkele ons omringende landen aan de basis van de derde fase: de opkomst van het islamitische neoradicalisme.

1.4 Derde fase: opkomst van islamitisch neoradicalisme

1.4.1 Nog geen nieuwe stroming, wel een nieuwe oriëntatie

Het Nederlandse moslimradicalisme staat, naar het zich laat aanzien, aan het begin van een derde fase. Een fase waarin belangrijke delen van het Nederlandse moslimradicalisme een wijziging ondergaan naar een wezenlijk andere vorm van aansturing, organisatie, ideologische argumentatie en strategisch-tactisch denken. De vernieuwingen zijn zodanig dat we kunnen spreken van islamitisch neoradicalisme. Dat betekent overigens niet dat er al sprake is van een vastomlijnde en homogene stroming met aanhangers die zich tot een dergelijke nieuwe richting bekeren. Het gaat eerder om een nieuwe oriëntatie binnen delen van het moslimradicalisme, erop gericht het probleem van fragmentatie, de gebrekkige organisatiegraad en amateurisme het hoofd te bieden.

1.4.2 Naar meer structuur en coherent strategisch-tactisch denken

De opkomst van islamitisch neoradicalisme valt samen met de opkomst van een nieuwe generatie moslimradicalen. Zij willen op geen enkele wijze afdingen op het ideaal van een op ultraorthodoxe interpretaties van de islam gebaseerde politieke en maatschappelijke orde, zowel in de moslimwereld als daarbuiten. Wel stellen ze zich grote vragen over de manier waarop de vorige generatie het moslimradicalisme heeft trachten te realiseren.

De neoradicalen zijn zeer kritisch over de fenomenen die zich vooral na 2001 hebben voorgedaan, zoals de sterke individualisering in de vorm van 'zelfontbranding', de sektarische processen bij sommige radicale groepen, het selectief citeren uit de bronnen van de islam enzovoort. Ze vinden dat het moslimradicalisme jarenlang emoties en ressentiment als drijvende krachten heeft overgewaardeerd, ten koste van de waardering van rationeel en pragmatisch denken.

Volgens de nieuwe generatie moslimradicalen ontbreekt het al jaren aan een heldere strategische en tactische visie op de vraag hoe de islam een reële machtsfactor kan worden in het Westen. Het moslimradicalisme in Nederland moet volgens hen worden omgevormd tot een brede beweging die met een grote achterban een machtsfactor in de samenleving kan worden. Ze vinden het noodzakelijk de krachten te bundelen door het Nederlandse moslimradicalisme professioneler te organiseren. Ze realiseren zich dat er heldere strategische en tactische visies nodig zijn, en een concreet politiek programma dat verder gaat dan het formuleren van utopische idealen. Alleen daarmee kunnen ze

aantrekkingskracht blijven uitoefenen op grote groepen van de potentiële achterban en aanhangers op de langere termijn aan zich binden. Het is hierbij ook belangrijk om een boodschap te verkondigen die etniciteit overstijgt en gericht is op alle moslims van Nederland.

1.4.3 Een nieuwe visie op de achterban

Islamitische neoradicalen zijn zich ervan bewust dat de Nederlandse moslimgemeenschappen niet alleen bestaan uit van de maatschappij vervreemde en gefrustreerde individuen. Ze zien in dat ook andere groepen ontstaan binnen de moslimgemeenschappen, zoals de hoger opgeleiden. Groepen die een belangrijke rol kunnen spelen bij het opzetten van een brede moslimradicale beweging. Een krachtige beweging kan immers nooit alleen gedreven worden vanuit frustratie en ressentiment. Het bereiken van deze verschillende groepen vereist een specifieke, op elke groep toegesneden, boodschap.

1.4.4 Derde fase: afnemend belang van het internet voor de radicale dawa?

In de derde fase wordt zichtbaar dat de radicale dawa een grote achterban wil verwerven die men blijvend aan zich kan binden. En het is daarbij de vraag of het internet, zo prominent aanwezig in de tweede fase, hiervoor het meest geschikte medium is. Internetters, radicaal of niet, kunnen zelfstandig en naar eigen inzicht opereren waardoor het voor het kader moeilijk is zicht te houden op de ideologische vorming van de achterban. Op internet circuleren immers ook talloze tegengeluiden. De radicale dawa wil echter ook controle kunnen uitoefenen op de wijze waarop haar boodschap wordt ontvangen en tegengeluiden uitsluiten. Tevens vereist de radicale dawa charisma van de prediker die inspeelt op groepsprocessen. Een hecht en bij tijden frequent persoonlijk contact met de doelgroep is hiervoor noodzakelijk. Hoewel er binnen de radicale dawa inspanningen zijn waar te nemen om digitale dawa-activiteiten op internet beter op elkaar af te stemmen, is er vooralsnog geen sprake van een éénduidig en gecoördineerd virtuele dawa-boodschap. De fragmentatie die zo kenmerkend is voor de tweede fase is op internet nog wijd verbreid.

1.4.5 Gebruik van geweld niet opportuun

Zoals eerder beschreven, is er een scheiding ontstaan tussen jihadisten en de radicale dawa. Deze laatste vormen in de derde fase de groep van islamitische neoradicalen. Een van de overwegingen van islamitische neoradicalen om terughoudendheid te bepleiten

voor het gebruik van terroristisch geweld in Nederland en het Westen is om zich hiermee te verzekeren van een brede aanhang. Het gebruik van geweld kan potentiële aanhangers afschrikken en de overheid tot repressief optreden dwingen. Dit zou de lange-termijndoelstellingen van de islamitische neoradicalen aanzienlijk kunnen schaden. Die doelstellingen zijn: langzaam voortbouwen aan een breder draagvlak voor de radicale islam en op die manier toewerken naar een brede beweging. Daarbij sluiten ze het gebruik van bijvoorbeeld straatgeweld zonder verlies van mensenlevens of ordeverstoringen niet volledig uit, als daardoor de lange-termijnstrategie tenminste niet wordt bedreigd.

1.4.6 Opkomst van niet-radicalen bewegingen

De aanhangers van dit islamitisch neoradicalisme zijn zich bewust van de dynamiek binnen andere 'niet-gefrustreerde' en 'niet-vervreemde' groepen binnen de moslimgemeenschappen. Ze realiseren zich dat een sterke groei van niet-radicalen bewegingen geduchte concurrentie kan betekenen voor het moslimradicalisme. Deze niet-radicalen groeperingen richten zich immers overwegend op dezelfde doelgroepen. En dit juist op een tijdstip waarin deze doelgroepen – de tweede generatie moslims in Nederland en Europa – een complexe zoektocht naar een identiteit doormaken. Een zoektocht die zeker niet vanzelfsprekend op radicale wijze hoeft te worden ingevuld.

Zo is er momenteel de opkomst van een stroming die een orthodoxe, islamitische levenswijze wil combineren met een deelname aan de westerse samenleving. In Nederland gaat het hierbij nog niet om een grootschalige beweging maar elders in Europa en in het Midden-Oosten is dat wel het geval. Een exponent van deze stroming is bijvoorbeeld de Egyptische televisieprediker Amr Khaled, die een conservatieve visie op de islam combineert met *positive thinking* over de persoonlijke groei van het individu als deze deelneemt aan de moderne samenleving. Hij wijst daarbij de rigiditeit van bijvoorbeeld het salafisme af zonder hierbij de suprematie van de islam in twijfel te trekken.⁸

De invloed van ontwikkelingen elders in Europa is ook binnen de moslimgemeenschappen in Nederland merkbaar. Dat geeft bijvoorbeeld een op slagvaardigheid gericht niet radicaal moslim-identiteitsactivisme te zien. Deze stroming komt op voor het recht om in een open en pluralistische samenleving ook de moslimidentiteit volledig tot

⁸ Zie ook: P. Haenni. *L'islam du marché*. Paris, 2005.

uitdrukking te brengen. Parallel aan dit moslim-identiteitsactivisme is er het politieke emancipatieactivisme dat de islamitische stem op het politieke forum duidelijker wil laten horen. In Nederland betreft dit onder meer lokale moslimpartijen die in 2006 aan de Tweede Kamer verkiezingen hebben deelgenomen. Op internationaal niveau is de Zwitserse filosoof Tariq Ramadan een aanjager van een dergelijk niet-radicaal identiteitsactivisme (en in het verlengde daarvan politiek emancipatieactivisme). Ook in Nederland vindt hij steeds meer weerklank.

Ook seculier georiënteerde stromingen binnen de moslimgemeenschappen vormen een mogelijke concurrent voor islamitisch neoradicalisme. Niet alle politieke en sociaal-maatschappelijke bewegingen in de islamitische wereld opereren vanuit religieuze motieven. Ook deels op het westerse verlichtingsdenken geïnspireerde stromingen hebben hier hun aanhangers en woordvoerders. Voorbeelden zijn de strikte scheiding tussen staat en religie die het huidige Turkse en Tunesische staatsbestel kenmerken, maar ook enkele theologen, filosofen en politieke denkers (zoals Sadik al-Azm, Nasr Abu Zaid, Abdullahi an-Naim en Khaled Abu al-Fadl) die in hun leer de menselijke ratio boven de religieuze dogmatiek plaatsen.⁹ Dergelijke bewegingen of denkers hebben in de islamitische diaspora in het Westen geen grote aanhang, maar kunnen wel de groei van islamitisch neoradicalisme belemmeren doordat zij leden van de moslimgemeenschappen andere handelingsperspectieven en opvattingen kunnen aanbieden.

Ook beschouwen de islamitische neoradicalen de recente opkomst in diverse Europese landen, waaronder Nederland, van bewegingen van zogenaamde 'afvallige moslims' als bijzonder bedreigend. Ze zijn bang dat juist moslims die het geloof definitief vaarwel zeggen – en daarmee de suprematie van de islam en de onfeilbaarheid van de goddelijke boodschap betwisten – de groei van de radicale islam van binnenuit kunnen ondermijnen.

1.4.7 Opkomst van ultraorthodoxe, niet-activistische bewegingen

Naast de onder 1.4.6 genoemde bewegingen zijn er in het Westen ook ultraorthodoxe islamitische stromingen waarneembaar die een volledige afzondering van de samenleving bepleiten, zonder daarbij een oproep te doen tot activistisch handelen. Binnen deze stromingen streeft men ernaar in ultieme vroomheid te leven, maar wil

⁹ De genoemde denkers zijn van Arabische afkomst maar veelal werkzaam in het Westen.

men de hen omringende westerse samenleving niet dieprijpend hervormen. De boodschap van een verregaande terugtrekking uit de samenleving heeft geen politieke lading. Hier kan onder meer verwezen worden naar de zogenaamde a-politieke salafieten. Deze beweging is op religieus vlak echter net zo ultraorthodox georiënteerd als de exponenten van de radicale dawa waardoor het voor hun groeikracht mogelijk een concurrentie kan vormen. Juist stromingen die over gelijke religieuze waarden beschikken, maar inzake politieke vraagstukken een andere houding innemen, vormen hier een bedreiging voor de radicale dawa. Het is niet ongebruikelijk dat deze verschillende stromingen met de radicale dawa in conflict komen over het vraagstuk wie de ware vertegenwoordiger is van de islamitische gemeenschap in de westerse wereld. De radicale dawa lijkt hier echter, mede vanwege de overtuigende wijze van opereren, deze twist vooralsnog in zijn voordeel beslecht te hebben.

1.4.8 Claim van de radicale dawa op representativiteit

In samenhang met de hierboven gesignaleerde groei is in Nederland en enkele omringende landen waarneembaar dat vertegenwoordigers van de radicale dawa zich steeds nadrukkelijker opwerpen als spreekbuis en legitieme vertegenwoordiger van de islamitische gemeenschappen in het Westen. In hun contacten met onder meer de overheid en vertegenwoordigers van het maatschappelijke middenveld stellen de vertegenwoordigers van de radicale dawa de zuivere islam te vertegenwoordigen. Soms stelt men zelfs namens alle moslims in hun land te spreken.¹⁰ Als gevolg van deze sterke maatschappelijke profilering worden islamitische belangenorganisaties waarvan toonaangevende leden deel uitmaken van de radicale dawa herhaaldelijk geraadpleegd indien er zich vraagstukken of conflicten voordoen rondom islamitische gemeenschappen in het Westen. Dit doet zich in enkele Europese landen¹¹, waaronder Nederland, voor. Op deze wijze wordt de radicale dawa een legitimatie verleend die geen recht doet aan de vaak beperkte omvang van zijn achterban. Tevens wordt de gemeenschap van moslims in het Westen op deze wijze soms dwingend van een religieus profiel voorzien. Dit terwijl de meerderheid van de West-Europese

¹⁰ De Tilburgse imam Ahmed Salam heeft in een gesprek met de Tilburgse gemeenteraad op 16 april 2007 gesteld namens alle moslims in Nederland te spreken. Dit naar aanleiding van een opmerking van de fractievoorzitter van de PvdA dat de imam een minderheidsstandpunt vertegenwoordigt.

¹¹ Zie voor de rol die radicale dawa-bewegingen spelen in onder meer Groot-Brittannië: Melanie Philips. *Londonistan*, Londen, 2006, en Ed Husein. *The Islamist*, Londen, 2007 en 'The Times', *Hardline takeover of British mosques*, Londen, 7 september 2007.

moslims deel wil uitmaken van een pluriforme democratie en geen samenleving naar ultraorthodox model nastreeft. Veel gematigde of niet belijdende moslims zijn echter bevreesd openlijk partij te kiezen tegen deze zelfbenoemde ultraorthodoxe voormannen. Deze personen lopen het risico als ongelovige en ‘vijand van de islamitische gemeenschap’ te worden gekwalificeerd indien zij hiertoe overgaan. Mede hierdoor kan de groei van een islamitisch neoradicalisme worden bevorderd.

1.4.9 Antwoord op de concurrentie: onverdraagzaam isolationisme en antidemocratisch activisme

Zoals onder 1.4.6 gesteld is er sprake van concurrentie binnen de Nederlandse moslimgemeenschappen. Het islamitisch neoradicalisme antwoordt hierop met twee strategische handelingsrichtingen: die van het ‘onverdraagzaam isolationisme’ en die van het ‘antidemocratisch moslimactivisme’. De beide richtingen lopen tamelijk parallel, maar leggen verschillende accenten. Ze hebben wel hetzelfde doel: het vergroten van de macht van het moslimradicalisme in Nederland. En ze bedienen zich beide van methoden die niet zozeer tegen de letter, maar wel tegen de geest van de democratische rechtsorde indruisen.

De eerste handelingsrichting – het ‘onverdraagzaam isolationisme’ – wil naast de publieke ruimte een ruimte creëren waarin een andere (rechts)orde geldt dan de democratische rechtsorde. Het is de bedoeling om in de samenleving eigen, geïslamiseerde enclaves op te richten waarin geen plaats is voor andersdenkenden en andersgelovigen (exclusivisme). Hier gelden de wetten van de sharia boven de wetten van de Nederlandse overheid (parallélisme). Deze enclaves moet als bruggenhoofd dienen voor het vergroten van macht. Het gaat dan niet alleen om fysieke enclaves op lokaal en landelijk niveau, maar ook om posities in de media, op het internet, in het maatschappelijke middenveld of in het onderwijs.

De andere handelingsrichting – het ‘antidemocratisch moslimactivisme’ – wil de publieke ruimte omvormen tot een ruimte waarin een andere orde geldt dan de democratische rechtsorde. Inzet is niet (als ver ideaal) de publieke ruimte uiteindelijk te islamiseren, maar de ‘verwerpelijke’ democratische rechtsorde als politiek systeem en als wijze van samenleven (de open en pluriforme samenleving) te verstoren en te belemmeren. De tactiek is die van provocatie, gericht polariseren en het creëren van een vijandbeeld jegens de vermeend anti-islamitische buitenwereld. Hiermee vormt het antidemocratische moslimactivisme een aantrekkelijk alternatief voor moslimradicalen die vinden dat de eerstgenoemde handelsrichting te veel tijd kost en die vanuit een

sterke dadendrang de voorkeur geven aan 'quick wins', maar (terroristisch) geweld te ver vinden gaan.

1.4.10 Ondemocratische en democratiebelemmerende tactieken

Zoals gezegd keren islamitisch neoradicalisten zich tegen het gebruik van terroristisch geweld. Mede daarom verkennen zij het gebruik van andere openlijke en heimelijke niet-gewelddadige tactieken. Deze ondemocratische of democratiebelemmerende tactieken, die in Nederland momenteel slechts op beperkte schaal worden gevolgd, behoren in de moslimwereld al geruime tijd tot het arsenaal van (openlijke en heimelijke) middelen die moslimradicale bewegingen toepassen. Hieronder een indruk van wat dergelijke tactieken in een Nederlandse situatie kunnen inhouden. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen tactieken die reeds op kleine schaal voorkomen en tactieken die worden overwogen.

a. Tactieken die reeds op kleine schaal in Nederland worden toegepast:

- Personen in de eigen directe gemeenschap, wijk of bredere islamitische geloofsgemeenschap dwingen om zich te conformeren aan de strikte gedragsnormen die men zelf hanteert. In het bijzonder vrouwen, homoseksuelen, meer liberaal georiënteerde personen of vermeend ongelovigen kunnen hiermee geconfronteerd worden.
- Personen in de eigen directe gemeenschap, wijk of bredere islamitische geloofsgemeenschap dwingen alleen loyaliteit te tonen jegens de eigen geloofsgemeenschap, soms zelfs uitsluitend de etnische geloofsgemeenschap.
- Personen in de eigen directe gemeenschap, wijk of bredere islamitische geloofsgemeenschap trachten te overtuigen of hen te intimideren om niet deel te nemen aan bepaalde of alle instituties van de democratische rechtsorde (bijvoorbeeld hen oproepen of intimideren om niet te gaan stemmen).
- Personen in de eigen directe gemeenschap, wijk of bredere islamitische geloofsgemeenschap trachten te overtuigen of hen te intimideren om niet te werken voor of diensten te verlenen aan instituties van de democratische rechtsorde (bijvoorbeeld door hen ervan te weerhouden als ambtenaar in dienst te treden bij de overheid).
- Trachten de interetnische of interreligieuze verhoudingen in de samenleving doelbewust te verstoren en spanningen teweeg te brengen door bijvoorbeeld aan te sporen tot het vermijden van contacten met andersdenkenden, vijanddenken te cultiveren enzovoort.

- Personen in de eigen directe gemeenschap, wijk of bredere islamitische geloofsgemeenschap trachten op te roepen tot bepaalde vormen van burgerlijke ongehoorzaamheid (bijvoorbeeld geen belasting betalen, kinderen van school halen, onjuiste gegevens verstrekken aan de studiefinanciering, geen informatie verstrekken aan de politie bij problemen in de wijk enzovoort).

b. Tactieken die worden overwogen:

- Trachten invloed te verwerven in politieke organisaties, onderdelen van het justitiële systeem of instellingen en organisaties in het maatschappelijke middenveld (vakbonden, beroepsorganisaties, studentenorganen, overlegorganen enzovoort), onder meer door een zogenaamde heimelijke intredepolitiek.
- Trachten de harmonie in de samenleving doelbewust te verstoren en spanningen teweeg te brengen door bijvoorbeeld valse geruchten en/of samenzweringstheorieën te verspreiden.
- Via overtuigingskracht of intimidatie een eigen rechtssysteem (gebaseerd op de sharia) invoeren in de eigen gemeenschap of wijk.
- Zonder de ware intenties kenbaar te maken pogen voet aan de grond te krijgen in politieke organisaties en/of andere maatschappelijke organisaties en trachten deze eventueel op langere termijn over te nemen.
- Politieke ambtsdragers trachten te beïnvloeden door ze te intimideren of hen, in het geval van ambtsdragers met een moslimachtergrond, te classificeren als zijnde verraders van het geloof en de eigen gemeenschap en dergelijke.

1.4.11 De aanjagers van islamitisch neoradicalisme in Nederland en elders in Europa

De radicale dawa wordt in Nederland en enkele ons omringende landen vooral vormgegeven door het politieke salafisme, de belangrijkste bron van islamitisch neoradicalisme in Nederland. Maar er zijn nog enkele andere radicale dawa-bewegingen actief. Deze bewegingen streven ongeveer dezelfde doelstellingen na als de politieke salafieten, maar passen andere strategische tactieken toe. Ook deze bewegingen stimuleren de opkomst van islamitisch neoradicalisme. Denk hierbij aan bewegingen als Hizb ut-Tahrir, Tablighi Jamaat en de Moslimbroeders (zie ook hoofdstuk 3).

1.4.12 Potentiële groeimogelijkheden van islamitisch neoradicalisme

De dreiging die kan uitgaan van islamitisch neoradicalisme, hangt in belangrijke mate af van de potentiële groeimogelijkheden. Schattingen van de AIVD en veiligheidsdiensten uit enkele ons omringende landen lijken erop te wijzen dat ongeveer 5 % van de religieus georiënteerde moslimbevolking in de westerse wereld¹² op enigerlei wijze ontvankelijk is voor radicalisering. Van die 5% radicaliseert uiteindelijk zo'n 10% ook daadwerkelijk. Ze kiezen dan de jihadistische richting of die van de radicale dawa (de groep die in dit rapport wordt besproken). Deze laatste groep richt zich met name op de vrij omvangrijke groep van de bovengenoemde 5% religieus georiënteerde moslims (degene die op enigerlei wijze ontvankelijk zijn voor radicalisering). Benadrukt dient te worden dat het hier om schattingen gaat. Harde cijfers zijn momenteel niet beschikbaar.

De groei van de radicale dawa in Nederland blijkt op dit moment vooral uit de expansiefase waarin het salafisme thans verkeert. Vanuit de salafitische moskeeën in Nederland worden op steeds meer locaties in het hele land salafitische lezingen georganiseerd door steeds meer predikers. Hierdoor worden steeds meer moslimjongeren bereikt. Er is over de periode 2005 tot heden sprake van op zijn minst een verdubbeling (zie verder 2.5.1).

1.5 De drie fasen: het ontstaan van drie manifestatievormen van moslimradicalisme in Nederland

Met de komst van een derde fase in het veranderingsproces van het moslimradicalisme zijn de vorige twee fasen niet volledig afgesloten. Het is zeker niet zo dat er nu een heel nieuw type van moslimradicalisme in de plaats komt van de twee typen uit de vorige fasen. De achtereenvolgens ontstane vormen van moslimradicalisme bestaan momenteel onverminderd naast elkaar voort.

Hieronder volgt een overzicht waarin de karakteristieken van de drie vormen van moslimradicalisme worden aangegeven.

¹² Het betreft een gedeelte van de totale moslimbevolking (die in Nederland ongeveer één miljoen bedraagt). De juiste omvang van dit religieus georiënteerde deel van de moslimbevolking is moeilijk in te schatten. Er zou voorzichtig kunnen worden uitgegaan van de helft ervan.

	Verschijningsvorm	Aansturing	Ideologische argumentatiewijze
<p>Eerste fase moslimradicalisme in Nederland.</p> <p>1985 – heden</p>	<p>Individen en kleine groepen die zich sterk richten naar de moederlanden.</p>	<p>Moederorganisaties uit het buitenland.</p> <p>Ideologische, logistieke en ook financiële ondersteuning uit het buitenland.</p>	<p>Gebaseerd op buitenlandse schriftgeleerden (ulema).</p>
<p>Tweede fase moslimradicalisme in Nederland.</p> <p>2001 – heden</p>	<p>Diverse verschijningsvormen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sterk geïndividualiseerde radicalisering ('zelfontbranding'); • autonome groepen en netwerken die zich op de Nederlandse situatie richten; • sektarisering van bepaalde kleine groepen; • oppervlakkig 'lifestyle' moslimradicalisme; • beperkt aantal salafitische moskeeën met wel veel aantrekkingskracht op moslimradicalen in wording; • salafieten ontdekken jongeren als doelgroep; • autonome predikers in het alternatieve religieuze circuit (niet aan geïnstitutionaliseerde moskeeën verbonden); • grote vlucht gebruik van het internet. 	<p>Autonomisering (als gevolg van wegvallen aansturing vanuit buitenland en emancipatiestreven). Fragmentatie. Gebrek aan organisatiegraad. Amateurisme.</p>	<p>Autonomisering:</p> <ul style="list-style-type: none"> • buitenlandse schriftgeleerden maar ook eigen (salafitische) predikers; • knip en plakideologie, met belangrijke focus op internet; • utopische dan wel apocalyptische oriëntatie.
<p>Derde fase moslimradicalisme (islamitisch neoradicalisme) in Nederland</p> <p>2005 – heden</p>	<p>Sterke groei van de radicale dawa (opmars van het politieke dawa-salafisme).</p>	<p>Professionalisering van sturing (centrale leiding, decentraal middenkader en lokale militanten die een brede achterban weten te mobiliseren).</p>	<p>Streven naar minder utopische oriëntatie, vertaling naar concrete situatie in Nederland. Politisering (aansluiten bij politiek-maatschappelijke ontwikkelingen, daarop invloed proberen uit te oefenen met tegelijk verwerpen van de democratische rechtsorde).</p>

Hoofdpijnen strategie	Doelgroep(en)	Wijze van omgang met overheid en samenleving
<p>Behouden van mosliminderheden voor de 'zuivere islam' door onderdompeling in de ultraorthodoxe prediking. Moslimgemeenschappen worden beschouwd als mogelijke potentiële en logistieke ondersteuning bij strijd in moslimgebieden in het buitenland.</p>	<p>Eerste generatie Op moederland en op islamitische umma georiënteerd.</p>	<p>Weinig contact met overheid en samenleving. Oriëntatie op moederlanden en de umma.</p>
<p>Radicale dawa naast prediking gewelddadige jihad; maar radicale dawa en jihadisme groeien ook stilaan uit elkaar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • winnen van jongeren voor de boodschap van de 'zuivere islam' van de radicale dawa; • stimuleren van onverdraagzaam isolationisme; • stimuleren van op confrontatie met westerse samenleving gericht activisme; • gebruik van (terroristisch) geweld met het oog op het op scherp zetten van de tegenstellingen tussen moslims en niet-moslims. 	<p>Relatief gedepriveerden, met name gefrustreerde en vervreemde 2de generatie moslimjongeren.</p>	<p>Verzet tegen integratie. Mijdingsgedrag. Stimuleren van onverdraagzaam isolationisme bij achterban.</p>
<p>Jihadisme en radicale dawa zijn twee zeer verschillende strategische opties geworden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gebruik van geweld in het Westen wordt meestal als momenteel niet opportuun gezien; • inzetten op gestage groei; • stimuleren van vorming van heimelijke en informele enclaves waarin het islamitische rechtssysteem in de praktijk wordt gebracht; • stimuleren van openlijk dan wel heimelijk antidemocratisch activisme; • gebruik van heimelijke tactieken ter mobilisering van potentiële achterban, verstoren van tegenstanders en democratische processen; • heimelijke beleidsbeïnvloeding; • intredepolitiek (in eerste instantie in het maatschappelijke middenveld). 	<p>Diverse doelgroepen uit 2de en 3de generatie moslimjongeren. Niet alleen gefrustreerden en ontwortelden maar ook religieus geïnspireerde en maatschappelijk activistisch ingestelde, hoger opgeleide jongeren.</p>	<p>Binnen eigen kring stimuleren van onverdraagzaam isolationisme en antidemocratisch activisme. Tegelijk façadepolitiek, pogingen tot heimelijke beleidsbeïnvloeding en intredepolitiek (met name in maatschappelijke middenveld).</p>

2 **Het dawa-salafisme in Nederland: drijvende kracht bij de opkomst van islamitisch neoradicalisme**

2.1 **Inleiding**

Nederland kent sinds het einde van de jaren zestig van de vorige eeuw een gestaag in omvang groeiende islamitische geloofsgemeenschap. Deze gemeenschap – thans zo'n 8% van de Nederlandse bevolking – bestond aanvankelijk uit arbeidsmigranten van Turkse en Marokkaanse komaf. Vanaf het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw krijgt de islamitische geloofsgemeenschap in Nederland, vooral door de komst van asielzoekers uit diverse islamitische landen, een meer pluriform karakter. Turkse en Marokkaanse migranten en hun nakomelingen vormen in aantal echter nog altijd de twee grootste islamitische gemeenschappen van Nederland. In Turkije en Marokko belijdt men een gematigde vorm van de islam. Ultraorthodoxe interpretaties van de islam zijn hier van oudsher niet wijdverbreid. Toch zoeken jonge Nederlanders van overwegend Marokkaanse, maar soms ook van Turkse afkomst steeds vaker hun toevlucht tot het salafisme.

De ontvankelijkheid van deze jongeren voor het salafisme lijkt haar oorsprong te vinden in de nieuwe wervings- en beïnvloedingsstrategieën waarvan de radicale dawa, en in dit specifieke geval salafitische moskeeën en predikers, zich bedienen. Het betreft hier een proces van autonomisering en professionalisering dat in het vorige hoofdstuk beschreven is. Hierna volgt nogmaals een korte uitleg van de drie ontwikkelingsfasen die binnen het moslimradicalisme in Nederland sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw zichtbaar zijn, specifiek toegespitst op het salafisme.

2.2 **Eerste fase: het ontstaan van een salafitische geloofsgemeenschap in Nederland**

Eind jaren tachtig van de vorige eeuw ontstaat in Nederland een salafitische geloofsgemeenschap. In deze periode worden in Amsterdam en Eindhoven, met behulp van de onder 1.2.1 genoemde Saoedische missieorganisaties, respectievelijk de al-Tawheed moskee en de al-Fourkaan moskee opgericht. Enkele jaren later volgen, ditmaal met een indirecte vorm van Saoedische aansturing, de as-Soennah moskee in

Den Haag en de Islamitische Stichting voor Opvoeding en Overdracht van Kennis in Tilburg. Arabischtalige predikers uit onder meer Egypte, Syrië en Soedan en in Saoedi-Arabië geschoold of met de Saoedische religieuze dogmatiek vertrouwd geraakt, sturen deze moskeeën sinds het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw ideologisch aan. Met hun boodschap proberen zij aanvankelijk eerste generatie Marokkaanse migranten te bereiken, maar daarin is men niet bijster succesvol. De ultraorthodoxe boodschap van de predikers strookt te weinig met de religieuze achtergrond van deze Marokkanen. Dat ligt anders met de islamitische migranten uit het Midden-Oosten en de Hoorn van Afrika. Voor hen is de religieuze dogmatiek van deze predikers meer vertrouwd. Hun komst heeft het bereik van de salafitische moskeeën sinds het midden van de jaren negentig dan ook aanzienlijk versterkt.

De vier genoemde moskeeën hebben alle retorisch begaafde leiders, zijn bijzonder goed georganiseerd en hebben een multi-etnisch profiel. Ze zijn samen goed voor zo'n 3000 bezoekers voor het vrijdaggebed.¹³ Drie á vier kleinere Marokkaanse moskeeën zijn ideologisch dan wel institutioneel aan een van deze vier salafitische moskeeën gelieerd.

2.3 Tweede fase: een tweede generatie salafieten en de autonomisering van de dawa

Rond de eeuwwisseling 'ontdekken' de salafitische moskeeën een generatie van snel mondig wordende moslimjongeren. Deze 'ontdekking' hangt nauw samen met de recente Nederlandse migratiegeschiedenis. Relatief veel kinderen van de eerste generatie moslimmigranten bereiken zo rond de eeuwwisseling de volwassen leeftijd. Jongvolwassenen die om allerlei redenen, zoals hun islamitische achtergrond in een niet-islamitisch land, op zoek gaan naar een moslimidentiteit binnen de westerse samenleving. Mede door de reacties in de Nederlandse samenleving op de terroristische aanslagen in New York en de moord op Theo van Gogh raakt deze zoektocht in een stroomversnelling. Op hetzelfde tijdstip heeft de eerste generatie salafitische predikers – die enige jaren voor 11 september 2001 in Nederland zijn neergestreken – zijn boodschap weten te doen landen binnen enkele salafitische moskeeën. Deze moskeeën begonnen, na een uitbouw van hun organisaties, toenemende aandacht te schenken

¹³ De salafitische moskeeën richten zich in de eerste plaats op volwassenen. Er wordt echter ook religieus onderwijs aangeboden aan kinderen. De Haagse as-Soannah moskee maakt hiervoor bijvoorbeeld veel tijd vrij.

aan de dawa. Bovendien staat in deze moskeeën een nieuwe generatie salafitische predikers op. Ook zij behoren, hoewel ze meestal iets ouder zijn dan de nieuwe doelgroep moslimjongeren, feitelijk tot de tweede generatie moslimmigranten. Zij hebben dan ook, in tegenstelling tot de eerste generatie salafitische predikers, dezelfde sociaal-culturele achtergrond als de nieuwe doelgroep.

Vanaf 2005 blijken deze predikers steeds beter aan te sluiten bij de belevingswereld van de nieuwe (tweede) generatie moslimjongeren. Daarom worden ze specifiek belast met de verkondiging van het woord onder moslimjongeren en kunnen daarom als ‘jongerenpredikers’ worden aangemerkt. Deze jongerenpredikers stellen dat ze een sluitend antwoord hebben op de vele vragen van moslimjongeren over hun positie in de Nederlandse samenleving, hun religieuze achtergrond en recente politieke en sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen. Ze beweren dat de antwoorden op deze vragen te vinden zijn binnen de zuivere islam en niet in de Nederlandse samenleving of het land van herkomst. De predikers bereiken de jongeren veelal door middel van specifiek op hen toegesneden lezingen die zij zeer regelmatig in het land houden.

2.4 Derde fase: opkomst van islamitisch neoradicalisme binnen het salafisme in Nederland

2.4.1 Toenemende professionaliteit en focus op de Nederlandse situatie

Een belangrijk deel van het Nederlandse salafisme is langzamerhand een derde fase van ontwikkeling ingegaan. Hierin tracht vooral de tweede generatie salafitische predikers de salafitische missie in Nederland een professioneler karakter te geven en een meer op de Nederlandse situatie gerichte strategie met bijbehorende tactieken te ontwikkelen.

Deze predikers zijn ervan doordrongen dat allereerst de onderlinge versplintering binnen het Nederlandse salafisme moet worden gestopt. Bovendien zijn zij zich bewust van het feit dat de salafitische boodschap niet vanzelf aanslaat bij de beoogde doelgroep, de Nederlandse moslimjongeren. Ze zien in dat veel jongeren de terugkeer naar de zuivere islam niet onmiddellijk beschouwen als de oplossing voor de problemen waaronder zij gebukt gaan. Ook de extreme aandacht van het salafisme voor het navolgen van strikt puriteinse leef- en gedragsnormen schrikt deze jongeren af. De predikers realiseren zich dan ook dat zij beter zicht moeten zien te krijgen op hun doelgroep van moslimjongeren. De groeiende diversiteit onder de moslimjongeren betekent dat het niet meer om één doelgroep gaat, maar om verschillende doelgroepen en dat er verschillende tactieken nodig zijn om hen voor het salafisme te winnen.

De doelgroep van laagopgeleiden vereist bijvoorbeeld een andere benadering dan die van de hoogopgeleiden. Daarnaast zien de predikers in dat ze, om hun salafitische doelstellingen te bereiken, inzicht in en invloed op het politiek-maatschappelijke krachtenveld in Nederland moeten zien te krijgen. Waar de eerste generatie predikers veel meer op de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen in het Midden-Oosten en de moslimwereld in het algemeen gericht zijn, richt de tweede generatie zich veel specifiek op de Nederlandse situatie. Zij beseffen dat zij hun aanhang kunnen laten groeien en mobiliseren met de herhaalde boodschap dat het moslims in Nederland stelselmatig onmogelijk wordt gemaakt om volgens de zuivere islam te leven. Ze benadrukken dat deze ‘onderdrukking van de zuivere islam’ gebeurt door de Nederlandse overheid, door het niet-islamitisch deel van de Nederlandse bevolking en ook door specifieke personen uit de moslimgemeenschap die volgens de salafieten onislamitisch leven. De tweede generatie predikers is zich er echter ook van bewust dat de politieke en maatschappelijke invloed van het salafisme niet alleen zal toenemen door een grotere aanhang, maar ook via andere tactieken. Zij richten zich daarom ook in toenemende mate op (heimelijke) strategische beïnvloeding van overheid, belangenorganisaties, overlegorganen, subsidieorganen, maatschappelijke instellingen enzovoort. Zie verder paragraaf 4.2.1 (i).

2.4.2 Professionalisering van de salafitische dawa door lezingencircuit

De nieuwe generatie salafitische predikers bestaat vooral uit charismatische en welbespraakte jongerenpredikers. Zij reizen sinds enige jaren wekelijks vanuit de vier salafitische moskeeën in Nederland af naar een aantal niet-salafitische moskeeën met een Marokkaanse achtergrond of islamitische jongerencentra waar ze religieuze lezingen met een salafitische toonzetting houden. Deze lezingen vinden meestal plaats zonder dat het moskeebestuur ervan weet. Deze besturen zijn vrijwel nooit salafitisch georiënteerd. De predikers richten zich vooral op een onderstroom van jongeren binnen de moskee. Als de moskeebesturen toch weet krijgen van deze lezingen, zijn ze vanwege een gebrek aan bestuurlijke daadkracht meestal niet in staat ertegen op te treden.

In tegenstelling tot de eerste generatie predikers is de tweede generatie predikers – jonge mannen van overwegend Marokkaanse origine – in Nederland geboren of op zijn minst opgegroeid en mede hierdoor goed op de hoogte van de ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving. Deze predikers richten zich met hun lezingen met name op de tweede generatie Marokkaanse migrantenjongeren en, zij het in beperktere mate, migranten van andere origine. Dit betreft dan overwegend jongeren die deel uitmaken

van de bredere Arabische cultuurgemeenschap, waar in dit geval ook Somaliërs onder worden verstaan. Ook een groeiend aantal Nederlandse bekeerlingen wordt bereikt. De voertaal bij deze lezingen is meestal Nederlands.

De Turkse gemeenschap in Nederland voelt traditioneel geen verwantschap met het salafisme. De Arabische oorsprong van het salafisme, de ideologische banden van het salafisme met een binnen Turkije niet gevestigde rechtsschool¹⁴ en het beroep dat het salafisme doet op een trans-Arabisch islamitische broederschap, mede door de verheerlijking van het Arabisch, speelt hier een rol. Daarbuiten is de Turkse gemeenschap van Nederland, ondanks haar overwegend rurale origine, in hoge mate beïnvloed door het Kemalisme. Kemal Atatürk, de stichter van het moderne Turkije, heeft in het Turkse staatsbestel een scherpe scheiding aangebracht tussen kerk en staat en tussen traditie en moderniteit. Dit gedachtegoed – het Kemalisme – wordt ook onder de Turkse gemeenschap in Nederland breed gedragen. Tevens stuurt het Turkse Departement van Godsdienstzaken, Diyanet, ongeveer driekwart van de Turkse moskeeën in Nederland ideologisch aan. Hierdoor zijn de Turkse moskeeën in Nederland overwegend gematigd van karakter. Er lijkt recent in Nederland echter sprake te zijn van een toenemende populariteit van het salafisme onder een vooral nog kleine groep Turkse jongeren. Deze jongeren lijken echter, door hun radicalisering, te worden losgesneden van de Turkse gemeenschap en eerder deel te gaan uitmaken van multi-etnische netwerken. Het salafitische radicaliseringsproces van Turkse jongeren speelt zich vooral af buiten de Turkse gemeenschap. De Turkse gemeenschap kent, anders dan bij de Marokkaanse gemeenschap, een hoge mate van weerbaarheid tegen deze vorm van radicalisering.

Ook andere migrantenjongeren die behoren tot de islamitische gemeenschap, maar geen deel uitmaken van de Arabische cultuurgemeenschap, zoals bijvoorbeeld Afghanen, lijken vooral nog weinig tot geen affiniteit te hebben met het salafisme.

Recent is waargenomen dat genoemde predikers actief naar een grotere doelgroep aan het zoeken zijn. Zo worden er sinds eind 2006 lezingen in het Tamazight, de taal van de Berbers en de voertaal van de meeste Marokkanen in Nederland, georganiseerd. Door lezingen te geven in het Berbers is de potentiële doelgroep van de salafieten wezenlijk groter geworden. Er worden ook lezingen georganiseerd in de Turkse taal.

¹⁴ Het salafisme bouwt voort op de Hanbali rechtsschool binnen de soennistische islam, terwijl men in Turkije de meer liberale Hanafi rechtsschool aanhangt.

Tijdens de lezingen wordt, indien er vrouwen aanwezig zijn, een strikte scheiding tussen de seksen aangebracht. Er worden echter ook speciale lezingen enkel en alleen voor vrouwen georganiseerd. In een dergelijk geval wordt de voordracht verzorgd door vrouwen. Deze vrouwen hebben echter niet dezelfde status als eerdergenoemde mannelijke predikers.

Hoger opgeleide jongeren zijn een nieuwe doelgroep van de salafitische jongerenpredikers. Zij moeten immers in staat worden geacht belangrijke functies te gaan bekleden in de maatschappij of invloed te kunnen verwerven binnen de eigen islamitische gemeenschap. Deze hoger opgeleiden (of anderszins capabel geachte jongeren) worden sneller toegelaten tot exclusieve lesgroepen, ze worden betrokken bij strategische overleggen, krijgen eerder verantwoordelijkheden toebedeeld en krijgen tevens, indien mogelijk, de opdracht tot de verkondiging van het woord. Met deze focus op hoger opgeleiden probeert men een islamitisch maatschappelijk middenveld te creëren dat kan acteren als een religieuze emancipatiebeweging. Hier laat men zich inspireren door de Egyptische Moslimbroeders.¹⁵

2.4.3 Politisering van de salafitische dawa

De meeste salafieten lijken in de derde ontwikkelingsfase te kiezen voor de politieke, niet gewelddadige, variant binnen de islam. Dat geldt zowel voor vrijwel alle salafitische moskeeën in Nederland als voor de tweede generatie salafitische jongerenpredikers. De politieke variant van het salafisme kenmerkt zich door een duidelijke en op religieuze motieven gestoelde stellingname over relevante politieke en sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen en een streven om hierop op activistische wijze invloed uit te oefenen.

De politieke variant van het salafisme ontstond in het begin van de jaren negentig van de twintigste eeuw in Saoedi-Arabië en vormt een tegenreactie op het vermeend lage politieke bewustzijn van de officiële Saoedische geestelijkheid; de a-politieke salafieten.

De politieke en a-politieke salafieten staan, onder meer voor wat betreft het gebruik van jihadistisch geweld in het Westen, diametraal tegenover de stroming binnen het salafisme die de wereldwijde gewapende jihad predikt: het jihadistisch salafisme.¹⁶

¹⁵ Zie hoofdstuk 3 voor verdere informatie over de Moslimbroeders.

¹⁶ Zie ook de bijlage *Historische schets van het hedendaagse salafisme* achterin dit rapport.

2.5 Het politieke dawa-salafisme: een brede radicale beweging in wording?

2.5.1 Groei in aanhang door salafitisch aangestuurd lezingencircuit

Sinds enige jaren groeit het politieke salafisme en neemt ook de professionalisering ervan toe. De vraag is nu of deze groei kan leiden tot een brede radicale beweging. Het is nog te vroeg om hierover een bindende uitspraak te doen. Dat neemt niet weg dat het aantal salafitisch geïntereerde lezingen in Nederland tussen 2005 en 2007 aanzienlijk is toegenomen. Vanuit de vier grote salafitische moskeeën worden nu op ten minste dertig locaties – in wisselende frequentie – lezingen georganiseerd. Het aantal locaties is tussen 2005 en 2007 op zijn minst verdubbeld.

Rond de vijftien ervaren predikers, die op verschillende manieren aan de vier salafitische moskeeën verbonden zijn, geven de lezingen. Daarnaast zijn er momenteel ongeveer tien predikers ‘in opleiding’; zij verzorgen slechts sporadisch lezingen. Deze nieuwe predikers worden begeleid en aangestuurd door de ervaren predikers en zijn meestal verbonden aan islamitische jongerencentra. Er is hier sprake van een actief rekruteringsysteem: talentvolle jongeren worden ‘gespot’ en gestaag in de richting van het predikerschap begeleid. Het aantal actieve predikers is in de periode 2005 – 2007 ten minste verdubbeld. Het aantal lezingen en het aantal predikers zal de komende periode waarschijnlijk blijven stijgen, zeker omdat de salafitische moskeeën hieraan structureel aandacht besteden.

De lezingen vinden meestal plaats in Marokkaanse moskeeën of islamitische jongerencentra. In Nederland zijn ongeveer 550 moskeeën, waarvan ongeveer veertig procent als Marokkaans gekwalificeerd kan worden. Thans bereiken de salafieten zo’n dertig Marokkaanse moskeeën. Dit betekent dat in ten minste een kleine vijftien procent van de Marokkaanse moskeeën in Nederland salafitische predikers optreden. Het is niet ongebruikelijk dat rond de honderd jonge Nederlandse Marokkanen zo’n lezing bijwonen. Of het salafitische gedachtegoed bij deze jongeren ook daadwerkelijk aanslaat, is niet duidelijk. Dat is moeilijk te meten, omdat het hier veelal om een ‘innerlijk proces’ gaat. Zoals eerder gesteld, is het aantal moslims in Nederland dat daadwerkelijk in de jihadistische dan wel de onverdraagzaam isolationistische of antidemocratische richting radicaliseert procentueel gezien beperkt. Het is echter onduidelijk of misschien de specifiek op een bepaalde groep toegesneden en soms frequent herhaalde salafitische boodschap meer jonge moslims bereikt. De snelle groei van het aantal lezingen en predikers en de toegenomen belangstelling onder jonge Marokkanen voor het salafisme wijzen in die richting. Hier lijkt een soort domino-

effect op te treden: op steeds meer locaties houden steeds meer personen salafitische lezingen. Zie verder 2.6.1. voor een meer inhoudelijke uitleg van de lezingen. Momenteel wordt dit proces nog centraal aangestuurd, maar de verwachting is dat in de loop van de tijd decentralisering optreedt: de ideologische boodschap heeft dan zo postgevat in een nieuwe generatie predikers dat zij deze ook zonder aansturing kunnen verspreiden.

Dit alles wil niet per definitie zeggen dat de exponentiële groei zich ook in deze mate zal voortzetten. Op dit moment is nog niet in te schatten of de aanhang groeit uit onvrede met de gevestigde orde of toch voortkomt uit een daadwerkelijke verdieping van orthodoxe denkbeelden. Het is wel van belang dat de Nederlandse samenleving alert is op deze groei. Vooral ook omdat deze predikers in hun boodschap, zeker voor wat betreft het sociaal-maatschappelijke karakter ervan, een sterk beroep doen op het gevoel van achterstelling en de zoektocht naar een identiteit van groepen moslimjongeren. Dit kan bij de toehoorders leiden tot een religieus socialisatieproces met een politieke dimensie die uitmondt in een onverdraagzame en isolationistische houding tegenover de Nederlandse samenleving en een afkeer van de democratisch rechtsorde.

2.5.2 Een sociaal-maatschappelijke beroep op ressentiment

Met de huidige sociaal-maatschappelijke boodschap wil de radicale dawa van het politieke salafisme in Nederland een brede aanhang verwerven onder moslimjongeren, en dan vooral onder jongeren van Marokkaanse afkomst. Een aantal jongeren uit de Marokkaanse gemeenschap in Nederland kampt met schooluitval, werkloosheid, een bovengemiddeld contact met justitiële autoriteiten en een problematische zoektocht naar een identiteit. De salafitische predikers weten de gevoelens van achterstelling en marginalisatie van deze gemeenschap uitstekend te bespelen. Zij betogen dat de slechte sociaal-maatschappelijke positie van veel jonge Marokkanen (en hun ouders) niet aan henzelf te wijten is. Ze stellen dat anti-islamitische sentimenten onder Nederlanders de Marokkaanse gemeenschap in deze achterstandspositie hebben doen belanden. Zij stellen dat de oorzaak van de problemen binnen de groep van jonge Nederlandse Marokkanen enkel en alleen in de Nederlandse samenleving is gelegen. Het blijkt dat dit beroep op gevoelens van achterstelling een belangrijke radicaliserende factor is. Het is trouwens een beroep op ressentiment dat ook bij andere etnisch-islamitische groeperingen in Nederland wordt toegepast. Geven de toehoorders geen blijk van dergelijke gevoelens van ressentiment, dan betogen de predikers stelselmatig dat moslims vanwege hun religieuze achtergrond in Nederland altijd

tweederangsburgers zullen blijven en nooit in hun rechten zullen worden gekend. Daarmee kunnen ze die gevoelens bij deze andere groepen wel degelijk oproepen. Dit kan op den duur leiden tot een proces van radicalisering.

2.5.3 Een overkoepelende nieuwe identiteit als antwoord op identiteitscrisis

Het is duidelijk dat actief geprobeerd wordt jonge Marokkaanse en waar mogelijk andere moslims, los te weken van hun op vermeend bijgeloof geïnspireerde religieuze beleving. De predikers presenteren de 'zuivere islam' als een goddelijke openbaring die losgekoppeld moet worden van de traditionele religieuze beleving. Ze confronteren jonge Marokkanen met koraninterpretaties die zijn neergelegd in werken van salafitische, meestal uit Saoedi-Arabië afkomstige, geestelijken. Dat zijn totaal andere opvattingen dan de meer gematigde interpretaties die in landen als Marokko opgeld doen. Zo worden de toehoorders van de prediking in zekere zin het cultuurgebied van het Midden-Oosten binnengetrokken en krijgen hiermee ook een antwoord op hun speurtocht naar hun identiteit. Ze krijgen te horen dat ze in Nederland noch een Marokkaanse, noch een Nederlandse identiteit hebben, maar in de eerste plaats moslim zijn. Ze krijgen een neutrale, alles overkoepelende, moslimidentiteit aangeboden waarmee, zo wordt hen verteld, een stabiel leven gegarandeerd is en waarmee ze de zuivere islam omarmen. In werkelijkheid wordt hen echter een Saoedische interpretatie van de islam, met de bijbehorende Saoedische uitingsvormen en uiterlijke kenmerken, aangeboden. Dit verhoudt zich slecht met de Nederlandse samenleving of de traditionele Marokkaanse religieuze identiteit. Het aanbieden van een dergelijke interpretatie van de islam vindt, zoals reeds onder 2.4.2 aangegeven, onder de Turkse gemeenschap weinig weerklank. De Turkse gemeenschap lijkt hier over een sterker geworteld identiteitsbesef te beschikken.

2.5.4 Het politieke discours behelst ook een socialisatieproces

De predikers zijn er met het lezingencircuit actief op uit een groepsidentiteit te creëren. Nu de deelnemers de zuivere islam omhelzen, worden ze opgenomen in een nieuwe, hecht georganiseerde en door warme vriendschapsbanden gekenmerkte groep, zo wordt hen verteld. Voor jonge moslims die zoeken naar hun identiteit een effectief 'bindingsmiddel'. Nu ze toetreden tot de groep van ware moslims vinden ze niet alleen geestelijke rust, maar ook een solide sociale basis. Hiermee kunnen ze hun zoektocht naar hun eigen identiteit afronden. Bovendien gaan ze deel uitmaken van een karakteristieke groep die zich profileert ten opzichte van de hen omringende en als decadent bestempelde maatschappij. Het individu wordt hierdoor op de achtergrond

geplaatst; ze gaan deel uitmaken van het islamitische collectief. Zo worden de jongeren – mannen, maar ook jonge vrouwen – nadrukkelijk gesommeerd zich uiterlijk als moslim te presenteren om zich te kunnen onderscheiden van de ‘ongelovige’ en ‘zondige’ buitenwereld. Met kleding bevestigen ze de moslimidentiteit, maar ze laten er tegelijk hun afkeur van de omringende maatschappij mee blijken. Jonge mannen moeten hun baard laten staan en islamitische kleding dragen (ondermeer de voor salafieten kenmerkende ‘broeken op hoog water’ en een gebedsmutsje), terwijl vrouwen volledig gesluierd dienen te zijn met bij voorkeur een gezichtssluier. Dit alles maakt uittreding uit deze gemeenschap in een latere fase buitengewoon moeilijk en komt de groei en kracht van de salafitische gemeenschap ten goede.

Ook wordt er in het lezingencircuit actief gestreefd naar het tijdig herkennen van meer capabele jongeren die vervolgens, na loyaal te zijn bevonden, in exclusievere groepen verder religieus onderwijs ontvangen en ook worden voorbereid om zelfstandig de radicale dawa te gaan bedrijven. Het groepsproces wordt dus gekenmerkt door enerzijds een grote mate van bekeringsdrang en openheid, maar anderzijds een zekere vorm van exclusiviteit. De salafitische boodschap is in principe bestemd voor iedereen, maar het kader is slechts voorbestemd voor enkelen.

2.6 De radicale dawa: onverdraagzaam isolationisme en antidemocratisch activisme

2.6.1 Het anti-integratieve theologische kader van het salafisme¹⁷

De huidige generatie salafitische predikers verspreidt de anti-integratieve en polariserende boodschap niet alleen vanuit politiek manipulatief gezichtspunt om zoveel mogelijk aanhangers te werven en een massabeweging te bewerkstelligen. Wat zij verkondigen heeft ook een gedegen basis in de religieuze geschriften die de kern vormen van deze leer. Salafieten streven er vanuit een oprechte religieuze overtuiging naar om alle menselijke handelingen en gedachten onderdanig te maken aan de ultieme en dwingend na te volgen suprematie van God.

¹⁷ De waarnemingen die de AIVD hier heeft verricht, komen overeen met hetgeen over de theologische leer van het salafisme is verduidelijkt in Quintan Wiktorowicz. *Anatomy of the Salafi movement* in ‘Studies in Conflict & Terrorism’, p. 207-235, New York, 2006 en Hamid Algar. *Wahhabism. A critical essay*, p. 1-70, New York, 2002

Salafieten zien de zuivering van het geloof en daarmee van de hen omringende maatschappij als een van hun belangrijkste opdrachten. Dit impliceert dat ze in eigen kring een nauwgezet systeem van kennisoverdracht hebben opgezet dat vooral bestaat uit het organiseren van lezingen en een of meerdaagse islamitische conferenties (*dawra's*). In deze lezingen en conferenties verkondigen ze een ultraorthodoxe boodschap die het sociale bewustzijn verhoogt, maar tevens religieuze verdieping van het innerlijk ten doel heeft.

De lezingen vragen aandacht voor abstracte, theologische thema's van ultraorthodoxe aard, zoals 'voorbereiding op de dood', 'de ziel, vriend of vijand?' en 'standvastigheid in tijden van verleiding'. Met deze thema's probeert men aansluiting te vinden bij de spirituele en morele zoektocht van moslimjongeren. Ook trachten de predikers een voedingsbodem te creëren voor een salafitische benadering van de islam. Zo schenken ze bijvoorbeeld aandacht aan de strijd tegen afgoderij en vernieuwing.

2.6.2 De strijd tegen shirk (afgoderij) en bid'a (vernieuwing)

De boodschap die het politieke dawa-salafisme in Nederland uitdraagt, is op een theologisch ultraorthodoxe wijze onderbouwd. Deze onderbouwing is in het algemeen gelijk aan de algemene principes van andere varianten van het salafisme. Specifiek voor het politieke dawa-salafisme is het doorvertalen van deze principes naar de politieke en sociaal-maatschappelijke situatie.

Centraal bij de theologische onderbouwing staat het principe van *tawheed*, de eenheid van God. Mensen dienen God te erkennen als een unieke entiteit die als heerser van het universum ultieme verering verdient. De aanhangers hebben de plicht om dit niet alleen als een geloofspunt te erkennen, maar ook om die erkenning daadwerkelijk in de praktijk te brengen. Dat gebeurt door het strikt navolgen van enerzijds de wetten die God geopenbaard heeft in de Koran en anderzijds de overleveringen van de profeet, de Hadith, én door het voorkomen en bestrijden van *shirk*, afgoderij. Onder afgoderij verstaan de salafieten niet alleen het vereren van andere goden, maar ook al het menselijk handelen dat geen rekening houdt met de geboden van God en dat zich daaraan niet onderwerpt. Hieronder wordt ook het vereren en respecteren van democratische instituten, de monarchie, een land, een vlag enzovoort verstaan. Ook muziek, dans, film, sport en andere vormen van ontspanning kunnen hieronder gerekend worden. Afgoderij komt voort uit de, in hun ogen, waangedachte dat mensen zelfstandig, zonder de aanwijzingen van God in acht te nemen, hun persoonlijke en het maatschappelijke leven kunnen inrichten. Mensen die denken dat zij onafhankelijk

van God kunnen bestaan en handelen (en die er dus van uitgaan dat de mens een autonome macht is in het universum) bedrijven afgoderij. Het voorkomen en bestrijden van *shirk* begint volgens de salafieten met de acceptatie dat God met de Koran volledig heeft geopenbaard hoe mensen hun persoonlijke en maatschappelijke leven moeten inrichten. Vandaar ook de strikte leef- en gedragsregels die het salafisme zo kenmerken. Alles wat afwijkt van de letterlijke lezing van die openbaring is volgens de salafieten een door mensen ingebrachte *bid'a*, vernieuwing, die kan leiden tot *shirk*. Elke innovatie van de traditionele interpretaties van de islamitische teksten wordt als een bedreiging voor het geloof gezien, ook al komt zo'n aanpassing voort uit integere beweegredenen.

2.6.3 Onverdraagzaam isolationisme

De wens om de zuivere islam ten uitvoer te brengen leidt ertoe dat salafieten niets willen weten van participatie in een niet-salafitische omgeving. Zouden vrome moslims in contact komen met andersdenkenden of andere culturen, dan bestaat immers het risico op een uitwisseling van gedachten en religieuze kruisbestuiving. Dit kan leiden tot *bid'a*, dat het geloof bedreigt. Mede hierdoor kan het salafisme vanuit religieuze gronden worden aangemerkt als een anti-integratieve beweging. Integratie in een andere samenleving wordt gezien als een bedreiging voor de zuivere leer.

Veel salafieten beschouwen het islamitische concept van een wereld verdeeld in een Huis van de Islam (*Dar al-Islam*), waar vrede en rechtvaardigheid heerst, en een Huis van Oorlog (*Dar al-Harb*, ook wel *Dar al-Kufr*, Huis van de Ongelovigen), waar duisternis en onrechtvaardigheid heerst, als dwingend. Salafieten vinden dan ook dat vrome moslims onderscheid moeten maken tussen moslims en niet-moslims. Moslims mogen nooit op voet van gelijkwaardigheid verkeren met niet-moslims. Dit brengt met zich mee dat ze ook afwijzend staan tegenover het concept van vrijheid van religie. Dit concept gaat er immers van uit dat de verschillende religies gelijkwaardig zijn en dat elke religieuze uiting respect verdient en in vrijheid zonder beperkingen moet kunnen worden uitgevoerd. Salafieten vinden dat er maar één waar geloof is: de islam zoals zij die belijden. Ze omschrijven zichzelf dan ook als de 'geredde sekte' (*firqa al-najiyya*).

Vanuit deze overtuiging bekritisieren salafieten andere levensbeschouwelijke stromingen. Men is bijvoorbeeld afkerig van joden en shi'ieten. Deze laatste worden als afvalligen en vijanden van de soennitische islam gezien; joden zijn de aartsvijanden van de profeet Mohammed en daarmee van de islam. Hoewel de Koran stelt dat joden en christenen respect dienen te genieten, betoogt men in salafitische kringen dat deze

regel niet langer actueel is; de huidige generatie joden en christenen zouden geen gelijkenis meer vertonen met de joden en christenen uit de Koran.

Onder salafieten heerst een sterk geloof in anti-islamitische samenzweringen. Dit baseren zij mede op enkele verzen uit de Koran die stellen dat joden en christenen de moslims slecht gezind zijn.¹⁸ Deze vooropgestelde argwaan leidt tot een breed geschakeerd vijandbeeld en in sommige gevallen een zelfgekoesterde slachtofferrol. Het gaat dan om een vijandbeeld dat haaks staat op pogingen vanuit de Nederlandse overheid om tot een dialoog te komen. Nederlandse salafieten zien pogingen tot een dialoog juist als een schoolvoorbeeld van bewuste bedreiging. Wie de dialoog aangaat met ongelovigen, concessies doet aan de Nederlandse samenleving en dienstbaarheid toont aan het streven tot integratie, wordt volgens de salafieten in zijn geloof bedreigd. Uit zelfverdediging mag men wel contact onderhouden met de vermeende ‘vijanden van de islam’, maar de werkelijke doeleinden en gedachten mogen daarbij nooit aan de niet-gelovigen worden geopenbaard. Dit verdedigingsmechanisme bouwt voort op een van oorsprong shi’ietisch dogma (*takiyya*). Dit dogma behelst dat men ter zelfverdediging of verdediging van de religie, wanneer deze bedreigd wordt, een andere religieuze of ideologische identiteit mag aannemen. Een praktisch gevolg van deze redenering is dat salafitische moskeeën in Nederland in contacten met de buitenwereld een façadepolitiek bedrijven: ze verkondigen, indien noodzakelijk, een gematigde en op integratie gerichte boodschap, maar dit is een duidelijk andere dan die men in vertrouwde kring verkondigt.

2.6.4 Afwijzing van een op seculiere wetgeving gebaseerde rechtsstaat en van democratie

Salafieten verwerpen een op seculiere wetgeving gebaseerde rechtsstaat, omdat mensen hier zelfstandig wetten en regels ontwerpen die boven de wetten van God worden gesteld. De ultieme wetgeving is al geopenbaard in de vorm van de islamitische wet, de *sharia*. Wie de *sharia* naleeft, voldoet aan de plicht om een bijdrage te leveren aan het bestendigen van het gezag van God over de wereld. Salafieten streven naar de volledige invoering van de *sharia*. Slechts dan kan er sprake zijn van een rechtsstaat die ook recht doet aan de wil van God.

¹⁸ Hier wordt onder meer bedoeld op Koranvers 3:118. Zie ook Wiktorowicz, p. 218

Dat is ook de reden waarom salafieten de wijze waarop in het Westen de scheiding tussen kerk en staat is vormgegeven, verwerpen. Zij beschouwen een dergelijke scheiding als een belediging van God, omdat dit betekent dat de geestelijkheid zich buiten de politiek, dus de ordening van de samenleving, dient te houden. Dit is een directe bedreiging van de islam, vinden ze, omdat juist de geestelijkheid de taak heeft de samenleving te richten naar islamitische leef- en gedragsregels.

Salafieten verwerpen bij uitstek een rechtsstaat die op democratie is gebaseerd. Democratie is een ultieme vorm van afgoderij, omdat het een systeem is waar mensen onderling, los van God, tot een besluit komen over de wijze waarop de samenleving geordend dient te worden. In een democratie ligt het primaat bij mensen en niet bij God. De beoogde soevereiniteit van God staat op gespannen voet met het hedendaagse beginsel van democratische staten van de soevereiniteit van het volk.

Vanwege bovenstaande opvattingen worden integratie en assimilatie in de Nederlandse samenleving als een bedreiging voor het geloof beschouwd. Het feit dat de Nederlandse samenleving in hun ogen dolend en verdorven is, staat niet ter discussie. Het deelnemen aan het democratische proces dan wel het samenwerken met of werken voor de 'regering der ongelovigen' wordt afgekeurd. Regelmatig poneren salafitische predikers de opvatting dat islamitische wetten en gebruiken boven de Nederlandse wetten en gebruiken dienen te gaan en hieraan ook superieur zijn.

3 **Andere radicale dawa-bewegingen in Europa en de opkomst van islamitisch neoradicalisme**

3.1 **Inleiding**

Hiervoor is beschreven dat de opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland vooral te zien is in de groei van het politieke salafisme. Het gaat hier om een grotendeels autonoom functionerende radicale dawa-beweging, die met haar missionaire en niet-gewelddadige boodschap een specifieke doelgroep heeft weten te bereiken. Dit zijn ontwikkelingen die de AIVD ook mondiaal waarneemt. In nagenoeg de hele islamitische en in het bijzonder de Arabische wereld, leeft het moslimradicalisme in diverse manifestatievormen, waaronder het salafisme, gedurende langere tijd op. Een trend die recent ook zichtbaar is geworden in diverse West-Europese landen met een islamitische gemeenschap. In West-Europa zijn diverse radicale dawa-bewegingen actief die steeds zelfstandiger worden en steeds minder direct worden aangestuurd vanuit islamitische gidslanden. Ook hier lijkt dus sprake te zijn van de opkomst van islamitisch neoradicalisme. De groei van neoradicalisme in Nederland is dus geen geïsoleerd fenomeen, maar sluit aan bij mondiale ontwikkelingen.

3.2 **De radicale dawa in Europa; vanuit de eerste naar de derde fase**

Radicalen dawa-bewegingen zijn al sinds de jaren zestig van de vorige eeuw in West-Europa actief, en dan vooral in Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië. Aanvankelijk gaat het om marginale bewegingen die, overwegend om dezelfde redenen als in Nederland, nauwelijks aansluiting vinden bij de eerste generatie moslimmigranten. De verkondigde ideologie spreekt de eerste generatie migranten niet aan. Veelal worden deze missiebewegingen geleid door activisten die op hun beurt direct, zowel ideologisch als logistiek, aansturing krijgen vanuit diverse islamitische gidslanden of buitenlandse missieorganisaties. Deze trend is sinds het begin van deze eeuw doorbroken. Met de opkomst van een nieuw en verjongd kader zijn ultraorthodoxe islamitische missiebewegingen verzelfstandigd. De band met het gidsland of de moederorganisatie is niet verbroken, maar naar de achtergrond verschoven.

Door de religieuze boodschap naar de lokale situatie te vertalen en die op professionele wijze te verspreiden, slagen deze bewegingen erin om een duurzame relatie op te

bouwen met jonge moslimmigranten in West-Europa. Net zoals in Nederland lijkt in diverse West-Europese landen de radicale dawa, in diverse verschijningsvormen, van de eerste fase te zijn aanbeland in ten minste de tweede, maar vaker nog in de derde fase van moslimradicalisme.

3.3 Het moslimactivisme van radicale dawa-bewegingen in Europa

3.3.1 De groei van de radicale dawa in Europa

Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, is het politieke salafisme de belangrijkste radicale dawa-beweging in Nederland. Ook in enkele andere West-Europese landen slagen salafitische moskeeën erin om steeds meer jonge moslims te mobiliseren. Zo heeft het salafisme in België, Duitsland en Frankrijk een groeiend aantal aanhangers, dat ook hier gelijk opgaat met de opkomst van een nieuwe generatie salafitische predikers.

Net zoals in Nederland onderhouden deze predikers nog wel relaties met gekende salafitische moskeeën, maar verkondigen ze hun boodschap primair vanuit een sterke autonome en op de lokale situatie gerichte invalshoek. Niet Arabisch, maar Vlaams, Duits of Frans is de voertaal. In Duitsland zijn enkele bekeerlingen actief die net als hun Nederlandse geloofsgenoten meestal via een lezingencircuit, in het hele land het woord uitdragen. Enkele Belgische jongerenpredikers onderhouden nauwe relaties met gelijkgezinde Nederlandse predikers. Er is hier zeker sprake van een grensoverschrijdende en steeds professionelere vorm van samenwerking. Zo preken Nederlandse jongerenpredikers regelmatig voor een Belgisch publiek.

In de ons omringende Europese landen zijn ook radicale dawa-bewegingen, zoals de Moslimbroeders, Tablighi Jamaat en Hizb ut-Tahrir actief. Vooral Hizb ut-Tahrir en Tablighi Jamaat opereren vanuit een lokale optiek. Zij bedienen zich in toenemende mate van een professionele methodiek en richten zich steeds meer op jonge moslimmigranten. Deze bewegingen beschikken ook in Nederland over aanhang maar, zijn hier aanmerkelijk minder succesvol dan de salafieten. Deze radicale dawa-bewegingen vertonen in aard, algemene doelstellingen en methodieken belangrijke overeenkomsten met de salafieten, maar hebben een andere ontstaansgeschiedenis, verschillen met elkaar inzake theologische en ideologische interpretaties en hanteren in hoofdlijnen een afwijkende strategische koers.

Om verschillende redenen hebben in Nederland juist de salafieten vaste voet aan de grond gekregen, terwijl dat in andere landen andere radicale dawa-bewegingen zijn.

In Nederland spelen onder meer de activiteiten van Saoedische missieorganisaties een rol; de komst van charismatische en retorisch begaafde, salafitische predikers is van invloed, evenals de oprichting van levensbestendige, salafitische moskeeën, én het feit dat deze predikers in Nederland een groep jongeren aantreffen die voor hun boodschap ontvankelijk is. Ook de sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen spelen een rol. Het salafisme is, mede door haar hoge organisatiegraad, in Nederland de stroming die de radicale dawa met het meeste succes weet te verkondigen en daardoor andere missieorganisaties naar de achtergrond heeft verdrongen. In andere Europese landen hebben zich soortgelijke processen voorgedaan, maar hierbij spelen weer andere radicale dawa-bewegingen de voortrekkersrol. Zo was het institutionele kader van de Moslimbroeders in Duitsland of Hizb ut-Tahrir in Groot-Brittannië al gevestigd voordat de salafieten op het toneel verschenen en voordat internationale politieke ontwikkelingen de zoektocht naar een identiteit van een nieuwe generatie moslimjongeren in een versnelling brachten.

Hierna volgt ook enige informatie over Moslimbroeders, Tablighi Jamaat en Hizb ut-Tahrir, omdat ze ook in Nederland actief zijn, zij het op beperktere schaal dan de salafieten.

3.3.2 De Moslimbroeders; grondleggers van het huidige radicale moslimactivisme

De Moslimbroeders (Hizb al-Ikhwan al-Muslimeen) zijn in 1928 in Egypte opgericht door Hassan al-Banna. De oprichting hangt samen met het streven om de islamitische identiteit van de Arabische wereld, die door het kolonialisme zou zijn aangetast, te doen herleven. De beweging wil een tegenkracht zijn tegen de oprukkende westerse culturele en ideologische hegemonie. Aanvankelijk is men bereid hierbij geweld toe te passen, maar vanaf het einde van de jaren zestig van de vorige eeuw ontwikkelen de Moslimbroeders zich gestaag tot een niet-gewelddadige *grassroots* beweging. Zij pogen de maatschappij te herislamiseren, volgens de ultraorthodoxe leer. Om dit te bereiken proberen ze een maatschappelijk middenveld te creëren, dat uiteindelijk een massabeweging op gang zal brengen die de samenleving radicaal verandert. Met deze inzet nemen de Moslimbroeders actief deel aan de samenleving en wijzen ze politieke betrokkenheid niet af. Dit laatste, de bereidheid tot politieke participatie, is het meest essentiële verschil met andere ultraorthodoxe missiebewegingen.

In Egypte nemen de Moslimbroeders op eigen initiatief veel taken van de gebrekkig functionerende overheid over: ze halen huisvuil op, verzorgen ambulancediensten, verlenen nood- en voedselhulp enzovoort. Op deze manier worden ze in sommige armere wijken van Egyptische steden bijna een staat binnen de staat. Zo creëren ze

draagvlak onder de bevolking en stellen ze het vermeend inefficiënte karakter van de overheid aan de kaak. Het gevolg is dat burgers sneller hun toevlucht zoeken tot de islam en daarmee de Moslimbroeders van een machtsbasis voorzien. Ook een aanzienlijk deel van de Egyptische middenklasse sympathiseert, uit onvrede met de veronderstelde politieke en economische stagnatie, met de Moslimbroeders. Ze vormen de enige serieuze (formeel verboden, doch in werkelijkheid gedoogde) oppositie in Egypte.

De Egyptische terroristische bewegingen al-Gama'at al-Islamiyya (Islamitische Groep) en de Islamitische Jihad komen beide voort uit de Egyptische Moslimbroederschap. Deze bewegingen zijn in het midden van de jaren zeventig van de vorige eeuw opgericht uit onvrede over de niet-gewelddadige koers van de Moslimbroederschap.¹⁹

Een belangrijke vertakking van de Moslimbroederschap bevindt zich in Syrië. In de jaren zeventig en vroege jaren tachtig van de vorige eeuw zijn de Syrische Moslimbroeders diverse keren op gewelddadige wijze in conflict gekomen met de Syrische autoriteiten. Dit heeft uiteindelijk in 1982 geresulteerd in een hevige strijd in het bolwerk van de Syrische Moslimbroeders, de stad Hama. Hierbij zijn zo'n twintigduizend doden gevallen.²⁰ Sindsdien wordt de Syrische Moslimbroederschap geen ruimte meer geboden om deel te nemen aan het maatschappelijke leven; de meeste leden zijn gedetineerd of verblijven in ballingschap, onder meer in Saoedi-Arabië. De Syrische Moslimbroederschap bepleit thans niet langer een gewelddadige omverwerping van het Syrische bewind en onderschrijft in haar partijmanifest democratische participatie.

De Moslimbroeders – of hun afsplitsingen – hebben in de meeste Arabische landen een grote aanhang. Zo komt de Palestijnse Hamas bijvoorbeeld voort uit de Moslimbroeders, evenals het Jordaanse Islamic Action Front.²¹ Aanhangers van

¹⁹ Zie ook Gilles Kepel. *Jihad, the trial of political Islam*, p. 276-299, Harvard, 2002 en International Crisis Group. *Islamism in North Africa II - Egypt's opportunity*, Brussel, 20 april 2004.

²⁰ Raymond Hinnebusch. *Syria. Revolution from above*, p. 92-103, Londen, 2001.

²¹ Zie ook: Mohammed Abu-Rumman. *Political liberalization in Jordan* en *The role of Europe with regard to Islamic movements* in 'Islamic Activism and Democratization in the Middle East and North Africa', p. 25-29 en 55-59, publicatie van Forum en WRR, Den Haag, 2007.

deze laatste beweging vormen de meerderheid in studenten- en vakbonden en beroepsgroepen in Jordanië. Door een strategische indeling van de Jordaanse kiesdistricten kan de Islamic Action Front slechts onder beperkingen aan de parlementaire en gemeentelijke verkiezingen deelnemen.²² Enkele andere Arabische landen hebben de Moslimbroeders tot een verboden beweging verklaard.

De Moslimbroeders hebben in de vroege jaren zestig een brug weten te slaan naar Europa.²³ Daarbij hebben ze zich allereerst op Duitsland gericht, waar Saïd Ramadan, de persoonlijk secretaris van Hassan al-Banna en vader van de hedendaagse Zwitserse islamoloog Tariq Ramadan, zich toen gevestigd had. Van daaruit heeft hij, samen met anderen, een Europees netwerk opgebouwd dat tegenwoordig vertakkingen heeft in vrijwel alle Europese landen met een islamitische gemeenschap.

Niet alle Moslimbroeders – of hun sympathisanten – zijn als zodanig herkenbaar. Ze maken niet altijd hun religieuze loyaliteiten en ultraorthodoxe religieuze agenda openlijk kenbaar aan buitenstaanders. Ze stellen zich ogenschijnlijk coöperatief en gematigd op naar de westerse samenleving en ze hebben zeker geen gewelddadige doelstellingen. Wel proberen ze de weg vrij te maken voor een grotere rol van de ultraorthodoxe islam in de westerse wereld: door religieuze beïnvloeding van islamitische migrantengemeenschappen en door goede verstandhoudingen op te bouwen met relevante maatschappelijke belangenbehartigers (politici, bestuurders, het maatschappelijke middenveld, niet-islamitische geestelijken, academici, journalisten enzovoort). Deze participatiepolitiek is de afgelopen jaren merkbaarder geworden en kan misschien een zekere liberalisering van hun denkbeelden teweegbrengen. Ze werpen zich hiermee op als breed gedragen belangenbehartiger en gelegitimeerd woordvoerder van de islamitische gemeenschap. Met als uiteindelijk doel – maar dit wordt zeker niet openlijk verkondigd – een ultraorthodoxe islamitische zuil in West-Europa te creëren en die stevig te funderen en uit te breiden.

De Moslimbroeders bevinden zich feitelijk nog in de eerste fase van het moslim radicalisme. De beweging is weliswaar actief in diverse Europese landen en heeft ook zeker aanzienlijke invloed, onder meer in Duitsland.²⁴ Maar het kader bestaat vooral uit eerste-generatie migranten, die veelal goed geschoold zijn in de ultraorthodoxe

²² Zie ook: International Crisis Group. *The challenge of political reform. Jordanian democratisation and regional instability*, Brussel, 8 oktober 2003, p. 16-24.

²³ Lorenzo Vidino. *The Muslim Brotherhood's Conquest of Europe in Middle East Quarterly*, winter 2005.

²⁴ Zie onder meer: Uta Rasche, *Spinne im Netz der Muslime in Deutschland*, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 11 mei 2007.

leer en methodiek. Het is ze echter niet gelukt dit kader substantieel te verjongen. Ze weten ook de jongere generatie, die vaak een totaal andere culturele achtergrond heeft, onvoldoende te bereiken. De Moslimbroeders ondervinden dan ook veel concurrentie van de salafieten. Hadden de Moslimbroeders in de laatste decennia van de vorige eeuw met hun politiek-religieuze boodschap nog succes onder jongeren, nu komt die eer vooral de politieke salafieten toe. De Moslimbroeders zijn in Europa minder prominent dan enige jaren geleden. Waarschijnlijk speelt hun bereidheid tot politieke participatie hen parten. Jonge moslimradicalen zijn niet bereid zulke concessies te doen en voelen zich daarom meer aangetrokken tot de salafieten en andere ultraorthodoxe bewegingen. Toch hebben de Europese Moslimbroeders nog altijd veel invloed. Zo hebben ze eind 2005, begin 2006 vanuit Denemarken een belangrijke rol gespeeld bij de rel rond de Deense cartoons over de profeet Mohammed. Daarbij hebben zij provocatieve tactieken niet geschuwd.

Ook de vanuit Doha in Qatar opererende Egyptische Moslimbroeder Yusuf al-Qaradawi, televisieprediker van de omroep al-Jazeera en voorzitter van de in Dublin zetelende Europese Raad voor Fatwa en Onderzoek, heeft hierbij een rol gespeeld. Al-Qaradawi werpt zich regelmatig op als religieus leidsman van de Europese moslims en poogt vanuit een orthodoxe invalshoek islamitische wetgeving voor moslims in de diaspora te ontwerpen. De Europese Raad voor Fatwa en Onderzoek – die formeel niet verbonden is aan de Moslimbroeders – heeft bijvoorbeeld verordend dat Europese moslims gebruik mogen maken van het westerse bankverkeer (met rente), zolang er geen islamitisch alternatief voorhanden is. Deze fatwa illustreert de vermenging van ideologie en pragmatiek die de huidige Moslimbroeders kenmerkt. Ze zijn bereid in Europese context concessies te doen en zich minder dogmatisch op te stellen dan andere radicale dawa-bewegingen, maar bepleiten tegelijkertijd de suprematie en dwingende navolging van de islam.

De politieke salafieten in West-Europa hebben de methodiek van de Moslimbroeders overgenomen. De methodiek om te komen tot islamisering van de samenleving door, vanuit een sterke organisatie, gestaag en heimelijk te bouwen aan een streng religieus, islamitisch maatschappelijk middenveld. Salafitische moslimradicalen en andere ultraorthodoxe stromingen zien de Moslimbroeders dan ook als voorbeeld. Ze wijzen echter de bereidheid tot politieke participatie en compromissen af.

Enkele in Europa, waaronder Nederland, verblijvende salafitische imams hebben een verleden binnen de Egyptische of Syrische Moslimbroederschap. Zij zijn veelal

na gedwongen vertrek uit hun vaderland in Saoedi-Arabië nader geschoold in de salafitische leer. Van daaruit zijn zij later naar Europa uitgeweken.

In Nederland beschikken de Moslimbroeders ook over aanhang. De in aanbouw zijnde es-Salaam moskee in Rotterdam – die de grootste moskee van Nederland moet worden – telt binnen haar bestuur bijvoorbeeld enige leden die aan de Moslimbroederschap zijn verbonden.

3.3.3 Tablighi Jamaat; eerste fase religieus moslimactivisme

Tablighi Jamaat (letterlijk: beweging van de boodschap) is in de jaren twintig van de vorige eeuw opgericht door een Indiase prediker, gelieerd aan de Deobandi beweging. De Deobandi beweging heeft haar wortels in de Hanafi rechtsschool. Tablighi Jamaat is een klassieke missiebeweging, die de moslims hernieuwd kennis wil laten maken met de islam. Leden van Tablighi Jamaat besteden elke dag een aantal uren aan religieuze studie en missie en laten zoveel mogelijk moslims, op een vreedzame wijze, met hun geloof kennismaken.²⁵

De beweging bedient zich van een actieve benaderingstactiek, zoals moslims op straat aanspreken. Salafieten vinden deze benadering ongeoorloofd innovatief. Toch interpreteert Tablighi Jamaat de islamitische geschriften op een ultraorthodoxe wijze. Op theologisch vlak lopen de meningen vrijwel synchroon met die van de a-politieke salafieten. Die opvatting luidt dat moslims exact zo dienen te leven en zelfs te slapen als de profeet. De beweging houdt zich echter afzijdig van politiek en geweld.

Daarom wordt Tablighi Jamaat veelal niet als een bedreiging gezien voor de staatsorde van westerse democratieën. Het gedachtegoed dat ze verkondigen staat echter haaks op enkele fundamentele westerse waarden. Zo kan de beweging op zijn minst worden aangemerkt als sterk gekant tegen integratie. Verder hangt men de traditionele *purdah*-doctrine aan, die voorschrijft dat vrouwen volledig buiten het maatschappelijke leven dienen te blijven en dat zij zich bij voorkeur niet buitenshuis mogen begeven.

Tablighi Jamaat verwierpt westerse concepten als democratie, seculiere wetgeving en individueel zelfbeschikkingsrecht. Ook is gebleken dat jonge moslims onder invloed van Tablighi Jamaat geradicaliseerd zijn. De beweging legt een goede voedingsbodem voor een extremistischer interpretatie van het geloof vanwege de sterke nadruk op een ultraorthodoxe uitleg van de islam.

²⁵ *Da'awat il-Allah*: de uitnodiging tot God terug te keren door middel van liefdadigheid, gebed en het woord.

De Britse terrorist Richard Reid bijvoorbeeld heeft binnen de Tablighi Jamaat kennis gemaakt met de radicale dawa voordat hij daarna buiten de beweging verder is geradicaliseerd. Reid – *the shoe bomber* – wilde een intercontinentale vlucht naar de VS opblazen door zijn schoen tot ontploffing te brengen. Enkele andere westerse jongeren die vanuit de Tablighi Jamaat verder zijn geradicaliseerd zijn John Walker Lindh en José Padilla. Lindh – *the American Taliban* – heeft in 2001 aan de zijde van de Taliban tegen Amerikaanse troepen gevochten en Padilla wilde een zogenaamde vuile bom in een vliegtuig tot ontploffing brengen. Alle drie zijn in de VS tot lange gevangenisstraffen veroordeeld.

In 2006 is een jonge Belgische bekeerling, Micha Bellen, met onbekende bestemming vertrokken. In zijn kamer is jihadistische literatuur aangetroffen. Hij dook uiteindelijk op in Pakistan alwaar hij in contact stond met het hoofdkwartier van Tablighi Jamaat in de provincie Punjab.²⁶

Tablighi Jamaat is in diverse Europese landen redelijk succesvol. In tegenstelling tot de politieke salafieten zijn de aanhangers afkerig van commotie en opereren ze bij voorkeur in de anonimiteit. In Nederland richt Tablighi Jamaat zich vooral op de Marokkaanse geloofsgemeenschap en zijn ze, hoewel vrijwel nooit op institutioneel niveau, actief in diverse moskeeën. Ze proberen vooral op individuele titel aanhangers te werven. Ook onder de Pakistaanse gemeenschap in Nederland bevinden zich aanhangers van deze beweging.

Vanwege de sturende rol die het Pakistaanse hoofdkwartier nog speelt en de religieuze cursussen die Europese volgelingen hier krijgen aangeboden, bevindt de Tablighi Jamaat beweging zich in Europa nog in de eerste fase van het moslimradicalisme. Maar ook hier zijn tekenen van toenemende professionalisering zichtbaar, en richt men zich meer en meer op jongeren en de opbouw van een nieuw kader. Al met al zijn ook in deze beweging de contouren van de derde fase langzaam zichtbaar. De banden met Pakistan zullen echter niet verbroken worden. Een fragmentarische fase (de tweede fase) is vanwege de hoge organisatiegraad verder niet aannemelijk.

3.3.4 Hizb ut-Tahrir: polariserend moslimradicalisme

De beweging Hizb ut-Tahrir (Partij van de Vrijheid) is in 1952 in Palestina opgericht door Taqi ud-Din an-Nabahani (1909-1979). De beweging is ideologisch sterk beïnvloed

²⁶ De Morgen, *De onzichtbare dreiging van de islamitische Jehova's*, Brussel, 2 september 2006.

door het Saoedische wahhabisme (salafisme). Organisatorisch lijkt Hizb ut-Tahrir van oorsprong te zijn gemodelleerd naar zowel de Moslimbroeders als marxistische bewegingen. De beweging had oorspronkelijk veel leden van de Moslimbroeders die deze beweging hadden verlaten omdat ze deze te gematigd vonden en omdat de beweging bereid was contacten met de autoriteiten te onderhouden.²⁷

Hizb ut-Tahrir kan worden aangemerkt als een politieke partij, maar dan niet een in de gebruikelijke zin van het woord. De beweging opereert bijzonder heimelijk en kent een cellenstructuur met een bijna militaire hiërarchie. De ideologie van Hizb-ut-Tahrir kenmerkt zich door een virulent anti-zionisme, een intense afkeer van seculiere regeringen en ideologieën, het volledig mijden van andersdenkenden en het voorschrijven van een confronterende en sterk polarisende boodschap.

Het uiteindelijke doel van Hizb ut-Tahrir is het op redelijk korte termijn vestigen van het islamitische kalifaat. Eventueel willen ze daarvoor geweld gebruiken als dat echt nodig is, maar dat wordt nu nog niet opportuun geacht. De beweging moet daarvoor eerst krachtiger worden. Een van hun actieve middelen daarbij is de heimelijke intredepolitiek. Hizb ut-Tahrir streeft er bewust naar zoveel mogelijk aanhangers heimelijk op strategische posities in de samenleving te plaatsen. Bij de beoogde islamitische machtsovername kunnen deze heimelijke activisten bovengronds komen en van binnenuit de beweging helpen de doeleinden te verwezenlijken. Mede hierom richt de beweging zich vooral op hoger opgeleiden. In Groot-Brittannië²⁸ zijn ze onder meer op universiteiten actief. De hoger opgeleiden vinden meestal geen aansluiting meer bij de eigen gemeenschap vanwege hun opleiding en de daaruit voorkomende culturele ontworteling. Dat maakt het voor Hizb ut-Tahrir gemakkelijker om ze te benaderen.

De beweging telt relatief veel bekeerlingen. In Europese landen als Denemarken, Duitsland en Groot-Brittannië, maar ook in Australië is Hizb ut-Tahrir redelijk succesvol en slaagt men erin steeds grotere groepen jonge moslims te bereiken, onder andere door een beroep te doen op gevoelens van minderwaardigheid, achterstelling en vervreemding ten opzichte van de omringende maatschappij. Hierdoor slagen ze er bij hen in om frustratie, het gebrek aan geloof in toekomstkansen, de zoektocht naar een

²⁷ Zie ook: Zeyno Baran e.a. *The Challenge of Hizb ut-Tahrir: Deciphering and Combating Radical Islamist Ideology – Conference Report*, 2004 en *Hizb ut-Tahrir – Islam's Political Insurgency*, Nixon Institute, Washington, 2004.

²⁸ Groot-Brittannië heeft in 2006 overwogen Hizb ut-Tahrir te verbieden, maar is hiertoe uiteindelijk niet overgegaan. Duitsland heeft de beweging verboden wegens antisemitisme.

identiteit en de opvulling van een culturele leemte in een ultraorthodox, religieus kader te plaatsen.

In Groot-Brittannië is een aantal terroristische organisaties actief dat voortkomt uit Hizb ut-Tahrir zoals The Saved Sect en al-Muhajiroun. De beweging is ook actief in de voormalige Sovjetrepublieken in Centraal-Azië. Zo wordt Hizb ut-Tahrir rechtstreeks in verband gebracht met de Islamic Movement of Uzbekistan (IMU), een bij al-Qa'ida aangesloten Oezbeekse terroristische organisatie.

In Europa is Hizb ut-Tahrir sterk autonoom, professioneel georganiseerd, heeft een jong en goed geschoold kader, een duidelijk in kaart gebrachte doelgroep en een op de lokale situatie aangepaste en een meestal in de lokale taal gebrachte boodschap. Het ideologische en methodologische gedachtegoed van het leiderschap vormt hier wel de basis, maar dit kan op een zo eigen wijze worden ingevuld dat het opportuun lijkt om te stellen dat Hizb ut-Tahrir zich nu in Europa in de derde fase van moslimradicalisme bevindt. De Europese afdelingen van Hizb ut-Tahrir gaan geheel zelfstandig te werk; ze lijken niet meer van het centrale leiderschap afhankelijk, kunnen ook zonder dit leiderschap functioneren en zijn dus autonoom geworden.

In de Europese landen waar Hizb ut-Tahrir actief is, richt men zich meestal op de grootste etnische gemeenschap van moslims. In Nederland betreft dit de Turkse gemeenschap. Hizb ut-Tahrir heeft onder de Turkse gemeenschap in Nederland ook aanhang en er is hier zelfs sprake van groei, maar deze aanhang is getalsmatig gering. In Nederland heeft Hizb-ut-Tahrir zich onder meer in de openbaarheid gemanifesteerd ten tijde van de al eerder genoemde Deense cartooncrisis, begin 2006. Ook organiseert deze beweging in Nederland conferenties.

3.4 De groei van islamitisch neoradicalisme in Europa

Alle hiervoor genoemde bewegingen zijn actief in West-Europa. In Nederland worden vooral de politieke salafieten steeds belangrijker. Dat geldt ook voor België, Duitsland en Frankrijk. In landen als Denemarken en Groot-Brittannië trekt Hizb ut-Tahrir steeds meer invloed naar zich toe. Deze laatste beweging is ook in Duitsland actief. Tablighi Jamaat en in mindere mate de Moslimbroeders, leggen geleidelijk in al deze landen achter de schermen een solide, religieuze basis onder islamitische migrantengemeenschappen.

In sommige gevallen, meestal op individueel of kleinschalig niveau, werken ze samen en kunnen elkaar dan met hun ideologieën beïnvloeden. Maar op institutioneel niveau lijkt er eerder sprake te zijn van serieuze rivaliteit. Deze rivaliteit vindt primair zijn oorsprong in ideologische meningsverschillen, die voortkomen uit theologische vraagstukken of uit onenigheid over strategische toepassingen van de leer. Zo keuren de salafieten de bekeringsacties van Tablighi Jamaat ten strengste af, omdat zij vinden dat hun persoonlijke benaderingsacties een gevaarlijke vorm van innovatie zijn en is Hizb ut-Tahrir vol afkeer van andere radicale dawa-bewegingen omdat zij vinden dat deze niet confronterend genoeg zijn. Ook persoonlijke rivaliteit tussen de diverse geestelijke leiders – die soms weer voortkomt uit de wens onbetwiste leiders van de islamitische gemeenschap te zijn – blijkt rivaliteit op hoger niveau en soms openlijke vijandigheid te bevorderen. Dit alles tast de ultraorthodoxe slagkracht zeker aan.

Steeds vaker richten deze groepen zich op middelbaar tot hoger opgeleide jongeren om via hen op termijn strategische invloed te verwerven in Europa. Vooral Hizb ut-Tahrir en enkele invloedrijke leden van de Moslimbroeders bedienen zich van deze tactiek. Zij beperken hun doelgroep dus niet tot jongere allochtonen die zich achtergesteld voelen, maar ze vergeten deze groep evenmin. Deze jongeren kunnen immers uiteindelijk de basis vormen voor een brede beweging in de Europese samenleving die gericht is op een radicale verandering. Ook autochtone bekeerlingen blijken zich tot deze ultraorthodoxe stromingen aangesproken te voelen.

Vanwege de omvang van de islamitische gemeenschap in West-Europa heeft de radicale dawa een grote doelgroep. Het valt dus niet uit te sluiten dat genoemde stromingen zowel binnen de islamitische gemeenschappen alsmede binnen de West-Europese samenleving in toenemende mate invloed zullen weten te verwerven. Zeker indien deze stromingen gaan behoren tot de derde fase van moslimradicalisme en dus geheel op eigen kracht, zonder buitenlandse aansturing, gaan opereren. Zij gaan dan als het ware autonoom deel uitmaken van het religieuze krachtenveld in West-Europa. Dit kan uiteindelijk tot spanningen leiden met de democratische rechtsorde van de Europese samenlevingen. Het gedachtegoed van al deze ultraorthodoxe stromingen botst immer op fundamenteel niveau met de waarden van westerse democratieën.

In alle Europese landen lijkt een specifieke groep islamitische migranten op te staan met steeds verdergaande ultraorthodoxe denkbeelden. In Nederland zijn dat vooral jonge migranten van Marokkaanse afkomst, terwijl het in Groot-Brittannië en Denemarken eerder de tweede-generatie migranten uit het Indiase subcontinent betreft. In andere Europese landen zijn het eerder andere bevolkingsgroepen, zoals Bosnische moslims. Dit hangt weer mede samen met de specifieke aard van de

islamitische migratiestromen die enkele Europese landen hebben gekend. Waar Nederland bijvoorbeeld relatief veel islamitische migranten uit Marokko telt, betreft dit in Groot-Brittannië eerder migranten uit Bangladesh en Pakistan en in Duitsland Turkse migranten. Een substantieel deel van de nieuwe aanhang van de radicale dawa is hoger opgeleid. Dit impliceert dat niet alleen locale, nationale factoren, hoewel belangrijk, een rol spelen binnen het moslimradicalisme. Er spelen meer factoren mee. Het lijkt erop dat moslimmigranten in potentie een sterke religieuze identiteit hebben en ontvankelijk kunnen zijn voor ultraorthodoxe denkbeelden; dat de islam zich steeds meer over de grenzen uitbreidt, en dat er sprake is van een breed gedragen slachtofferrol en een sterkere transislamitische solidariteit. Daarbij vormen landsgrenzen en lokale omstandigheden geen belemmering.

Bij de bestrijding van radicalisering op beleidsniveau moeten daarom niet alleen lokale factoren als drijvende kracht voor radicalisering worden gezien. Radicalisering dient breder te worden getrokken en de radicale dawa dient te worden aangemerkt als een zichzelf voedende kracht van internationale allure. Deze kracht vindt niet alleen zijn oorsprong in de eerder genoemde factoren, maar ook in de onverzoenlijke en intimiderende wijze waarop de religieuze boodschap wordt verkondigd. Deze boodschap lijkt in Europa steeds dwingender te klinken, nu vrijwel alle prominente, radicale dawa-bewegingen de derde fase van moslimradicalisme hebben bereikt en het islamitisch neoradicalisme in Europa vaste voet aan de grond gekregen heeft.

4 Veiligheidsrisico's van islamitisch neoradicalisme

4.1 Wanneer vormt radicalisme een probleem voor de democratische rechtsorde?

4.1.1 Definitie van radicalisme met een veiligheidsproblematiek

In eerdere rapporten heeft de AIVD al omschreven wanneer radicalisme in het algemeen veiligheidsrisico's kan inhouden voor de democratische rechtsorde.²⁹ Dit is het geval als het gaat om:

het (actief) nastreven of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde, eventueel met het hanteren van ondemocratische of democratiebelemmerende methodes die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van die rechtsorde.³⁰

Een meer toegespitste definitie van radicalisme met een veiligheidsproblematiek luidt:

de bereidheid om, vanuit politiek, etnisch of religieus geïnspireerde idealen, activiteiten te ontplooiën die voor wat betreft de nagestreefde doelen en/of gebruikte middelen een bedreiging (kunnen) vormen voor de nationale veiligheid, in het bijzonder voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde en/of de internationale rechtsorde, of die het functioneren van deze beide ernstig kunnen belemmeren.

²⁹ Zie met name in *Van dawa tot jihad*, 2004.

³⁰ In het directe verlengde hiervan is radicalisering te duiden als het proces in de richting van radicalisme en het internaliseren ervan.

Om alle misverstanden te vermijden dient hier benadrukt te worden dat deze omschrijving uitsluitend gaat over radicalisme met een veiligheidsproblematiek voor de democratische rechtsorde. Het is duidelijk dat radicalisme op zich niet altijd veiligheidsproblematiek met zich mee hoeft te brengen. De geschiedenis leert dat radicalisme in het algemeen, in de zin van streven naar diepingrijpende hervormingen in de samenleving en het accepteren van verregaande persoonlijke en maatschappelijke consequenties van dit streven, soms juist bevorderlijk en zelfs noodzakelijk kan zijn voor de dynamiek van de samenleving.

4.1.2 De democratische rechtsorde: een politiek systeem en een wijze van samenleven

Het uitgangspunt van deze definitie van radicalisme met een veiligheidsproblematiek is een brede opvatting van wat de overheid en de samenleving onder de democratische rechtsorde verstaan.³¹ Centraal staat daarbij dat democratische rechtsorde een specifieke wijze van reguleren is van de *verhoudingen in de samenleving*: tussen burgers en overheid (verticale verhoudingen in de samenleving) en tussen de burgers onderling (horizontale verhoudingen in de samenleving).³²

De democratische rechtsorde kent twee dimensies. Enerzijds is er de verticale dimensie van de democratische rechtsorde: het democratisch rechtsordelijke, politieke systeem dat de verhoudingen tussen burgers en overheid reguleert. Dit is de *democratische rechtsstaat*. Anderzijds is er de horizontale dimensie van de democratische rechtsorde: de democratisch rechtsordelijke wijze waarop burgers onderling met elkaar omgaan. Dit is de *open samenleving*.

De *democratische rechtsstaat* is gebaseerd op voornamelijk (maar niet volledig) in wetten neergelegde principes, procedures en instituties zoals de scheiding der machten, grondrechten zoals het gelijkheidsbeginsel, vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst, een terughoudende opstelling van de overheid waar het gaat om het privé-leven van de burgers, het kiesrecht, de vrijheid tot het verwerven van politieke macht, democratische zeggenschap in en controle over besluitvorming, openbaarheid van bestuur, rechten van politiek kwantitatieve minderheden, de meerderheidsregel bij politieke besluitvorming enzovoort.

De *open samenleving* is het geheel van *niet in wetten vastgelegde condities* voor een democratische rechtsorde. Een democratische rechtsorde vereist meer dan dat de burgers alleen de principes en procedures van de democratische rechtsstaat formeel erkennen en naleven. De democratische rechtsorde kan niet meer (goed) functioneren wanneer een aantal (niet of moeilijk in rechtsregels te vatten) condities niet of

³¹ Zie *Van dawa tot jihad*, p. 12-18. Zie ook de regeringsnota *Grondrechten in een pluriforme samenleving* (Kamerstukken II 2003 / 04, 29 624).

³² Elke samenleving heeft een wijze van reguleren van de horizontale en verticale verhoudingen in die samenleving. De wijze van reguleren van deze verhoudingen is de rechtsorde. Een rechtsorde omvat dus meer dan het justitiële systeem ('de wet'). Dit laatste is een onderdeel van de rechtsorde. Een rechtsorde kan als democratisch worden omschreven als de burgers in de betrokken samenleving op geregelde wijze en op basis van gelijke politieke rechten betrokken worden bij het vaststellen en beoordelen van de rechtsorde in de samenleving. Een democratische rechtsorde kan daarom nooit een statische orde zijn. Zij is wezenlijk altijd een dynamische orde, die in feite altijd opnieuw gerealiseerd moet worden.

nauwelijks aanwezig is. Een democratische rechtsorde vraagt namelijk een zekere mate van maatschappelijk vertrouwen, sociale cohesie, solidariteit, actief burgerschap en loyaliteit. Hierbij staat een aantal waarden en normen centraal, zoals het respect voor het open karakter van de samenleving, respect voor pluriformiteit en diversiteit in de samenleving, het (willen) bevorderen van een maatschappelijk vertrouwen tussen burgers, respect voor uiteenlopende belangen en de wil om zoveel mogelijk aan belangenharmonisatie mee te werken, respect voor de persoonlijke levenssfeer van medeburgers, respect voor andere morele en levensbeschouwelijke oriëntaties, en zo verder. Burgers zijn in de eerste plaats zelf verantwoordelijk voor het realiseren en naleven van deze waarden en normen. Ze kunnen maar voor een deel door de overheid worden opgelegd en de vraag is ook in hoeverre dat wenselijk is.

4.1.3 Een brede visie op veiligheid

De brede opvatting van de democratische rechtsorde hangt samen met een brede visie op veiligheid. Veiligheid in de samenleving is veel meer dan fysieke veiligheid voor alle leden van die samenleving en bescherming van iedereen tegen schade aan privé-eigendom en aan openbare nutsvoorzieningen. De Nederlandse overheid heeft een brede visie op veiligheid waarin veiligheid ook in de zin van sociale en politieke stabiliteit een ruime plaats inneemt.³³ Het is dit soort veiligheid die door de democratische rechtsorde mogelijk wordt gemaakt. In de democratische rechtsorde moeten burgers zich veilig weten ten aanzien van de verhoudingen tussen burgers en de overheid en tussen burgers onderling. Ook moeten zij op dit vlak zekerheid hebben over hun veiligheid op langere termijn. Anders gezegd: er moet sprake zijn van 'maatschappelijk vertrouwen'. Er moet een maatschappelijk klimaat heersen waarin burgers ervan kunnen uitgaan dat ze vreedzaam met elkaar kunnen samenleven, ook op langere termijn, ongeacht hun religieuze, etnische of politieke verschillen. Dit maatschappelijke vertrouwen is gebaseerd op het besef bij het merendeel van de burgers dat de rechten en vrijheden zoals vastgelegd in de Grondwet, evenals de democratische en rechtsstatelijke procedures en instituties, voor iedereen gelden. Daarnaast is dit maatschappelijke vertrouwen gegrond op waarden en normen die automatisch met een open samenleving samenhangen, zoals respect voor pluriformiteit en eerbied voor de persoonlijke levenssfeer van burgers.³⁴

³³ Strategie Nationale Veiligheid. Kamerstukken II, 2006-2007, 30821, nr. 3.

³⁴ Duidelijk moge zijn dat de horizontale dimensie van de democratische rechtsorde, gezien haar grotendeels niet geïnstitutionaliseerd karakter, kwetsbaarder is voor bedreigingen dan de verticale dimensie.

4.1.4 Elementen in de beoordeling van risico's voor de democratische rechtsorde

De beoordeling van risico's voor de democratische rechtsorde behelst dus steeds de vraag naar de aard en omvang van de risico's voor zowel de verticale als de horizontale dimensie van de democratische rechtsorde.

Bij het vaststellen van de *aard* van risico's voor de democratische rechtsorde dienen altijd twee vragen aan de orde te komen:

- Wat zijn de risico's met betrekking tot het *goed functioneren* van de democratische rechtsorde? De vraag is hier niet of het voortbestaan van de democratische rechtsorde als zodanig in het geding is. De vraag is of het gevaar bestaat dat de democratische rechtsorde niet meer aan *alle burgers* datgene kan bieden waartoe zij in het leven geroepen is (zoals de rechten en vrijheden van de Grondwet, gelijkberechtiging met betrekking tot de democratische en rechtsstatelijke procedures en instituties, levensbeschouwelijke autonomie met betrekking tot de persoonlijke levenssfeer enzovoort). Bij deze vraag gaat het dus om risico's van *aantastingen* van de democratische rechtsorde die kunnen leiden tot het *incidenteel dan wel structureel disfunctioneren* ervan. Dit disfunctioneren is dan niet zo ontwrichtend dat de democratische rechtsorde buiten werking dreigt te raken, maar wel zodanig dat zij niet meer voor alle burgers functioneert. Of, minder absoluut gesteld, niet meer functioneert voor een belangrijk gedeelte van burgers zoals een bepaalde geloofsgroep of etnische groep.
- Wat zijn de risico's met betrekking tot het *voortbestaan* van de democratische rechtsorde op korte of langere termijn? Hierbij gaat het om de vraag naar een *mogelijke duurzame ontwrichting of ondermijning* van de democratische rechtsorde als systeem (voor wat betreft zowel de verticale als horizontale dimensie), zodat deze op korte of langere termijn in gevaar komt. De beantwoording hiervan vraagt om een inschatting van de kans dat er een zeer ernstige slag (of een reeks slagen) wordt toegebracht aan de democratische rechtsorde met als mogelijk effect dat zij totaal ontwricht of ontmanteld wordt.

Bij het vaststellen van de *omvang* van de risico's voor de democratische rechtsorde dienen eveneens twee vragen te worden gesteld:

- Wat is de daadwerkelijk 'slagkracht' van de radicale beweging die tot de risicoanalyse aanleiding geeft? Hierbij gaat het om de vraag of deze beweging de middelen bezit (bijvoorbeeld aanhangers of financiën) en deze kan inzetten om haar doelen (die tegen de democratische rechtsorde indruisen) daadwerkelijk te realiseren.

- Wat is de weerstand die de betreffende beweging ondervindt bij het realiseren van zijn doelen? Hierbij gaat het om de vraag in hoeverre tegenwicht wordt geboden aan de beweging vanuit specifieke bevolkingsgroepen (bijvoorbeeld vanuit diegene waar hij zelf deel van uit maakt), de samenleving als geheel of de overheid.

Beantwoording van deze vier vragen maakt het mogelijk inzicht te krijgen in de reële risico's op dit moment of op korte termijn en de voorstelbare risico's op langere termijn. Voor wat betreft de voorstelbare risico's dient een inschatting te worden gemaakt met betrekking tot de verdere ontwikkeling van de slagkracht van de radicale beweging en van de weerstand die deze kan verwachten.

4.2 De radicale dawa: risico's op dit moment en op langere termijn

4.2.1 Risico's op dit moment: gedeeltelijk belemmering van de democratische rechtsorde

Het zou veel te ver gaan om te beweren dat de radicale dawa in staat zou zijn om de democratische rechtsorde als geheel blijvend te ontwrichten. Maar het is wel legitiem te stellen dat de radicale dawa momenteel risico's inhoudt met betrekking tot het onverkort functioneren van de democratische rechtsorde voor een gedeelte van de burgers. In bepaalde gevallen is de radicale dawa momenteel in staat om de democratische rechtsorde gedeeltelijk te belemmeren voor met name personen uit eigen kring, bijvoorbeeld moslims die niet salafitisch zijn, of niet belijdend zijn, of seculiere denkbeelden aanhangen, of zich anderszins niet schikken naar de strenge leef- en gedragsregels van de salafieten. Hierdoor wordt de horizontale dimensie van de democratische rechtsorde binnen de islamitische gemeenschappen van Nederland alsmede de verticale dimensie voor wat betreft de relatie tussen delen van de moslimgemeenschap en de overheid gedeeltelijk aangetast. Deze gedeeltelijke aantastingsrisico's kunnen als volgt worden omschreven:

- a. *De radicale dawa draagt bij aan de vermindering van het draagvlak voor de democratische rechtsorde.*

De verspreiding van de antidemocratische boodschap van de radicale dawa draagt bij aan de vermindering van het draagvlak voor de democratische rechtsorde onder delen van de moslimbevolking. Dit proces is thans op beperkte schaal al gaande. Zo is het aantal (jonge) moslims dat onder invloed van de radicale dawa de democratie in al zijn facetten afwijst, stijgende. Op deze wijze wordt tenminste al de horizontale dimensie van de democratische rechtsorde aangetast, ook al verzetten diegenen die met

antidemocratische sentimenten vervuld zijn zich niet actief tegen de verticale dimensie van de democratische rechtsorde, de democratische instituties en procedures.

b. De radicale dawa draagt bij aan de polarisering in de samenleving

De onverdraagzaam isolationistische boodschap van de radicale dawa levert een bijdrage aan de polarisering van de samenleving. Zo predikt de radicale dawa onverzoenlijk over homoseksuelen, joden, shi'ieten, niet belijdende moslims en de vermeende 'vijanden van de islam'. Met deze laatste groep wordt, in het geval van Nederland, een groot deel van de omringende samenleving bedoeld. Deze boodschap versterkt bij een gedeelte van zowel de moslim- als niet-moslimbevolking het wederzijdse vijanddenken. Ook hier is dus sprake van een aantasting van de horizontale dimensie van de democratische rechtsorde.

c. De radicale dawa belemmert andersdenkende en andersgelovige moslims in de uitoefening van grondrechten

De radicale dawa oefent (zonder dat evenwel expliciet wordt bedreigd met geweld) zonder meer druk uit op moslims van zowel binnen als buiten de eigen kring om zich te conformeren aan de radicale interpretatie van de islam. Dit betekent dus een belemmering van de uitoefening van grondrechten van andersdenkenden en andersgelovige moslims. De radicale dawa is er weliswaar op tegen om op individuele titel 'takfir te verrichten': om zelfstandig andere moslims tot afvallige te bestempelen en deze personen dientengevolge te excommuniceren of misschien zelfs ten dood willen brengen. Maar felle uitvallen tegen vermeend ongelovigen of veronderstelde vijanden van de islam zijn niet ongebruikelijk. Er worden termen gebruikt als 'aartsvijanden van God', 'hond' en 'kankergezwel'. Hoewel zij andersdenkenden en andersgelovigen dus niet formeel als 'ongelovigen' of 'afvalligen' bestempelen, suggereren ze impliciet met andere vervloekingen dat zij dit in feite wel zijn.³⁵ Moslims kunnen deze impliciete

³⁵ Het publieke optreden van imam Fawaz Jneid van de Haagse as-Soannah moskee is een sprekend voorbeeld hiervan. Zo heeft Jneid tijdens vrijdagpreken onder meer gesteld dat Ayaan Hirsi Ali de aartsvijandin is van God, dat Ahmad Aboutaleb zijn naam dient te wijzigen in Sharon, dat Fatima Elatik een 'hond' is, dat de VVD en NOVA de oorlog hebben verklaard aan de islam en dat de SP een heksenjacht voert tegen moslims. Dit alles vanwege hun vermeende kritiek op de islam of weigering de Deense cartoons af te keuren. Ook heeft Jneid Theo van Gogh enige weken voor zijn gewelddadige dood in een langdurig smeekgebed hevig vervloekt. In het weekeinde van 23 juni 2007 is verder op de website van de as-Soannah moskee een artikel geplaatst waarin Ehsan Jami, de oprichter van een comité van afvalligen, ervan wordt beschuldigd een incestueuze wezel te zijn die woedend is op de islam omdat deze religie hem niet toestaat seksueel verkeer te hebben met zijn moeder en zussen. Ook de columnist Afshin Ellian werd in dit verband beledigd.

verwijzing bij dergelijke vervloekingen naar afvalligheid dan ook als zeer intimiderend en bedreigend ervaren, omdat afvalligheid volgens de traditionele islamitische rechtsleer in principe met de dood bestraft mag worden. Hierdoor worden individuele moslims soms daadwerkelijk belemmerd in de uitoefening van hun grondrechten.

d. De radicale dawa belemmert niet-moslims in de uitoefening van grondrechten

Ook niet-moslims die bijvoorbeeld, al dan niet terecht, in de media, wetenschap of kunstwereld kritiek willen uiten op bepaalde aspecten van de islam of hierover in spottende zin willen berichten, kunnen zich eventueel geremd voelen door de intimiderende en dreigende toon die de radicale dawa soms kan innemen bij vermeend 'vijandige' islamkritiek. Dit belemmert het vrije debat in de samenleving en tast het maatschappelijke vertrouwen in de democratische rechtsorde aan.

e. De radicale dawa belemmert vrouwen in de uitoefening van grondrechten

Belemmering van de uitoefening van grondrechten komt ook naar voren bij de aandacht die de radicale dawa schenkt aan de noodzaak de rechten van (islamitische) vrouwen in Nederland in te perken. Dit teneinde de seksuele vrijheid die het Westen in hun ogen zou kenmerken te kunnen beteugelen en daarmee de eerzaamheid van de vrouw te beschermen, zelfs te redden. Aanhangers van de radicale dawa prediken en brengen in eigen kring in de praktijk dat vrouwen niet of slechts zeer beperkt mogen studeren, niet mogen werken, niet mogen sporten, zich niet mogen aansluiten bij ontspanningsverenigingen, niet vrijelijk met mannen mogen verkeren, mannen niet de hand mogen schudden, niet door mannelijke artsen mogen worden behandeld enzovoort en zich niet buitenhuis mogen begeven zonder nadrukkelijke toestemming of begeleiding van een mannelijk familielid. Ook is waarneembaar dat meisjes zich reeds op zeer jonge leeftijd – veel jonger dan in de islamitische wereld gebruikelijk – moeten schikken naar de streng islamitische kleding- en gedragsnormen van de radicale dawa.

f. De radicale dawa belemmert homoseksuelen in de uitoefening van grondrechten

Belemmering van de uitoefening van grondrechten komt ook naar voren bij de wijze waarop de radicale dawa homoseksualiteit beoordeelt. Homoseksualiteit wordt gezien als een zondige afwijking die bij openlijke of weinig heimelijke uitoefening tot sociale verstoting of zelfs verkettering kan leiden. Hierdoor durven islamitische homoseksuelen niet altijd voor hun seksuele geaardheid uit te komen. Dit belemmert islamitische homoseksuelen in de uitoefening van hun grondrechten.

g. Tendensen om eigen religieus rechtssysteem op een informele en heimelijke wijze in de praktijk te brengen

De onverdraagzaam isolationistische boodschap van de radicale dawa betekent een sterk verzet tegen integratie in de Nederlandse samenleving. In besloten kring (en slechts bij uitzondering in het openbaar) gaat men echter verder. De radicale dawa predikt dat moslims zich volledig in eigen kring moeten terugtrekken en zoveel mogelijk de islamitische religieuze wetten laten prevaleren boven die van de Nederlandse overheid. In een aantal gevallen zijn op lokaal niveau en op beperkte schaal tendensen aanwezig om dit streven op een informele en heimelijke wijze in de praktijk te brengen.

Dit streven kan bijvoorbeeld inhouden dat men tracht voor moslims in Nederland de sharia van kracht te laten zijn op het terrein van het personen- en familierecht. In sommige salafitische moskeeën in Nederland worden al islamitische huwelijken afgesloten die uit ideologische overwegingen niet bij de Burgerlijke Stand worden geregistreerd. Deze huwelijken zijn voor de Nederlandse wet niet geldig, maar volgens de betreffende moskeeën wel. In het geval van een echtscheiding gaan zij dan uit van het islamitische echtscheidingsrecht en wanneer er kinderen zijn van de islamitische voogdijregeling. Vrouwen hebben hierbij niet dezelfde rechten als mannen. Dit is vanuit het oogpunt van gelijkberechtiging van man en vrouw onwenselijk. In dit verband worden door salafitische moskeeën ook huwelijken afgesloten van mannen die reeds zijn gehuwd. Hierdoor legitimeren zij bigamie of polygamie.

h. Verkenning van tactieken van heimelijk tegenwerken en verstoren van de democratische rechtsorde

Heimelijke tactieken zoals actief tegenwerken en verstoren van de processen van de democratische rechtsorde (bijvoorbeeld bewust polariseren en onrust stoken) zijn op lokaal niveau en op beperkte schaal uitgetoetst. Bij de radicale dawa in Nederland behoren zij nog niet tot de meest gebruikte tactieken, maar een 'verkenning' van de mogelijkheden die deze tactieken zouden kunnen bieden, vindt plaats. Zo hebben enkele vertegenwoordigers van de radicale dawa bij de Nederlandse parlementsverkiezingen van 2006 bijvoorbeeld gesteld dat moslims, bij wijze van hoge uitzondering, mochten stemmen om zo de alom aanwezige politieke 'vijanden van de islam' te dwarsbomen. Hieruit volgde een stemadvies dat primair negatief en verdedigend van aard was: moslims 'mochten' eenmalig stemmen op de lijsttrekker van D66 omdat hij – en niet zozeer zijn partij – van alle politici de islam het minst vijandig was gezind. Een stem op een andere politicus werd door de radicale dawa aangemerkt

als ongeoorloofd en partijen als het CDA, de PvdA, de VVD en de SP werden als anti-islamitisch aangemerkt.

i. *Heimelijke beleidsbeïnvloeding van de overheid en intredepolitiek in het maatschappelijke middenveld*

De radicale dawa zet actief in op heimelijke strategische beleidsbeïnvloeding³⁶ van de nationale of lokale overheid en heimelijk entree te krijgen in het maatschappelijke middenveld. Hierbij maakt de radicale dawa – en dit duidt op het heimelijke aspect ervan – geen melding van de werkelijke opvattingen en loyaliteiten. Zo is de radicale dawa actief in het adviseren van gemeenten op het terrein van criminaliteitsbestrijding en schooluitval onder allochtone jongeren of begeleiding van allochtone vrouwen. Ook krijgen (heimelijk) aan salafitische moskeeën gerelateerde organisaties soms subsidie van het Rijk om criminele allochtone jongeren of vroegtijdige schoolverlaters te begeleiden bij hun terugkeer in de maatschappij. Deze jongeren worden vervolgens, buiten het toezicht van de subsidieverstrekker om, met de boodschap van de radicale dawa geconfronteerd. Een boodschap die onder jonge veelplegers van islamitische herkomst vaak aanslaat omdat het potentieel aanwezige schuldbesef van een religieuze lading wordt voorzien. Ook als het gaat om huiswerkbegeleiding van jonge, allochtone scholieren treffen we radicale dawa-activisten aan. Maar hun activiteiten zijn meestal niet terug te brengen naar (een relatie met) hun moskeeën. Het doel van de subsidieverstrekker wordt meestal bereikt: terugdringen van de criminaliteit, hervatten van opleidingen, betere schoolresultaten enzovoort. Maar diverse jongeren eigenen zich ook het antidemocratische salafitische gedachtegoed toe.

Gebleken is dat radicale dawa-activisten zich in hun contacten met de overheid vaak opstellen als spreekbuis van de islamitische gemeenschap. Vanwege hun goede organisatiegraad en ogenschijnlijk integer verwoorde motieven, krijgen ze deze rol ook regelmatig toebedeeld. In werkelijkheid zijn ze echter niet de spreekbuis van een gemeenschap. Ze eigenen zichzelf deze rol toe en hebben een heimelijke dubbele

³⁶ Een actie van strategische beleidsbeïnvloeding werd geregisseerd door de onder 2.2 genoemde Tilburgse salafitische moskee. Toonaangevende personen binnen deze moskee bleken de drijvende kracht achter de radicalisering en publieke uiting hiervan van een Utrechtse VMBO-docente. Deze docente was in het najaar van 2006 ontslagen nadat zij haar schooldirectie te kennen had gegeven mannen niet langer meer de hand te willen schudden. Hieruit is veel media-aandacht, een zaak bij de Commissie Gelijke Behandeling (die de docente in het gelijk stelde) en een rechtszaak (waarbij de school in het gelijk werd gesteld) voortgevloeid. Vanuit de Tilburgse moskee is deze docente tijdens het gehele traject inhoudelijk aangestuurd en zag men hierin een verdere opmaat tot het invoeren van ultraorthodoxe islamitische leef- en gedragsregels in Nederland.

agenda: de contacten tussen overheid en moslimgemeenschappen zoveel mogelijk onder controle zien te krijgen.

j. *Voedingsbodem voor radicalisering in de richting van geweld*

De radicale dawa wijst het gebruik van geweld in het Westen deels om principiële deels om pragmatische redenen af. Een daadwerkelijke scheiding tussen de jihad en de radicale dawa is echter nooit volledig te maken, zeker niet op het individuele niveau van de ontvanger van de boodschap van de radicale dawa. De mogelijke relatie met de jihad speelt op een aantal manieren een rol.

- De onverdraagzaam isolationistische, antidemocratische en antiwesterse boodschap van de radicale dawa kan bij sommige individuen een opmaat vormen voor verdere radicalisering in de richting van geweld. Zeker jonge moslims die een meer confronterende benadering voorstaan, zijn hiervoor ontvankelijk. Zo hebben diverse in Nederland wegens terrorisme veroordeelde leden van de Hofstadgroep, waaronder de moordenaar van Theo van Gogh, de salafitische al-Tawheed moskee in Amsterdam en/of de as-Soennah moskee in Den Haag regelmatig bezocht alvorens zij nadien, buiten deze moskeeën, verder zijn geradicaliseerd. Twee veroordeelde leden van de Hofstadgroep zijn verder, naar eigen zeggen, in de as-Soennah moskee op islamitische wijze in het huwelijk getreden. Dit impliceert op zijn minst dat deze terroristen op een bepaalde fase in hun leven zijn geconfronteerd met het gedachtegoed van deze moskeeën en hierdoor wellicht ook zijn beïnvloed.
- De radicale dawa stelt herhaaldelijk dat de islam en de islamitische geloofsgemeenschap vanuit de westerse wereld doelbewust wordt aangevallen. Hierbij doelt men vooral op de vermeend kritische, zelfs vijandige, wijze waarop in het Westen over de islam wordt bericht en de wijze waarop moslims in en door het Westen worden behandeld. In een incidenteel geval wordt dit, vooral door de eerste generatie predikers, breder getrokken en verwijst de radicale dawa ook naar de ‘onrechtvaardige’ militaire operaties van westerse landen in Afghanistan, Irak enzovoort. Deze tweeledige boodschap kan tot een klimaat leiden waarin het bepleiten van de gewelddadige jihad op zijn minst kan gedijen. De radicale boodschap van de radicale dawa scheidt hier sluipenderwijs – en wellicht niet eens doelbewust – een platform voor geweld.
- De radicale dawa wijst de jihad in het Westen thans duidelijk af, maar het is de vraag welk standpunt men zal innemen indien de spanningen in het Westen door onvoorziene omstandigheden ernstig oplopen, bijvoorbeeld na autochtoon geweld tegen moslims of een terroristische aanslag in Nederland door jihadistische

groeperingen. Omdat binnen de radicale dawa geweld is gerechtvaardigd, mits vanuit een verdedigende optiek, is hierover vooralsnog geen eensluidend antwoord te geven.

- Bij een aantal radicale dawa-bewegingen is onduidelijk in hoeverre de afwijzing van geweld niet louter pragmatisch is. Het is niet volledig uit te sluiten dat bijvoorbeeld afsplitsingen van de Moslimbroederschap of Hizb ut-Tahrir bij een voldoende krachtopbouw overgaan tot de inzet van geweld. Ervaringen in diverse islamitische landen tonen aan dat er vanuit deze bewegingen splintergroeperingen zijn ontstaan die geweld inzetten voor de realisering van hun nagestreefde doelstellingen. De vraag is onder welke structurele en procesmatige condities zij een greep naar gewelddadige middelen oppoortuun achten. Dit is vooralsnog, in de hedendaagse Europese context, niet duidelijk te beantwoorden.

4.2.2 Factoren voor een verdere groei van de radicale dawa

In dit rapport wordt geconstateerd dat de radicale dawa-beweging in Nederland en Europa een groei doormaakt die gepaard gaat met een professionalisering wat betreft organisatiewijze en strategisch-tactisch denken. Deze groei leidt op dit moment op zijn minst tot een gedeeltelijk disfunctioneren van de democratische rechtsorde. Beoordeling van de risico's van het disfunctioneren van de rechtsorde op langere termijn hangen in belangrijke mate samen met de vraag in hoeverre deze groei zich duurzaam zal voortzetten. Om aan een blijvende groei te voldoen, dient aan een aantal voorwaarden te worden voldaan. Onderstaande voorwaarden hangen hiermee samen:

- a. *Het al dan niet daadwerkelijk doorzetten van de professionalisering van de radicale dawa*
Zoals gezegd is de radicale dawa momenteel aan het professionaliseren. De vraag is of deze professionalisering zich blijvend zal voortzetten en werkelijk tot duurzame resultaten zal leiden. Hoewel de beweging thans een hoge dadendrang en ambitiegraad heeft en over een sterke ideologie beschikt, is het denkbaar dat de radicale dawa vervalt in interne tegenstellingen, bijvoorbeeld als gevolg van ideologische, etnische of persoonlijke meningsverschillen. Binnen de gelederen van de radicale dawa blijkt soms minder eensgezindheid te heersen, dan men aan de buitenwereld doet voorkomen. Van belang hierbij is vooral welke personen de radicale dawa-beweging in de toekomst zullen leiden, wat hun status binnen de islamitische gemeenschappen zal zijn en over hoeveel charisma en samenbindende krachten zij zullen beschikken.

b. *De mate van weerstand binnen de moslimgemeenschappen ten aanzien van de radicale dawa*

Binnen de moslimgemeenschappen bestaat een duidelijke weerstand tegen het rigide en intolerante karakter van stromingen als het salafisme, maar veel gematigde moslims hebben er moeite mee dat te uiten. Soms is men hiervoor zelfs ronduit bevreesd. Toch is het niet ondenkbaar dat deze weerstand verder groeit. Bijvoorbeeld onder jongeren die worden afgeschrikt door de nadruk op een puriteinse levenswijze en die vinden dat een dergelijke levenswijze te veel persoonlijke offers vraagt en hun positie in de samenleving eerder verslechtert dan verbetert. Ook kan de persoonlijke levenswijze van sommige radicale dawa-predikers – die soms niet geheel in overeenstemming is met de morele boodschap die zij verkondigen – deze weerstand mogelijk verhogen. Juist omdat deze predikers vaak een voorbeeldfunctie vervullen, kunnen zij ook weer snel van hun voetstuk vallen. Daarnaast kan een op de feiten gestoeld kritisch maatschappelijk debat – waarin het probleem rondom de radicale dawa niet wordt onderschat of overschat – gematigde moslims mogelijk helpen kritiek in de richting van de radicale dawa vrijuit en zonder schroom te uiten. Dit zal de weerbaarheid ook verhogen.

c. *De mate waarin de leer van de radicale dawa werkelijk geïnternaliseerd en 'geleefd' wordt door de aanhang*

Binnen religieuze bewegingen bestaat er vaak een verschil tussen de theoretische leer en de 'geleefde' praktijk. Er is hier vaak een onderscheid tussen de wijze waarop de religieuze 'elite' haar boodschap verkondigt en de bredere massa van aanhangers dit interpreteert. Het is denkbaar dat ook binnen de dawa-bewegingen zich in de loop der jaren ontwikkelingen voordoen waarbij de internalisering van de leer door een brede groep van aanhangers niet echt diepgaand zal blijken te zijn en er een kloof ontstaat tussen de werkelijke (radicale) leer en de praktijk die veel minder vergaand kan zijn. Op dit moment lijkt deze kloof echter niet zo groot. Dit komt waarschijnlijk omdat de radicale dawa zich nu in een duidelijke groeifase bevindt en nieuwe 'bekeerlingen' juist in het eerste stadium van (her-)bekering veelal rechtlijnig in de leer zijn.

d. *De mate van beschikbaarheid van niet-radicaal concurrerend aanbod binnen de moslimgemeenschappen*

In hoofdstuk 1 werd reeds gewezen op de ontwikkeling van niet-radicalen bewegingen binnen de moslimgemeenschappen die weliswaar nu nog een relatief kleine aanhang hebben maar op termijn mogelijk geduchte concurrentie kunnen betekenen voor de radicale dawa. Het feit dat Nederland een open en pluriforme wijze van samenleven

kent, betekent dat ook deze bewegingen in alle vrijheid over een maatschappelijk podium beschikken en aanhangers kunnen verwerven.

e. *De mate van polarisatie in de samenleving tussen de moslim- en niet-moslimbevolkingsgroepen*

De mate van beschikbaarheid van niet-radicaal concurrerend aanbod binnen de moslimgemeenschappen is echter omgekeerd evenredig met de mate van polarisatie in de samenleving tussen moslims en niet-moslims. In een gepolariseerde samenleving hebben de bevolkingsgroepen die tegenover elkaar staan de neiging intern de rijen te sluiten. De nadruk komt te liggen op de solidariteit binnen de eigen groep en het conflict met de andere groep(en). Te veel interne diversiteit wordt dan vaak als strijdig met het groepsbelang gezien. Om dit te voorkomen zal in het debat rondom de radicale islam de juiste toon gekozen dienen te worden en dient ook de aanpak ervan proportioneel te zijn.

f. *De mate van de uitbouw van de radicale dawa gemeenschap*

De mate van groei van de radicale dawa hangt in belangrijke mate samen met de vraag op welke wijze de thans groeiende groep ultraorthodoxe jongeren zich in de richting van volwassenheid zal bewegen. Betreft de omarming van het radicale gedachtegoed een kortstondige fase in hun ontwikkeling of zal men de leer daadwerkelijk in de praktijk brengen en na een huwelijk via het gezinsleven verder verbreiden naar een volgende generatie? In hoeverre zal er dus een leefgemeenschap ontstaan op basis van de radicale dawa? Mocht dit laatste het geval zijn dan kan in de (nabije) toekomst een groeiende generatie kinderen via hun ouders reeds in een vroegtijdige fase van hun leven met de leer van de radicale dawa worden geconfronteerd. Hierdoor bestaat de kans dat deze kinderen onvoldoende worden voorbereid op het Nederlandse burgerschap of hiervan zelfs wellicht worden afgehouden. Dit kan de bestendigheid van de radicale dawa-beweging doen toenemen omdat een religieuze boodschap vooral op jonge leeftijd een blijvende zeggingskracht kan hebben.

4.2.3 Voorstelbare ontwikkelingen ten aanzien van risico's op langere termijn

De radicale dawa tast op dit moment de democratische rechtsorde al ten dele, maar dan wel op beperkte wijze, aan. Vooral andersgelovige en andersdenkende personen binnen de islamitische gemeenschappen worden met de onverzoenlijke boodschap en activistische houding van de radicale dawa geconfronteerd. Vanwege de intimiderende werking die hiervan uitgaat, kunnen zij niet altijd meer een volwaardig beroep doen op

hun grondrechten. Op korte termijn vindt de radicale dawa vooral weerklank binnen de moslimgemeenschappen. Dit tast de democratische rechtsorde weliswaar aan, maar er is geen sprake van een veelomvattende ontwijking. De vraag is in hoeverre het nu nog beperkte risico groter kan worden op langere termijn en ook een reikwijdte kan krijgen naar niet-moslims.

Om de risico's voor de democratische rechtsorde op langere termijn te bepalen, dient een onderscheid te worden gemaakt tussen de risico's voor de verticale dimensie van de democratische rechtsorde (de democratische rechtsorde als politiek systeem) en de horizontale dimensie ervan (de wijze waarop burgers met elkaar omgaan; de open samenleving).

a. Voorstelbare risico-ontwikkelingen ten aanzien van de verticale dimensie

Als de radicale dawa sterk zal blijven groeien is het voorstelbaar dat de antidemocratische boodschap kan resulteren in een groeiende gemeenschap van moslims die het gezag van de Nederlandse overheid niet langer aanvaardt. Hieruit zullen onvermijdelijk spanningen voortkomen op het vlak van ordehandhaving, het naleven van wet- en regelgeving, interactie met de overheid, het verdelen van collectieve lasten en het afwijzen van het democratische proces. Dit kan de verticale dimensie van de democratische rechtsorde – en vooral de verhoudingen tussen de overheid en een groeiend deel van moslimbevolking – aantasten. Indien de overheid dergelijke processen niet weet te verhinderen, is het voorstelbaar dat in reactie hierop delen van de niet-moslimbevolking een toenemend wantrouwen gaan koesteren tegenover deze overheid. Ook van de zijde van niet-moslims wordt op deze wijze de verticale dimensie van de democratische rechtsorde aangetast. Indien de groei van de radicale dawa en het ontstaan van een 'autochtone tegenreactie' grote vormen aanneemt, kan deze dimensie van de democratische rechtsorde mogelijk behoorlijk onder druk komen te staan.

Het is echter niet aannemelijk dat de groei van de radicale dawa onder de huidige omstandigheden zal leiden tot het ontstaan van een beweging die zo krachtig en omvangrijk is dat het voortbestaan van de verticale dimensie van de democratische rechtsorde in gevaar komt. De instituties van de democratische rechtsorde worden in Nederland breed gedragen en vertonen ruim voldoende weerbaarheid en veerkracht om eventuele ondermijningspogingen van de radicale dawa met succes te weerstaan.

b. Voorstelbare risico-ontwikkelingen ten aanzien van de horizontale dimensie

Bij een blijvende groei van de radicale dawa en onvoldoende weerstand vanuit de samenleving, valt niet uit te sluiten dat de onverdraagzame boodschap op langere

termijn voor serieuze maatschappelijke spanningen en polarisatie zal kunnen zorgen. Vooral de interetnische en interreligieuze verhoudingen kunnen in Nederland door de toon en activiteiten van de radicale dawa en de reacties hierop vanuit de samenleving blijvend op scherp worden gezet. Dit zal zeker het geval zijn indien groepen binnen de radicale dawa of de niet-moslimgemeenschap proberen de emoties op te stoken en de verhoudingen doelbewust trachten te verstoren. Moslims en niet-moslims kunnen hierdoor in hun denken, functioneren en verhoudingen tot elkaar worden belemmerd. Afbrokkelende cohesie, afnemende onderlinge solidariteit, toenemend verzet tegen integratie en groepsdenken onder moslims en niet-moslims kunnen dan leiden tot een steeds groter wordend wantrouwen tussen de bevolkingsgroepen. In een dergelijk klimaat kunnen discriminatie, racisme, moslimhaat en enclavevorming gedijen. Dit alles kan eventueel ook leiden tot gewelddadigheden tussen moslims en niet-moslims. Een bedreiging voor de horizontale dimensie van de democratische rechtsorde, in de zin dat de open samenleving als gevolg van ernstige polarisatie tussen bevolkingsgroepen niet meer tot zijn recht komt, is dus voorstelbaar.³⁷

³⁷ Bepaalde belangrijke gebeurtenissen ('trigger events') zoals internationale conflicten of terroristische aanslagen in binnen- of buitenland kunnen bij deze ernstige polarisatie leiden tot uitbarstingen van etnisch of religieus gemotiveerd geweld in de samenleving.

5 De ontwikkeling van tegenstrategieën tegen islamitisch neoradicalisme

5.1 Overheidsoptreden tegen radicalisme en de democratische paradox

De radicale dawa roept momenteel niet op tot het gebruik van geweld of tot een op andere wijze steun bieden aan gewelddadige groeperingen en/of personen. Zolang dit niet gebeurt en er ook geen sprake is van expliciete opruiing, aanzetten tot haat en discriminatie, vallen de uitingen van deze stroming onder de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting. Het is dan ook de vraag of de overheid dan mag optreden.

Deze vraag dient vanuit het oogpunt van de democratische paradox toch positief beantwoord te worden. Bij de democratische paradox gaat het om de vraag of het is toegestaan dat democratische instituties worden gebruikt om de democratie te vernietigen of ondermijnen. De democratische paradox is onoplosbaar als men een minimalistische opvatting over de democratische rechtsorde huldigt en deze reduceert tot het meerderheidsbeginsel. De democratische rechtsorde houdt immers meer in dan het meerderheidsbeginsel. Daar horen ook bijvoorbeeld onvervreemdbare grondrechten³⁸ bij, evenals de rechten van politiek kwantitatieve minderheden en een terughoudende opstelling van de overheid waar het gaat om het privéleven van de burgers. Vanuit de brede visie op de democratische rechtsorde is er wel degelijk sprake van een bedreiging als men via democratische weg de democratische rechtsorde probeert te vernietigen of te ondermijnen. Het is zeker geoorloofd ertegen op te treden en er in elk geval overheidsbeleid tegen te ontwikkelen. Bij bepaalde vormen van actief nastreven van anti-democratische doelen, zelfs al worden daarbij democratische middelen gebruikt, mag de overheid ingrijpen.

In dit kader is een uitspraak van het Europese Hof van de Rechten van de Mens van 2003 relevant.³⁹ Daarin is bepaald dat de overheid mag optreden tegen

³⁸ Vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vergadering etc.

³⁹ Het betreft een arrest van 13 februari 2003 van de Grote Kamer van het Europese Hof van de Rechten van de Mens dat een eerder arrest van 31 juli 2001 van de 3de sectie van het Europese Hof bevestigt. Daarin werd beslist (met een nipte meerderheid van vier van de zeven rechters) dat de ontbinding van de Turkse Refah Partij (Welvaartspartij) door het Turkse Grondwettelijke Hof niet in strijd was met artikel 11 van het Europese Verdrag van de Rechten van de Mens (E.V.R.M.). Het Hof was toen van oordeel dat vooraanstaande leden van de Welvaartspartij in het openbaar standpunten hadden ingenomen die een

groeperingen die met democratische middelen de democratische rechtsstaat willen omverwerpen of ondermijnen. Wel benadrukt het Hof dat het hierbij om een acute bedreiging moet gaan, een bedreiging waarbij de organisatie of groepering die de democratische rechtsorde wil omverwerpen of ondermijnen, de capaciteit heeft om dit op korte termijn te doen en er te weinig weerstand in de samenleving bestaat om dit tegen te houden. Ook moet het ingrijpen van de overheid binnen de grenzen van de democratische rechtsstaat gebeuren. Deze uitspraak van het Europese Hof van de Rechten van de Mens moet dus geplaatst worden in de context van de specifieke, politieke en maatschappelijke situatie van het land in kwestie, waarvan de overheid op een bepaald moment meent te moeten overgaan tot een verbod van een politieke groepering die een politiek-maatschappelijk systeem nastreeft met andere uitgangspunten dan die van de democratische rechtsorde.

Justitieel ingrijpen tegen leden van niet gewelddadige, onverdraagzaam-isolationistische en antidemocratische groeperingen geldt vanuit de traditionele politieke en bestuurlijke overwegingen in Nederland tot op heden slechts als een uiterste middel. Dat geldt ook voor een totaalverbod van dergelijke groeperingen. Niet-justitiële vormen van tegenwicht worden vaak als effectiever én democratischer gezien.

Overheids- en (vooral) justitieel ingrijpen is zonder meer noodzakelijk als radicalen ondemocratische middelen zoals terroristisch geweld inzetten. Tot op zekere hoogte echter zijn, binnen de grenzen van de democratische rechtsorde, vormen van radicalisme toelaatbaar. Isolationisme bijvoorbeeld is op zich geen bedreiging voor de democratische rechtsorde. In een democratische samenleving genieten burgers immers de vrijheid om er een eigen leefwijze op na te houden, waarin zij de manier waarop ze contact hebben met elkaar en de relatie tot de overheid, weliswaar binnen grenzen, naar eigen inzicht kunnen invullen. Bedreigen zij echter met die afzondering de vrijheden en grondrechten van anderen, dan is sprake van aantasting van de democratische rechtsorde.

Vooral vormen van *onverdraagzaam* isolationisme zijn bedreigend voor de democratische rechtsorde: *exclusivisme* van de eigen groep ten aanzien van andere groepen en *parallèllisme*. Exclusivisme komt tot uiting in discriminatie, haatzaaien en opruiing. Parallèllisme erkent de overheid niet en streeft ernaar de eigen wetten boven die van de overheid te stellen. Men probeert enclaves tot stand te brengen waar

bedreiging konden inhouden voor de fundamentele waarborgen van de democratie en van de rechten en vrijheden zoals beschermd door het E.V.R.M.

een eigen rechtssysteem geldt en niet meer dat van de overheid. Onder bepaalde voorwaarden is bij deze vormen van isolationisme justitieel ingrijpen mogelijk en kan de overheid een verbod opleggen. Bijvoorbeeld als een exclusivistisch isolationisme leidt tot daadwerkelijke discriminatie, zaaien van haat en opruiing. Of als het parallelistisch isolationisme daadwerkelijk het afwijzen van het gezag van de overheid en het in de praktijk brengen van een eigen rechtssysteem tot gevolg heeft. Het probleem is echter dat het exclusivisme en parallelisme van de radicale dawa sluipend en heimelijk verspreid worden. Predikers hoeden zich ervoor ermee geassocieerd te worden. Zij verpakken een exclusivistische en parallelistische boodschap eerder impliciet in hun prediking van de onwenselijkheid en onmogelijkheid van integratie, de strijdigheid van de westerse democratie met de islam, de toorn van Allah over de ongelovigen enzovoort. Dergelijke prediking is momenteel in het kader van de grondwettelijke rechten geoorloofd. Er zullen dus andere vormen van tegenwicht tegen de verspreiding van deze boodschap moeten worden gezocht.

5.2 Tegenstrategieën ten aanzien van radicalisering tussen preventie en repressie

De afgelopen jaren hebben zowel landelijke als lokale overheden geprobeerd adequaat niet-justitieel beleid te ontwikkelen gericht op juist deze vormen van moslimradicalisme: beleid gericht op het terugdringen van de vormen die vanwege hun niet-gewelddadig karakter niet justitieel bestreden kunnen worden, maar die door hun onverdraagzaam isolationistische en antidemocratische oriëntatie wel degelijk een veiligheidsrisico vormen. Het gaat hier zowel om risico's op de korte als lange termijn. Risico's op korte termijn zijn de belemmering van grondrechten van zowel personen uit de eigen kring als andersdenkende en/of andersgelovige moslims, het accentueren van tegenstellingen tussen diverse bevolkingsgroepen en het creëren van een basis waardoor sommige individuen later verder radicaliseren in de richting van geweld. Bij de risico's op lange termijn gaat het om de vorming van een grote onverdraagzaam isolationistische en antidemocratische massabeweging die een factor kan worden bij ernstige interetnische en interreligieuze spanningen in de Nederlandse samenleving. Het landelijk en lokaal overheidsbeleid vanaf 2004 richt zich enerzijds op preventie en anderzijds op een niet-justitiële, bestuurlijke repressie. Het preventieve beleid moet het weerstandsvermogen tegen radicalisering verhogen. Het richt zich op de moslimgemeenschappen, de samenleving als geheel en de diverse geledingen van de landelijke en lokale overheid. Het niet-justitiële, bestuurlijk repressieve beleid richt zich op het actief verhinderen van de verdere groei van radicale dawa-

organisaties in Nederland via bestuurlijke maatregelen (bijvoorbeeld op fiscaal of vreemdelingrechtelijk terrein, of op het vlak van subsidievoorzieningen).

Men is het er op alle niveaus over eens dat bestuurlijk repressief beleid alleen effectief kan zijn als het slechts zeer gericht en in beperkte mate wordt gebruikt. Het bestuurlijk repressieve beleid stuit vaak op praktische en rechtsstatelijke bezwaren (vragen rond 'détournement de pouvoir'). Bovendien kan een te ongerichte toepassing van bestuurlijk repressieve maatregelen (bijvoorbeeld gericht op een gehele moskeegemeenschap en niet op een moskeebestuur) gevoelens van onrechtvaardigheid en uiteindelijk radicalisering bevorderen. Het wordt steeds duidelijker dat naast de verdere ontwikkeling van een toegespitst bestuurlijk repressief beleid ook nog veel winst te halen valt in het aanscherpen van genoemd preventief beleid.

5.3 Tegengaan van moslimradicalisme en de onjuiste beeldvorming erover

5.3.1 De problematiek van te relativerende en te absolute beeldvorming

In zekere zin wordt de veiligheidsproblematiek van het moslimradicalisme momenteel niet alleen meer door het fenomeen zelf maar ook door de onjuiste beeldvorming erover bepaald. Zowel te relativerende als te absolute beelden over de dreiging van het moslimradicalisme staan de ontwikkeling van een adequaat weerstandsvermogen van moslimgemeenschappen, de samenleving als geheel en de overheid vaak in de weg. Tot voor kort waren dat vooral de relativerende beelden die in hoofdlijnen deden vóórkomen dat moslimradicalisering slechts een kortstondige fase in het emancipatieproces van de Nederlandse moslims was waarvan geen serieuze dreiging jegens de democratische rechtsorde uitging. Hierdoor is het lang moeilijk geweest om correct te benoemen welke dreiging kan uitgaan van moslimradicalisering. Deze relativerende benadering lijkt inmiddels te zijn ingehaald door de visie waarbij vooral verabsoluterende beelden op de voorgrond treden. De verabsoluterende beeldvorming van de laatste jaren overschat juist de daadwerkelijke dreiging van het moslimradicalisme. Die beeldvorming is niet alleen het gevolg van een propagandastrategie en psychologische oorlogvoering van sommige radicaal-islamitische organisaties, maar wordt ook vormgegeven door politieke en maatschappelijke krachten uit de autochtone bevolkingsgroepen in het Westen. Zij stellen de situatie zo scherp voor dat een verdieping van de tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen, vooral tussen moslims en niet-moslims, een reëel risico vormt.

Bovendien wakkeren zij zowel bij de autochtone bevolking als bij de allochtone moslimbevolking het wantrouwen ten aanzien van de overheid aan. Voor het gevoel van de autochtone bevolking treedt de overheid onvoldoende op tegen moslimradicalen, voor de allochtone moslimbevolking doet de overheid te weinig tegen anti-islamitische autochtone woordvoerders.

Zowel moslimradicalen als politiek-maatschappelijke krachten onder de autochtone bevolking verspreiden absolute vijandbeelden en doemscenario's onder hun respectievelijke bevolkingsgroepen. Dit terwijl de daadwerkelijke radicalisering, ofschoon serieus en zorgwekkend, slechts een klein deel van de moslimpopulatie betreft. Het is dus zaak moslimradicalisering correct te benoemen. Om beleid tegen polarisatie en radicalisering te kunnen ontwikkelen, lijkt het allereerst belangrijk vijandbeelden en doemscenario's te ontkrachten en verregaande relativering tegen te gaan.

5.3.2 Voorwaarden voor de ontwikkeling van adequate tegenstrategieën

Hieronder worden een reeks handelingsperspectieven geschetst die leidend kunnen zijn bij het tegengaan van islamitisch neoradicalisme. Het betreft hier geen concreet uitgewerkte maatregelen maar eerder voorwaarden voor het ontwikkelen van adequate tegenstrategieën tegen islamitisch neoradicalisme, waarbij rekening wordt gehouden met het fenomeen zelf en de eventuele onjuiste of onvolledige beeldvorming erover.⁴⁰

a. *Houd in het ontwikkelen van strategieën rekening met proportionaliteit en subsidiariteit*

Het thema moslimradicalisme vraagt op dit moment onverminderd aandacht. Toch moet ten aanzien van deze aanpak altijd rekening gehouden worden met proportionaliteit en subsidiariteit. De waarden van de democratische rechtsstaat mogen nooit ondergeschikt worden gemaakt aan de effectiviteit van de aanpak.

b. *Ga uit van een zo groot mogelijke diversiteit binnen de islamitische gemeenschap*

De islamitische gemeenschap van Nederland vormt op etnisch, taalkundig, religieus en/of levensbeschouwelijk vlak geen homogeen geheel. Het beleid dient rekening te houden met onder meer de onderstaande factoren.

⁴⁰ Hierbij wordt aangesloten bij door de Rijksoverheid ontwikkeld beleid ten aanzien van radicalisering. Zie met name: *Actieplan polarisatie en radicalisering 2007-2011*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2007. Zie ook: *Van dawa tot jihad*, p. 48 e.v.

- Zie moslims in de eerste plaats als individuen en volwaardige burgers van de samenleving en niet noodzakelijk als lid van een religieuze gemeenschap.
- Laat zien dat binnen de moslimgemeenschappen ook andere bewegingen actief zijn dan de ultraorthodoxe. Besef dat de islam rijk geschakeerd is. Er is niet één geldend oordeel; de ultraorthodoxe, radicale visie is een minderheidsstandpunt. Een standpunt bovendien dat geen ideologische verwantschap heeft met de achtergrond van de belangrijkste groepen moslimmigranten in Nederland.
- Besef dat naar schatting eenderde tot de helft van de moslimgemeenschap in Nederland niet vanuit een religieuze agenda acteert en eerder matig gelovig of niet belijdend is.

c. Voorkom polarisatie bij het ontwikkelen van een overheidsaanpak

In de samenleving aanwezige krachten, waaronder moslimradicalen en hun autochtone tegenstanders, kunnen profiteren – en maken soms ook dankbaar gebruik – van opmerkingen die de werkelijkheid scherper voorstellen dan zij is. Daarom dient bij het ontwikkelingen van beleid het onderstaande in het oog te worden gehouden.

- Scheer radicalen niet over één kam. Maak bij het ontwikkelen van strategieën gericht op interventie onderscheid tussen ‘harde kern’ en ‘meelopers’.
- Vermijd in de communicatie over beleid ten aanzien van moslimradicalisme doemscenario's over de capaciteit en groei van het moslimradicalisme ('Over vijftien jaar zijn radicale moslims in staat tot een machtsovername in het Westen en een vijfde colonne is nu reeds bezig dit voor te bereiden'). Moslimradicalen én andere politieke en maatschappelijke krachten overdrijven vaak hun capaciteit en groei om aanhangers te werven.
- Bevestig de tegenpartij niet in het vijandbeeld waardoor zij gedreven wordt en aanhangers weet te mobiliseren. Gebruik directe, bestuurlijke repressie alleen zeer gericht en alleen ten aanzien van de 'harde kern' van de radicale groepering in kwestie. Besef immers dat moslimradicalen een dergelijke bestuurlijke tegenwerking ook als een argument kunnen gaan gebruiken om nog feller te worden en (potentiële) aanhangers verder te motiveren.
- Krachten die de tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen willen verscherpen en het wantrouwen in de overheid vergroten, leggen druk op de samenleving. Geef niet toe aan de druk om overdreven daadkracht te tonen. Zet eerder in op een pragmatisch beleid waarop niet altijd de schijnwerpers gericht moeten zijn.
- Probeer zoveel mogelijk polariserend sloganisme en de single-issuebenaderingen te doorbreken, zoals: 'alle problemen zijn terug te voeren tot de onderdrukking van de

islam' of 'als de islamitische vloedgolf niet tegengehouden wordt, heerst over twintig jaar de sharia in Europa'.

d. Tracht accommodatie van radicale dawa-groeperingen te beperken

Radicalen dawa-bewegingen werpen zich in hun contacten met de lokale en nationale overheid vaak op als spreekbuis van de islamitische gemeenschap. Uit angst te vervreemden van deze islamitische gemeenschap kunnen lokale en nationale overheidsorganen zich soms juist accommoderend opstellen tegenover deze radicale dawa-bewegingen. In die gevallen dient men eerder de onderstaande benadering te overwegen:

- Besef als overheid dat de overgrote meerderheid van de moslims in Nederland niet radicaal, maar gematigd is georiënteerd. Besef dat deze moslims in hun individuele vrijheidsbeleving concreet hinder ondervinden van radicale dawa-geestelijken die zichzelf opwerpen als rechtmatige spreekbuis én hoeder van de islamitische gemeenschap.
- Wees als overheid uiterst terughoudend in het raadplegen van radicale dawa-geestelijken als het gaat om sociaal-maatschappelijke en/of religieuze thema's.
- Probeer te voorkomen dat één groep of enkele personen de contacten met de overheid, bijvoorbeeld in overlegorganen, opeisen. Kies in dit verband een zo groot mogelijke diversiteit. Accepteer nooit een veto van bepaalde groeperingen tegen vertegenwoordigers van andere, vrijzinnigere of orthodoxere stromingen in overlegorganen met de overheid. Besef dat sommige religieuze vertegenwoordigers een dubbele agenda kunnen hanteren.
- Wees als overheid uiterst terughoudend in het (financieel) ondersteunen van projecten die segregatie van seksen en allerlei andere discriminerende uitgangspunten als vanzelfsprekend zien of deze zelfs verder kunnen bevorderen.
- Ondersteun als overheid geen initiatieven en projecten die uitsluitend een exclusieve denkrichting binnen een bredere groepering ten goede zullen komen en waarbij duidelijk is dat de initiatiefnemers andere groeperingen ervan zullen uitsluiten.

e. Ga de dialoog aan met zoveel mogelijke islamitische groeperingen

De dialoog met de harde kern van moslimradicalen zal niet snel tot duurzame en constructieve resultaten leiden. Maar het is wel belangrijk met andere actoren binnen de islamitische wereld in gesprek te gaan. Hierbij dient het onderstaande te worden overwogen.

- Betrek niet alleen vrijzinnige maar ook niet-radicalen, orthodoxe moslims in het publieke debat over maatschappelijke activiteiten met betrekking tot waarden en normen in de samenleving. Betrek bijvoorbeeld ook orthodoxe moslims in initiatieven tegen overlast en criminaliteit van probleemjongeren met een moslimachtergrond.
- Betrek niet alleen vrijzinnige maar ook orthodoxe moslims in een publiek debat over de democratie in een open en pluriforme samenleving.
- Wees alert op de façadepolitiek die radicale dawa-bewegingen regelmatig gebruiken. Ondersteun geen projecten die naar radicale dawa-moskeeën en centra zijn te herleiden.

f. Probeer het vertrouwen in de democratische rechtsorde te versterken

Door de opkomst van islamitisch neoradicalisme is het maatschappelijke debat op een aantal terreinen zo verscherpt dat een deel van de Nederlandse bevolking van mening lijkt te zijn dat de democratische rechtsorde onvoldoende weerbaar is tegen moslimradicalisme. Hier kan het onderstaande worden overwogen.

- Ondersteun initiatieven binnen de moslimgemeenschappen die gericht zijn op het bieden van een gematigd tegenwicht tegen het moslimradicalisme (bijvoorbeeld initiatieven op het vlak van de uitbouw van een zelfreinigend vermogen binnen de gemeenschappen, begeleiding van deradicaliseringsprojecten en de ontwikkeling van een gematigde tegen-ideologie).
- Probeer een nieuw publiek vertrouwen op te bouwen in de weerbaarheid en veerkracht van de democratische rechtsstaat en de open samenleving. Stimuleer wat dit betreft positieve toekomstbeelden.

Samenvatting

Dit rapport schetst een beeld van een beweging in verandering: de Nederlandse en Europese moslimradicalen. Het moslimradicalisme heeft Nederland in het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw voor het eerst weten te bereiken. Aanvankelijk vestigden zich hier missionaire bewegingen die een ultraorthodox islamitisch gedachtegoed wilden verspreiden. In deze beweging was vanaf het begin af aan een belangrijke rol weggelegd voor het salafisme; misschien wel de meest ultraorthodoxe stroming binnen de islam. In andere Europese landen vervulden andere bewegingen deze rol, zoals de Moslimbroeders, Tablighi Jamaat of Hizb ut-Tahrir. Deze bewegingen worden als ultraorthodox omschreven omdat zij zeer rigide zijn in hun religieuze interpretaties, absoluut overtuigd zijn van hun eigen waarheid en alle vormen van religieuze moderniteit afwijzen. Zij worden tevens als radicaal omschreven omdat zij de samenleving dwingend willen hervormen naar streng islamitisch model en de westerse democratische rechtsorde afwijzen.

De AIVD onderscheidt verschillende fasen in de ontwikkeling van het moslimradicalisme in Nederland en Europa. In elke fase heeft het moslimradicalisme zich op een nieuwe wijze gemanifesteerd. Telkens ontstond een nieuw type van moslimradicalisme. Sinds kort is de derde fase van dit ontwikkelingsproces ingetreden. Dit betekent echter niet dat het zich nu manifesterende nieuwe type van moslimradicalisme in de plaats komt van de twee typen uit de vorige fasen. Deze typen van moslimradicalisme bestaan momenteel onverminderd naast elkaar voort.

In de eerste fase, die begint in het midden van de jaren tachtig en nog steeds doorloopt, ontvangen een klein aantal ultraorthodoxe moskeeën en predikers uit het Midden-Oosten directe ideologische, logistieke en financiële ondersteuning vanuit islamitische gidslanden. Deze moskeeën en predikers richten zich op de radicale dawa. In letterlijke zin wordt met dawa verwezen naar de oproep tot de islam. In dit kader wordt echter bedoeld op de radicale dawa: het verrichten van bekeringsactiviteiten door islamitische missiebewegingen van ultraorthodoxe en radicale signatuur. Deze bekering is vooral gericht op medemoslims. Naast de radicale dawa-predikers vestigen zich in deze fase ook jihadistische veteranen uit de oorlogen in Afghanistan en Bosnië-Herzegovina in Nederland en het Westen. Hun activiteiten in Nederland hebben eerder een gewelddadig doel en vertonen op zijn minst een sterke ideologische band met het al-Qa'ida-netwerk. De radicale dawa en het jihadisme onderhouden in deze fase relaties met elkaar en er is soms zelfs sprake van institutionele verwevenheid. De beide

bewegingen vormen het moslimradicalisme. Hun groei is om diverse redenen in deze fase gering.

De tweede fase breekt aan na de aanslagen van 11 september 2001 en raakt door een aantal andere relevante ontwikkelingen (de aanslagen in Madrid in 2003 en Londen in 2005 en de moord op Theo van Gogh in 2004) in een stroomversnelling. Mede door de ontmanteling van internationaal opererende terroristische netwerken na 2001 neemt in deze fase langzaam de aansturende relatie vanuit de islamitische gidslanden af. Er treedt een proces van autonomisering op. Hierbij richt de focus zich in toenemende mate op de nieuwe landen van verblijf. Moslimradicalen streven er in deze fase naar, de islam ook in het Westen tegen de vijanden ervan te verdedigen. Men handelt hier in belangrijke mate vanuit sterke gevoelens van ressentiment. Deze fase wordt gekenmerkt door fragmentatie, amateurisme en een wildgroei aan de zogenaamde 'knip- en plakideologie' waarbij selectief uit de islamitische bronnen wordt geciteerd. In deze fase is in Nederland bijvoorbeeld de Hofstadgroep actief.

De derde fase, waarvan sprake is sinds medio 2005, is een rechtstreekse reactie op de fragmentarische tweede fase en komt vooral voor rekening van een nieuwe generatie radicale dawa-predikers. Deze nieuwe predikers maken deel uit van de tweede generatie moslims in het Westen. Zij zijn tot het besef gekomen dat de groei en reputatie van de islam geschaad wordt door de lage organisatiegraad van de radicale islam in Europa, de onduidelijke ideologische boodschap en de flirt met geweld. De hier actieve radicale dawa-predikers nemen categorisch stelling tegen het gebruik van geweld in het Westen. Dit leidt tot een ideologische breuk met de jihadisten. Deze nieuwe predikers zoeken gericht naar doelgroepen die ze door middel van een specifieke boodschap weten te bereiken.

Door het aanbreken van de derde fase, niet alleen in Nederland maar ook in enkele ons omringende landen, is de radicale dawa onlosmakelijk deel gaan uitmaken van de westerse samenlevingen. In het Westen opgegroeide radicale dawa-predikers vormen hier de voorbode van een nieuwe beweging. Juist doordat deze predikers in het Westen zijn opgegroeid, weten zij nauwgezet welke thema's de tweede generatie moslims in Europa bezighouden en welke politieke en sociale processen er in de Europese samenlevingen spelen.

De AIVD merkt dit proces van autonomisering, professionalisering en politisering van de boodschap aan als de opkomst van islamitisch neoradicalisme. Binnen deze vorm van radicalisme opereert men op een andere wijze dan de eerdere generatie radicalen.

Men hanteert ter verwezenlijking van zijn doelstellingen ook andere tactieken. Zo opereert men niet vanuit een maatschappelijk isolement en is men niet gericht op confrontatie, maar eerder op een gestage en duurzame groei van de radicale islam in Europa.

Ofschoon de gangmakers van het proces van islamitisch neoradicalisme in aantal beperkt zijn, bevindt deze beweging zich in Nederland en enkele ons omringende landen in een groeifase. Zo reizen in Nederland charismatische salafitische jongerenpredikers sinds 2005 stad en land af ter verkondiging van hun religieuze boodschap. Zij verkondigen deze boodschap vooral in moskeeën van Marokkaanse origine en islamitische jongerencentra. Sinds 2005 is zowel het aantal lezingen, het aantal bezochte locaties, het aantal jongerenpredikers als het aantal islamitische jongerencentra ten minste verdubbeld. Ook het aantal bezoekers neemt toe. De verwachting is dat deze trend zich zal voortzetten.

De groei van het moslimradicalisme in Nederland bereikt vooral jonge Nederlanders van Marokkaanse herkomst, jongeren van andere migrantengroepen uit het Midden-Oosten en Somalië en autochtone bekeerlingen. Het gaat dan niet alleen om jongeren die zich gemarginaliseerd voelen, maar ook om hoger opgeleiden. Vooralsnog is onduidelijk of deze groep ook daadwerkelijk een onomkeerbare weg richting het radicalisme heeft ingeslagen of dat het eerder gaat om een modieus verschijnsel. Duidelijk is wel dat de instigatoren van dit proces doelbewust te werk gaan, over een professioneel kader beschikken en veel overtuigingskracht hebben. Dit lijkt op zijn minst een zekere bestendinging van deze groei te impliceren.

Dit islamitisch neoradicalisme heeft – gezien vanuit de mogelijke dreigingen die het kan opwerpen in de richting van de democratische rechtsorde – twee handelingsrichtingen. In de eerste handelingsrichting streeft men ernaar in de samenleving geïslamiseerde enclaves in te richten waarin de islamitische wetten gelden boven de wetten van de Nederlandse of Europese overheden. Deze enclaves moeten machtsbolwerken ontstaan die als bruggenhoofd kunnen dienen voor het vergroten van macht en maatschappelijke invloed. Deze handelingsrichting omschrijft de AIVD als ‘onverdraagzaam isolationisme’. Onverdraagzaam omdat andersdenkenden binnen deze enclaves geen mogelijkheid krijgen om deel te nemen aan het maatschappelijk leven. Het optreden van islamitische neoradicalen kan leiden tot een toenemende dwang van het islamitische collectief waardoor de grondrechten van het individu binnen deze gemeenschap niet altijd meer uitgeoefend kunnen worden. Een dergelijk proces is in Nederland reeds gaande. Dit kan gevolgen hebben voor personen

binnen de islamitische gemeenschap die door hun identiteit, opvattingen en/of werkzaamheden zich niet wensen te conformeren aan het ultra-orthodoxe islamitische ideaal, zoals vrouwen, homoseksuelen, zogenaamde afvalligen, liberale moslims enzovoort.

De tweede handelingsrichting van islamitisch neoradicalisme richt zich op het verstoren en belemmeren van de democratische rechtsorde als politiek systeem en als wijze van samenleven. Islamitische neoradicalen betitelen de democratie als een onrechtmatig systeem omdat het gezag van de mens hierin boven dat van God wordt geplaatst. Zij verkiezen een systeem waarin alle politieke handelingen ondergeschikt worden gemaakt aan de suprematie van God en, in het verlengde hiervan, de islamitische wetgeving. Islamitische neoradicalen verwerpen de openheid en pluriformiteit die democratieën kenmerkt. Soms roepen ze op tot anti-democratisch handelen. Hierbij schuwen ze provocerende tactieken, gericht polariseren en het creëren van een vijandbeeld jegens de vermeend anti-islamitische buitenwereld niet. Ook dit kan op termijn de cohesie en onderlinge solidariteit in de samenleving ondermijnen.

Waren de andere (en eerdere) vormen van moslimradicalisme beperkt succesvol, mede vanwege hun veelal openlijke sympathie met de gewelddadige jihad, met islamitisch neoradicalisme is dat anders. Juist vanwege het afwijzen van geweld en de specifieke aard van de boodschap, bereikt het een veel grotere doelgroep en kan het zelfs uitgroeien tot een massabeweging. Of dat ook werkelijk zal gebeuren, hangt in belangrijke mate af van de weerbaarheid die de democratische rechtsorde hier tegenover stelt. Deze weerbaarheid lijkt in elk geval groter te kunnen worden, als men zich realiseert dat de huidige generatie moslimradicalen, ondanks de overtuigende wijze waarop zij opereren en ondanks hun claim op brede representativiteit, in werkelijkheid een minderheidsbeweging vormen binnen de Europese islam. De overgrote meerderheid van de moslims in Nederland en West-Europa wil onvoorwaardelijk deel uitmaken van een open en pluriforme samenleving en wordt geschaad en in belangrijke mate geïntimideerd door de activiteiten van islamitische neoradicalen. Juist vanwege deze intimiderende aanpak durven gematigde moslims onvoldoende stelling te nemen tegen de opvattingen en activiteiten van moslimradicalen. Hierdoor zijn zij gebrekkig in staat de aantrekkingskracht van de radicale dawa onder delen van hun jeugdige generatie te beperken. Alleen een zowel confronterende als participerende aanpak heeft kans van slagen. Dit gebeurt echter nog onvoldoende omdat het debat rondom de aanpak van moslimradicalisme in Nederland, zowel sterk relativerende als sterk verabsoluterende kenmerken vertoont.

Vanuit relativistisch perspectief wordt betoogd dat het probleem van moslim-radicalisering slechts een kortstondige fase in het emancipatieproces van de Nederlandse moslims betreft. Vanuit een absolutistische invalshoek verzekert men dat de islamisering van Nederland binnen enkele decennia voltooid zal zijn. Beide beelden doen de werkelijkheid geweld aan. Een meer realistische benadering en de bijbehorende gerichte aanpak verdienen de voorkeur. Deze keuze houdt zowel een confrontatie met de kleine, doch invloedrijke, groep instigatoren van islamitisch neoradicalisme in als een onvoorwaardelijke betrokkenheid met de meerderheid van gematigde moslims.

Bijlage

Historische schets van het hedendaagse salafisme

Het hedendaagse salafisme⁴¹ vindt haar oorsprong in het centrale binnenland van Saoedi-Arabië⁴² en kan worden aangemerkt als de internationale uitingsvorm van het wahhabisme, een religieuze stroming die voortbouwt op het Hanbalisme.⁴³ Het wahhabisme (ook wel: a-politiek salafisme) is vernoemd naar de achttiende-eeuwse geestelijke Mohammed ibn Abdul Wahhab, beter bekend als Ibn Wahhab (1703-1792).⁴⁴ Hij was als rondreizend prediker ontevreden over de in zijn ogen vrijblijvende wijze waarop zijn landgenoten hun geloof beleden. In reactie hierop besloot hij terug te keren naar de oorspronkelijke tekst van de Koran. Dit leidde tot de vorming van een missionaire beweging die ervoor pleitte de Koran letterlijk te volgen en zonder voorbehoud te leven naar zeer conservatieve morele waarden waarin het individueel gedrag van mensen nauw voorgeschreven en gereguleerd is. In 1745 sloot deze Ibn Wahhab een samenwerkingsverband met Mohammed ibn Saoed, de toenmalige heerser over de regio ad-Dir'iyyah. De veroveringsoorlogen die Mohammed Ibn Saoed nadien voerde, kregen van Ibn Wahhab het predikaat 'heilige oorlog' toebedeeld.⁴⁵ Tezamen trokken de ruiters van Mohammed Ibn Saoed en de 'broeders' (*Ikhwan*) van Ibn Wahhab al strijdend over het Arabische schiereiland. Uiteindelijk veroverden de

⁴¹ Het hedendaagse salafisme mag niet verward worden met de hervormingsgezinde beweging die in de negentiende eeuw in Egypte haar oorsprong vond in reactie op het kolonialisme. Deze denkrichting – waarvan de oprichters zichzelf ook salafieten noemden – kende veel belang toe aan de menselijke rede waardoor vergelijkingen met het hedendaagse salafisme mank gaan.

⁴² Zie voor de ontstaansgeschiedenis van het wahhabisme c.q. salafisme en de politiek institutionele banden met Saoedi-Arabië onder meer: Hamid Algar. *Wahhabism. A critical essay*, p. 1-70, New York, 2002. Dore Gold. *Hatred's Kingdom. How Saudi Arabia supports the New Global Terrorism*, p. 17-89, Washington, 2002. Falah A. Jabar. *Tribes and Power. Nationalism and Ethnicity in the Middle East*, p. 219-227, Londen 2003. As'ad Abukhalil. *The battle for Saudi Arabia. Royalty, Fundamentalism, and Global Terror*, p. 50-76, New York, 2004. Gilles Kepel. *Fitna. Oorlog in het hart van de islam*, p. 212-262, Harvard, 2005 en Madawi al-Rasheed. *Contesting the Saudi State. Islamic voices from a new generation*, p. 22-58, Cambridge, 2007.

⁴³ Het Hanbalisme is een van de vier rechtsscholen binnen de soennitische islam.

⁴⁴ al-Rasheed, p. 22 .

⁴⁵ Algar, p. 20.

nazaten van Mohammed Ibn Saoed en de *Ikhwan* in 1925 met Britse hulp⁴⁶ de Hejaz, de regio waarin Mekka, Medina en Jeddah liggen, en daarmee het huidige Saoedische grondgebied.

In 1932 werd het koninkrijk Saoedi-Arabië uitgeroepen en nam Abdul-Aziz ibn Saoed, onder wiens politieke leiding de definitieve verovering van het Arabische schiereiland gestalte had gekregen, plaats op de troon. Het wahhabisme werd de religieuze staatsleer van Saoedi-Arabië. De nazaten van Mohammed ibn Saoed, het Huis van Saoed, vertegenwoordigen thans het politieke gezag van Saoedi-Arabië en de bloedverwanten van Ibn Wahhab, de Al-Sheikhs, maken de dienst uit binnen het religieuze establishment.⁴⁷ Het verbond dat Mohammed ibn Saoed en Ibn Wahhab in 1745 sloten, vormt nog steeds de ruggengraat van Saoedi-Arabië.

De politieke heersers over het land ontlenen sinds de machtsverwerving van het Huis van Saoed hun legitimatie in belangrijke mate aan de steun die zij van het religieuze establishment ontvangen. De geestelijkheid krijgt in ruil hiervoor op religieus vlak een welhaast onbeperkte binnenlandse machtsbasis. Politieke besluiten van enige importantie worden vaak met de geestelijkheid afgestemd. Deze ondersteuning van de geestelijkheid brengt, hoe politiek bruikbaar ook, spanning met zich mee. Het Huis van Saoed herbergt immers personen die niet noodzakelijkerwijs op religieus vlak dezelfde denkbeelden hebben als de geestelijkheid. Een directe confrontatie is echter moeizaam, aangezien beide partijen elkaar nodig hebben om te kunnen voortbestaan. Er is hier in Saoedi-Arabië sprake van een complexe consensuspolitiek.

Vanaf het midden van de jaren vijftig van de vorige eeuw, toen het Arabische nationalisme en socialisme onder inspiratie van de Egyptische president Gamal Abdal Nasser een snelle vlucht namen en de Arabische wereld leek te deconfessionaliseren, werd de Saoedische geestelijkheid bevreesd voor een afbrokkeling van islamitische waarden. Om dit proces tegengas te geven, hebben, mede onder ideologische aansturing van uitgeweken leden van de Egyptische Moslimbroederschap⁴⁸, het Saoedische politieke gezag en de geestelijkheid besloten aandacht te gaan schenken aan

⁴⁶ Saïd Aburish, *The House of Saud*, p. 9-42, Londen, 1994

⁴⁷ Al-Rasheed, p. 27.

⁴⁸ Egypte trad destijds hard op tegen Moslimbroeders. Velen van hen zijn naar Saoedi-Arabië uitgeweken. Zie ook Kepel, p. 230. Een prominent naar Saoedi-Arabië uitgeweken lid van de Egyptische Moslimbroederschap was Mohammed Qutb, de broer van de grondlegger van de Takfiri leer, Sayyid Qutb.

de mondiale verspreiding van het Saoedische wahhabitische gedachtegoed⁴⁹; oftewel de internationale radicale dawa. Hiertoe werden non-gouvernementele instellingen ingezet zoals de Muslim World League (MWL), de World Assembly of Muslim Youth (WAMY), de Islamic International Relief Organisation (IIRO) etc.

Als hoeder van de heilige steden Mekka en Medina, als rijk olieproducerend land, als breed aanvaarde basis van de zuivere islam en uit vrees voor de vermeende westerse decadentie, heeft de Saoedische overheid sindsdien getracht een leidende rol te spelen binnen de islamitische wereld. Aanvankelijk was men hierin niet bijster succesvol. Sinds de verloren Arabisch-Israëliëse oorlogen van 1967 en 1973 en de feitelijke teloorgang, althans op ideologisch vlak, van het Arabische seculiere denken, heeft het Saoedische gedachtegoed echter langzaam aan invloed gewonnen, eerst in de Arabische wereld en later daarbuiten. Dit heeft een opleving van het islamitisch fundamentalisme tot gevolg gehad.⁵⁰ Het feit dat de olieprijs vanaf 1973 aanzienlijk stegen, heeft Saoedi-Arabië in staat gesteld in de islamitische wereld invloed te verwerven door de bouw van moskeeën en vormingscentra, het uitbetalen van imams, het publiceren van islamitische lectuur, het aanbieden van studieplaatsen op Saoedische religieuze universiteiten en het financieel ondersteunen van missieactiviteiten.⁵¹

1979: intensivering van de radicale dawa

Het hiervoor beschreven proces kreeg een stimulans toen in januari 1979 de Shah van Perzië werd verdreven en Ayatollah Khomeiny in Iran de macht greep. Het feit dat Iran zich opwierp als de nieuwe islamitische modelstaat en Khomeiny zich bediende van een felle anti-monarchistische retoriek, werd door Saoedi-Arabië met zorg bezien. Negen maanden later namen enkele honderden Saoedische extremisten bezit van de grote moskee in Mekka. Dit uit onvrede met de vermeende decadentie die de heersers van Saoedi-Arabië zich eigen hadden gemaakt en de erosie van het geloof die hiervan het gevolg was. Zorgwekkend was dat deze extremisten behoorden tot het religieuze establishment en als het ware de hervormingen en strijd tegen afgoderij van Ibn Wahhab, twee eeuwen eerder, nieuw leven inbliezen. Waarbij ditmaal onder afgoderij de vermeende decadentie, de consumptiedrift en de flirt met het Westen van

⁴⁹ Zie ook het AIVD rapport *Saoedische invloeden in Nederland. Verbanden tussen salafitische missie, radicaliseringsprocessen en islamitisch terrorisme* uit 2002 voor een praktische beschrijving van de dawa.

⁵⁰ Michel Field. *In de Arabische wereld*, p. 87-89, Utrecht, 1997.

⁵¹ Zie voor de mondiale dimensie van de Saoedische *dawa* ook Abukhalil, p. 138-146, Dore, 125-157.

het Huis van Saoed werd verstaan. De Saoedische autoriteiten zijn er met moeite in geslaagd deze opstand neer te slaan. De waarschuwing die vanuit de religieuze laag van de bevolking werd uitgezonden, bleef voor de heersers echter niet onopgemerkt. De religieuze regels werden in het binnenland aanzienlijk aangetrokken en de radicale dawa werd nog verder geïntensiveerd, ditmaal ook buiten de islamitische wereld. De radicale dawa dient hier feitelijk als een binnenlands defensiemechanisme. Door het verspreiden van een wahhabitische boodschap in het Westen kunnen de westerse seculiere en materiële waarden mogelijk van binnenuit van kracht worden ontdaan waardoor zij minder zeggingskracht zullen hebben in de islamitische wereld. Tot slot bezette de Sovjet-Unie eind 1979 Afghanistan. Ook dit gaf vanuit Saoedi-Arabië, uit vrees voor de atheïstische leer van de communisten, aanleiding tot een intensivering van de radicale dawa. De trek van strijders (*mujaheddien*) uit heel de islamitische wereld naar Afghanistan luidde in deze periode de opkomst van het jihadistisch salafisme in. Deze stroming bepleit een sterk offensieve vorm van jihad – dus niet enkel defensief gericht – en wil de wereld met geweld tot de islam bekeren.⁵² Vrijwel alle internationale islamitische terroristische organisaties, waaronder al-Qa'ida, behoren tot deze stroming.

1991; de opkomst van het politieke salafisme

Saoedi-Arabië heeft in 1991 een belangrijke rol gespeeld bij het verdrijven van Irak uit Koeweit. De geallieerde troepen waren grotendeels in Saoedi-Arabië gelegerd. Toen Grootmufti Abdul-Aziz ibn Baz, als vertegenwoordiger van de pro-regeringsgezinde *ulama* (raad van geestelijken), eind 1990 Amerikaanse troepenstationering op Saoedisch grondgebied rechtmatig achtte, ontstond er een tweespalt binnen de Saoedische geestelijkheid. Een deel van de geestelijkheid verzette zich onder leiding van de schriftgeleerden Salman al-Awda en Safar al-Hawali⁵³ tegen de verordening van Ibn Baz. Onder geen enkel beding mochten geallieerde (ongelovige) soldaten in Saoedi-Arabië worden gelegerd. Dit zou een frontale aanval op de deugdzaamheid van de islam betekenen. Dit verzet tegen de traditionele geestelijkheid vormde het beginpunt van het politieke salafisme: een op het wahhabisme geïnspireerde politieke stellingname op basis van actuele ontwikkelingen. Repressief optreden van de Saoedische overheid jegens al-Awda, al-Hawali en hun metgezellen heeft dit conflict doen wegebben, maar niet doen verdwijnen. Ook hier kwam de antiregeringsgezinde boodschap van een deel

⁵² Het jihadistisch salafisme keert zich ook tegen het Saoedische koningshuis

⁵³ Zie voor meer informatie over Salman al-Awda en Safar al-Hawali en hun botsing met het Saoedische religieuze bestel onder meer Mamoun Fandy. *Saudi Arabia and the politics of dissent*, p. 61-115, New York, 1999.

van de geestelijkheid duidelijk over en kreeg het religieuze establishment nadien van het politieke gezag meer bevoegdheden en invloed.

Bovenstaand proces is nog altijd gaande. Ter consolidering van de binnenlandse machtsbasis en eliminatie van gevoelens van onvrede onder het streng religieuze gedeelte van de bevolking krijgt de geestelijkheid van het politieke gezag macht⁵⁴, invloed, geld en middelen. De radicale dawa maakt volwaardig deel van uit van de machtsmiddelen die de geestelijkheid hier worden toebedeeld. Het in naam van de radicale dawa verkondigen van gewelddadige opvattingen of het actief steun verlenen aan terroristische groeperingen wordt door Saoedi-Arabië echter niet geaccepteerd. Saoedi-Arabië is in de strijd tegen het jihadistische terrorisme dan ook een volwaardige en gewaardeerde partner van de internationale gemeenschap.

⁵⁴ Field, p. 373-384.

Colofon

Uitgave

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
Postbus 20010
2500 EA Den Haag

Website: www.aivd.nl

Basisvormgeving

Buro van Bergenhengouwen, Den Haag

Ontwerp omslag

Wahing Lee, Rijswijk

Grafische verzorging

Zijlstra Drukwerk B.V., Rijswijk

Oktober 2007